„AMERIKAI LEVELEK“

EGY HOSSZABB ZÁRSZÓVAL.

IFJ. SZÉCHÉNYI IMRE GRÓFTÓL.

BUDAPEST,
WILCKENS ÉS WAIDL KÖNYVNYOMDÁJA.
1883.

ELŐSZÓ.

Az 1881-ik év utolsó hónapjaiban társaságunk, mely magyarok és osztrákokból állott, utnak indult Amerika felé, hogy közvetlenül tanulmányozhassuk a „minden versenyek hazáját", hogy különösen az Unióban szerezhessünk — idővel talán értékesithető — nemzetgazdászati és mezőgazdasági tapasztalatokat, és hogy a mennyire az aránylag rövid idő, az érdekesebbnél érdekesebb látnivalók sokfélesége megengedi, a rettegett „amerikai verseny" okainak megfigyelésével is foglalkozunk.

Utazásunk folyamában nehány rövid tudósitást küldtem be a „Magyar Föld"-nek azon reményben, hogy gazdáink egynémelyik adatot érdekkel fogják olvasni még az én szerény közléseimből is, ha már közvetlen megfigyelői nem lehettek azon tényeknek, állapotoknak, a melyeknek látásakor mindig azon óhaj támadt föl kebelemben, bár többen lehetnének velem, okosabb, tanultabb, tehetségesebb hazafiak, kiknek tanulmányaiból a közjóra, édes hazánkra több haszon háromolhatnék, mint az én szerény feljegyzéseimből! Amerikából irt és az emlitettem lapban megjelent leveleimet a tek. szerkesztőség külön füzetben szándékozik kiadni. Midőn a füzetkét a nyilvánosságra bocsájtom, arra kell a t. olvasót kérnem, hogy mielőtt a füzet tökéletlensége és pongyolasága fölött pálczát törne, vegye mentségemül tekintetbe a körülményeket, a melyek közt minden egyes levél megszületett, és hogy tekintsék az egyes czikkeket annak, a mik lenni akartak — egyszerü feljegyzéseknek.

A szerző.

Amerikai levelek.

I.

New-York, márcz.

Társaságunk New-Yorkban szállt partra. Az első benyomás bennünket egy boszniai határvárosra emlékeztetett a hadjárat alatt; oly szokatlan ez élet, a sürgésforgás, a minde-

nünnen összevetett népség, különösen pedig a rögtönzöttség bélyege, mely még ezen relative öreg amerikai városon még most is mindenben észrevehető. — Márványpaloták mellett bokáig sáros utczák, a tiszta utczákon végig, korhadt távsürgöny póznák, melyek a sodronyok százait minden el nem képzelhető irányba vezetik stb.

De mindenen a nagyszerü, a csodálatos is meglátszik. — A várost, azaz — hogy is mondjam csak — a város felett közvetlen létező semmiséget, a levegőt — különféle irányban vasuti vonalak szeldelik keresztül („No ez a Háry János jól kezdi!" mondják majd az olvasók.) Sajnálom, hogy hihetőbb módon nem tudom megmagyarázni; de mikor ugy van! E vasutakat ugy hivják, hogy „Elevated rail road" felemelt vasut. Közelebbről ezuttal nem tudom megmagyarázni. De hát tessék képzelni, hogy gázlámpásaink oszlopai vastagabbak és tetejöket sorban sinek kötik össze, melyeken minden perczben egy gőzmozdony robog végig fejünk felett. — Nemde bolond gondolat — de hát kifizeti magát, és igy minden jól van!

Csak kétféle olyat cselekednek itt az emberek, a mi ki nem fizeti magát, és pedig először „jót" és másodszor a „vendégszeretetet", különösen ez utóbbit az európaiak irányában oly hallatlan mértékben gyakorolják, hogy nem csak a magyar de még az arabs is messze hátra marad e részben az amerikaiak megett.

Térjünk azonban inkább olyan tárgyra át, mely talán érdekesebb, mint az én hiábavaló okoskodásaim, olyanra, mely nagy szomorusággal lepett meg, még engem „rosz hazafit" is! (Mert vannak ám, kik mondják, hogy nem jó magyar, a ki külföldön kószál). T. i. első teendőim egyike volt elmenni „Castle Garden"-ba. Röviden megmondom, hogy mi ez: 1874-ben a „Comissioners of emigration" nevü institutiót alapitotta az Egyesült-Államok kormánya, mely még mostanáig is fennáll, és melynek czélja a New-Yorkba érkező kivándorlókat felvenni, nekik segédkezet nyujtani, felvilágositásokkal szolgálni, pénzeiket beváltani stb.

Egy szóval a szegény érkezőket minden olyan veszélytől megóvni, melynek egy tudatlan ember ki van téve, midőn

hosszu és kellemetlen tengeri utazás után a bizonytalan jövőtől való rettegésben, testileg-lelkileg ellankadva (és talán felforgatott gyomorral), először lép egy ismeretlen világrész partjaira. Mert ne tessék ám hinni, hogy ugyanazon szép, aranyos jövendőről való gondolatok kisérik őket ezen partokig, mint a melyekkel tulfelől elindulnak. Korántsem! Találtam én itt hazafit eleget, ki minden perczben kész volna visszatérni, csak szerét tehetné a szegény.

De hogy a tárgyra térjünk, a fentebb nevezett „Institutio" két épülettel rendelkezik, az egyik »Castle-Garden", egy nagy köralaku-épület a kikötő alsó részén, ide vitetik a naponta érkező hajókról egyenest a kivándorlók egész tömege a kormány tisztjei által, miután a betegek már a hajón kiválasztatván, direkte a „Ward" szigeten levő kórházba mennek, a hol természetesen ingyen elláttatnak és gyógyittatásban részesülnek; mig az egészségesek 1—2 napig bár ingyenhálást kapnak, de étkezésökért bizonyos alacsony árakat fizetnek. Ezek addig maradnak itt, mig pár nap mulva, ismét a kormány tisztjoinek közbenjárása által, az ugynevezett kivándorló vonatokon $^1/_3$-ad részre leszállitott árért rendeltetésök helyére vitetnek.

Azaz, a kinek van ily rendeltetése, mert van ám sok olyan is, a ki „csak Amerikába akar menni, ezeknek aztán ráirják utlevelökre „New-York." Hogy mennyi ily szegény van, legjobban kitünik a statisztikából: 1879. januártól deczember végeig 175,589 egyén vándorlott be, ezek közül 50,786-nál New-York volt kitüzve uti czélul, tehát csaknem 30°/₀ olyan, ki tulajdonképen nem tudja, hogy hová menjen. Az ilyeneket azután per „Emigranten-Schub" elküldik tömegestől a pennsylvániai szén- és vasbányákba. Sajnos, kevés kivétellel ide tartoznak a mi honfiaink is, kik évről-évre nagyobb számmal jönnek át.

Utolsó időben plane éppen ezek nagy feltünést okoztak az által, hogy egyetlen egy fillér nélkül, nagyobb csoportokban szállottak itt partra, és még hozzá a tót és magyar nyelven kivül egy szót sem tudtak beszélni. Szegény yankeek, nem tudtak mit kezdeni velök ugyannyira, hogy a comissio külön gyülést tartott miattuk, melyen elhatározták,

hogy ezentúl egy oly törvény hozatalát kérik, melynél fogva minden oly egyént, ki ezután minden segitségtől megfosztva száll itt partra, ugyanazon hajótársaságok lesznek kötelesek hazájukba visszaszállitani, a melyek őket áthozták. Mert bizony nem oly könnyű ám itt munkát kapni. A minap két biharmegyei kivándorlóval beszéltem, kik már 3 hét óta összejárták egész New-York környékét, és nem birtak sehogysem munkát kapni. Persze a mi embereinket már azért sem akarják, mert senki sem tud velök beszélni. Igen, a távol nyugaton, minden munkáskéz találhat még munkát, de hát mennyire van az még ide!

Sokan vannak nálunk, a kik bár néha hallanak róla, hogy kivándorolnak tőlünk, de kevesen fektetnek reá sulyt, mondván, hogy az, a ki itthon nem tud megélni, ugy is himpellér ember, csak hadd menjen! — Hát kérdem, tudják-e azok, hogy Magyarország kivándorlása mily rettentő mértékben növekedik? Halljuk a statisztikát, hogy az utolsó években hány oly egyén ment Castle-Garde-on keresztül, ki magát magyarországinak vallotta:

	1877	1878	1879	1880	évben
kivándorlottak	366	613	1989	6672	egyén

Tehát 1878-ban már duplázva, ez ismét triplázva, és ez ismét 3.5-szer véve növekedett a kivándorlás. Mondhatom, szép, csaknem mértani progressio!

Nem rettenetes-e, mikor a számok igy beszélnek? Midőn Európának legnéptelenebb országa felülmulja minden többi európai ország kivándorlási statisztikáját növekedésében! Csak hasonlitsuk össze azzal, a mely hozzánk legközelebb fekszik, egy oly országgal, mely sokkal népesebb lévén, nem köteles annyira fájlalni népének fogytát. Az osztrák korona országaiból (Csehországot nem számitva) kivándoroltak:

1777	1878	1879	1880	évben
642	1000	1727	4461	egyén.

Tehát 1880-ban körülbelül 2000 emberrel kevesebb, mint tőlünk. — Az istenért! hova vezet ez?

És hogy megmutassam, hogy még mindig nagyobb

növekedésben vagyunk a többinél, még 1881. első két hónapját is kimutatom, kivándorolt:

	Január	Február	Összeg
Magyarországi . . .	448	762	1210
Ausztriai	80	87	167
Csehországi	155	143	298
Összeg .	683	992	1675

Tehát mig Osztrák- és Csehország együtt 465 egyént, Magyarország maga 1210-et, vagyis csaknem 3-szor annyit engedett át ez Egyesült-Államoknak! Annyi-e a tulnépesség nálunk, hogy mi ezt nyugodt lélekkel nézhessük, s épen most, midőn gazdasági jövőnk ugyis korhadt oszlopokon áll? Most, midőn gazdáink legnyugodtabbjai is fejcsóválva és szorult szivvel nézhetnek csak a jövőbe, most engedjük-e át munkaerőnket éppen azoknak, kik csakis egyben állanak mögöttünk, t. i., hogy nálunk a napszám drágább, és éppen mi vagyunk azok, kik a munka-kéz szaporitása által azon iparkodunk, hogy minél előbb leszállitsuk azt nekik?

Pedig ismét mi vagyunk azok, kik folyton kolonisálásról beszélünk, még pedig sokan külföldről akarnak munkáskezeket behozni, tehát olyanokat, a kik nyelvünket nem értik, kik szokásainkat nem ismerik.

Ilyeneket czipeljünk be, sok költséggel, mig más oldalról kieresztjük a legjobb munkásainkat? Mert hisz a tót nagyon jó munkás! (Pedig többnyire ez képezi a kivándorlottak számát.) Nem lehetne-e evvel kolonisálni, örömest megélne akármily kis darabb rossz földön! És igy magyarosodnék meg legjobban! Mig fent, hol csupa tótok között él, ez soha meg nem történhetik.

Aztán még talán jobban szemmel lehetne tartani a „kivándorló agenseket“ is, kik saját zsebökre dolgozván, azon vannak, hogy minél több utazót szerezzenek maguknak. Igy és más módok által talán sikerülne földieinket inkább itthon tartani, és ez által őket sok izben az éhenhalástól, magunkat pedig azon szégyentől megóvni, hogy ezen esetet tétlenül szemléljük!

II.

Washington, ápr. 3.

Furcsa számolónak tarthat engem, midőn ezt irom: „Levél No. 1." és nem küldök utána No. II-őt. De hát itt annyi a nézni való, hogy nem egy könnyen találni időt az irásra. — Philadelphia és Washington városokat, bár egy előre csak röviden tekintettük meg, mindazon által annyi érdekest láttam, hogy fejem még most is búg bele. — De még előbb New-Yorkból szeretnék egy érdekes tapasztalatot közölni, melyet Mr. Eastman-nál szereztünk, ki a legelső és legnagyobb „Cattle shipper" azaz friss hússzállitó. — Ő már 1875-ben kezdte el ezen merész ötletű és az európai hústenyésztésre vészt hozó mesterséget. — Friss húst hozni át a messze tengeren oly módon, hogy azt még mindig olcsóbban adhassa el nálunk, mint az itt helyben vágottat! És itt nem kell elfelejteni, hogy a friss hús konserválása és hűsitése 10 napi tengeri utazáson keresztül, szintén jó pénzecskébe kerül. — De már a practicus ész ezen is segitett.

Előbb jég és só segélyével tartották el a hajókban a húst. – Körülbelül három év óta Bell Coalman, egy angol chemikus és egy mészáros mechanicai módot találtak fel egy zárt hely hőmérsékének tetszésszerü leszállitására, gépöket „Refrigerator"-nak hivják. — Az eljárás magyarázta egyszerü: Egy zárt aczél gömbbe gőzgép által levegő sürittetik, mind addig, mig a nyomás következtében a süritett levegő, valamint az aczélgömb erősen megmelegszik. Most felülről közönséges hőmérsékü viz öntetik a felhevült gömbre, és ennek melegét magához vonván, azt, valamint a benne süritett levegőt is nagyon lehüti. — Ezen lehütött sürü levegő most egy másik cső által — mely eddig zárva volt, — a lehütendő hajóürbe tódul, és annak hőmérsékét a benne lévő hússal együtt fagypont körül tartja. — Az egész eljárás sokkal olcsóbb, mint a jéggel való hütés, már csak azért is, hogy az eddig jéggel telerakott hajóüregeket most hússal tölthetik meg.

Ugyanezen Eastman természetesen mészáros is, és nagyban vásárolja az élő húst, mit levág és elkészit a szállitásra.

Az eljárás röviden a következő: nagy falkákban veszi meg a marhát, — mely a nyugati államokból jön és már többnyire 2-szer van Shorthorn fajjal keresztezve — s átlagban 10—10$^1/_2$ cent-et fizet a holt súly fontjáért (angol font = 0.81 része a mi fontunknak) a mi az amerikai „cen"-et 2.5 krjával számitva annyit tesz, mint nálunk egy kilo 62.4 krjával. — A marha levágása nagyon emberséges módon történik. — A marha hátulsó lábainál egy csiga-kötél segitségével felhuzatik, ugy, hogy orra csak alig éri a földet, ennek következtében a vér mind fejébe — tódul, ugyannyira, hogy szédelgés és fél ájultság közt alig érzi, midőn a késsel elvágják nyakereit. — Átlag 1000 darab marha kerűl itt napjában a vágóhidra. — 20 percz alatt egy tetemet véglegesen elkészitenek a gépiesen munkálkodó mészáros-sereg kezei, ugy, hogy a „Carcass" a hűsitő kamrába szállitható, hol elfelezve szépen sorban felakgattatnak. — Itt 2—3 napig hüttetnek, ezen helybeli jéggel való lehütés átlag darabonként 50 centbe kerül; innen 4 darabra vágva egyenest a hajóra vitetvén, 7—10 nap után a liverpooli és londoni vásárokon kelnek el. — A helybeli hüsitű kamrákban — itt még jéggel történik a lehütés — 36 fok Fahrenheitot (k. b. + 2 fok R.) mutat a hőmérő, mig a hajón a „Refrigerator"-nál 35 fok, sőt időnként 28 fok Fahrenheitra is leszáll, a mi k. b. + 1 és — 1 reaumurnak felel meg.

Birkát is éppen oly mértékben szállit, fontja egy árú a marhával. — A birka, valamint a marha kora 3—4 év közt van és csak legelőn hizlalt. — A hajószállitásnál 1 darab göböly 10 darab birkával egyenlően számittatik.

A hulladékot nagyban feldolgozza enyvnek, különösen trágyának (pedig nálunk sokan azt hiszik, hogy Amerikában alig ismerik azt), mi hogy mennyire kifizeti magát, mindjárt számokban fogom megmutatni. T. i. Eastman, dacára, hogy 10 cent-et ad a vágandó marháért, mégis azt mészárszékjében 8$^3/_4$ centért (mindig angol fontról szólok) adhatja el; azért mert a felhasznált hulladék fontonként 1$^3/_4$ cent bevételt hoz. — Főtt vér trágyáért tonnánként 55-öt, csontlisztért 25 dollárt kap (1 tonnát 20 mázsával, 1 dollárt 2 forinttal számitva. Szerk.) De ő nem ad el New-Yorkban hust, hanem átküldi Angliába, hol ha

fontjáért 3 centtel többet kap (tehát 13 centet), nagyon meg van elégedve. — És hogy ezt meg is kapja, bizonyitja az, hogy már sokan, más amerikai városokból is utánozzák példáját. — Tehát ezen 3 centben benne van a szállitás Angliáig, a folytonos refrigerálás, és a tiszta nyereség.

A mi a refrigeratort illeti, még meg kell jegyeznem, hogy most, mig Bell-Coalman patentje (mit 17 évre kaptak) tart, addig még sokkal többe jön a vele való szállitás, mert vagy bérbe kell tőlük venni gépjüket drága pénzen, vagy pedig, ha azt az ember 9000 dollárért meg is veszi, köteles nekik minden darab marha után, melynek lehütésére használtatik 50 centet fizetni. — Jobb hajókat is épitenek most marhaszállitásra, egyszóval évről-évre olcsóbban szállithatnak, ergo többet fognak szállitni és igy continensünknek marhatenyésztését annál jobban fogják nyomni.

És most önkénytelenül azon kérdés merül fel előttem: „Vajjon egész igazuk van-e azon igen tisztelt gazdáinknak, kik az amerikai concurrentia ellen mást nem tanácsolnak, mint hogy a cerealékról menjünk át minél előbb a hustenyésztésre?“ Hogy nagyon kell, és szükséges nekünk marhatenyésztésünket emelni, az bizonyos, de hogy ez elég volna arra, hogy a tengeren tuli hatalom vaskeze elől meneküljünk — azt itéljék meg a t. olvasók a fentebbi adatokból.

III.

Washington, április 21.

Az amerikai buzakereskedés mindenesetre még jobban érdekli egyelőre hazánkat, mint a huskereskedés, melyről utoljára szóltam. A buza termelését illetőleg kétféle helyzetet különböztethetünk meg az Egyesült-Államokban: a keleti államokét, melyekben évek óta a kellő népesség meglévén, a föld már elvesztette őserejét és részint hevertetés, részint trágyázás által javittatik, és a nyugati államokét, hol az évenkénti nagy bevándorlás, és uj föld munka alá vétele daczára is, még sok és nagy területü szüzföldet találunk. Ezen utóbbi az, mely roppant terméseivel és aránylag csekély előállitási ára által nehezíti meg annyira versenyünket.

De a fő tényező, mely az amerikai termény árát annyira leszállitja: a szállitási ár. És ez főleg az, mit el kell és el lehet tőlük tanulnia minden oly nemzetnek, mely saját jövendő gazdasági életébe némi reményt kiván helyezni! Már természetesen oly nemzetet értve, mely kivitelből él. A fő dolog, mit ezen nép szeme előtt tart, a vizi szállitás lehetőségének szaporitása, mely azután duplán hat, t. i. nemcsak maga által, de az által is, hogy a vasuttarifákat lenyomja. Egyébiránt a vasuti, szállitási árak itten folytonos hullámzásnak vannak alávetve, melyek mindig a jelenlévő concurrentiától, az évszaktól, valamint a szállitandó mennyiségtől tétetnek függővé, és igy sokszor hetenként is változnak. Igy például Chicago és New-York közti vasutakon 100 font buza szállitása 20—40 cent. közt variál. Második főtényezőül a szállitási árak reducálására az átrakási dijleszállitása használtatik. Egyszersmind az által is, hogy az átrakások száma minél kisebbre szorittatott.

Hogy az átrakás ezen egyszerüsitése itt az ugynevezett „Elevatorok" által történik, az nálunk ugyis általánosan tudva van. Ezeknek technikai kezeléséről itt nem akarok bővebben szólni, mert hisz e felől Miklós Ödön barátom, ki e dolgot mérnöki szakavatottsággal itt helyben tanulmányozta, legtüzetesebb felvilágositást adhat. Csak egy pontról szeretnék megemlékezni, hogy t. i. az elevator systema céljának csak akkor felelhet meg valóban, ha a buza „gradatió"-ja el van fogadva, ez pedig egy bizonyos, általánosan és törvényesen elismert buzaosztályok megállapitásában áll; olyformán, hogy ha péld. egy bizonyos waggon buza minősége (fokozata) a terménytőzsde felesketett tisztje által meghatároztatott, pl. téli fehér N. 2, akkor a vevő szükségtelennek tartja az árut megtekinteni vagy próbát kérni belőle, mert a buzának positiv minőségi foka tudva van, és ennélfogva napi ára is. Ezen célszerü eljárás egyrészről a kereskedést magát könnyiti nagyban, mert az áru pénz gyanánt fordul meg, másrészről az átrakási és raktározási tételeket szállitja le, mert összekeverhető és együtt kezelhető mindazon különböző tulajdonosok buzája, mely egy és ugyanazon classificátiót kapta.

Egyszóval itt a vevő nem azon egy individium buzát kapja meg, melyet a kereskedő eladott, hanem egy olyat, mely minden

körülmény közt éppen annyit ér. — A termény maga a pénz, mert egységes értéke meg van állapitva.

Az áruegység megállapitása a kereskedelmet mindig megkönnyiti, sőt csakis igy lehet valàmi világkereskedelmi czikké. Például vehetjük a francia borokat; akármily évből való a termés, mégis mindig ugyanazt a bordeaux fajt képes előállitni; vagy nézzük a stuttgarti buzát, mely már sok éven át egységes, positiv minőségü czikket képez; vagy végre vegyük a pénzt magát, mely szintén csak ezen felfogásból kiindulva alapittatott.

Egyszóval a buzaegységek megállapitása még akkor is nagyon hasznos dolognak mutatkoznék, ha — mit nem remélek — az elevatorokról egészen eltekintenénk.

De térjünk vissza az elevatorhoz, hogy láthassuk, menynyire egyszerüsiti a buzakereskedést, kisérjük végig egy waggon buza utját termelőjétől Európáig. (A termelési árakat majd csak akkor közlöm, miután azokat ott helyben tanulmányoztam.)

A legtöbb buza közönséges utja via Chicago és New-York megy. Chicago környékén tehát vagy egy helybeli kisebb, vagy egy new-yorki nagyobb kereskedő agense által vétetik össze a termelőktől a gabona. Onnan pedig vagy a vasuton, vagy az Erie tavon Buffalóig, onnan ismét az Erie csatornán New-Yorkig vitetik. Vagy pedig az előbb emlitett árakért vasuton. A csatornaszállitás természetesen legolcsóbb, a „canal boat“ 8 cent.-ért (1 cent = 2·4 kr.) viszi a bushelt; ez azon idő, mikor a vasutaknak egész le kell szállniok az árakkal. Egyébiránt ezen nagy csónakok könnyen szállithatnak olcsón, mert czélszerü a berendezésök. Egy családapa egyetlen tulajdonát és egyszersmind lakhelyét képezik, és mi több, egyszersmind lovainak istállóját, ugy, hogy nappal huzatja csónakát általuk, éjjelre meg felveszi őket örökké uszó atyai födele alá.

Ha vasuton szállitottunk, akkor New-York elé ér buzawaggonunk és pedig közönségesen azon vasuttársaság elevatorjához, a melynek vonalán utazott. (Mert a vasuttársaságok többnyire maguknak épitik az elevatort.) Itt vár már a terménytőzsde felesketett tisztje és a buza minőségét classificálja, mely munkájáért a tulajdonostól waggononként (500 bushelen-

ként) 20 cent. jár neki. Az ő általa kiállitott minőségü bizonyitványnyal a kocsi beáll az elevator alá és a gőzlapát által 4 percz alatt kitisztitva, a buza az egyik nagy tölcsérbe hull, honnan a gépezet paternosterja által felemeltetvén és a mázsálón, valamint a rostán keresztül menve a roppant nagyságu hombároknak egyikébe vezettetik, hol összekeverődik mindazon buzákkal, melyek vele egyminőségüek.

Itt a buza addig marad raktárolva, mig kivánság szerint tova adatik, és pedig az előbbi tulajdonos nem buza képében, hanem azon nyugtatvány képében adja el áruját, melyet az elevator tulajdonosa szolgáltatott ki neki, midőn a gabonát raktárába fogadta. Az uj tulajdonos most előmutatja ugyanazon nyugtát és az elevatorhoz állitván hajóját, annak kezelője köteles azt gépezete által onnan direkte a hajóürbe belefolyatni és igy az Európába induló hajó meg van töltve. A hajóür oldalaiban zsákolva, közepe à la rinfusa, bushel-jét átlag 8—10 cent-ért viszi át az oczeánon Liverpoolba. Az elevator tulajdonosa ezen egész munkájáért, tehát felrakás, 10 napi raktárolás és hajóba szállitásért, bushelenként $1^1/_4$ cent-et kap, mely tételt az eladó és vevő egy bizonyos arány szerint közösen fizetnek. Csakis egy kivételes eset van, midőn a buza mutatvány szerint kel el, t. i. midőn több kézen át kerülve, többször classificáltatik a minőség és például a második vevő alacsonyabb fokot tulajdnit neki, nem fogadja el („to undergrad“), akkor próbát visznek a tőzsde igazgatósága elé és ez az árut nyilvánosan elárverezi, a jövedelmet az előbbi tulajdonos tisztán kapja meg. Csakhogy az ily osztálytalan buzát az amerikáiak nem engedik exportálni, hanem ez azonnal a belvárosi raktárakba megy és itt helyi szükségletre kicsinyben adatik el a malmokba stb.

A keleti tengerparton a gazdag Vander Bild épitette 4 év előtt az első nagy elevatort, most már minden városban egyre épülnek ilyenek. Hogy csak a legnagyobbszerübbekről emlékezzem: a „New-York central“ vasutnak van kettő, mindenik 1 millió bushelt képes befogadni; ugyanitt a „Pennsylvánia vasutnak“ van egy à 1.200,000 bushel; Philadelphiában most akarnak még egyet épitni, mely 2 milliót fog elbirni. Ez

mind csak azt mutatja, mennyire kifizetik magukat e roppant épületek; most itt, mint multkor egy yanke telephonjáról mondta nekem, „képtelenség volna e nélkül élni!“

De hogy megint a kiindulási ponthoz érjek, még pár szót szeretnék mondani azon keleti államokról, melyek, mint említém, már nem birnak őserejü buzatermő földekkel stb. és melyeket részben személyesen átutaztam. Ezek ott vannak gazdaságukkal, a hol mi, vagy legalább a hova rövid idő mulva nekünk is jutnunk kell. A nyugat, éppen ugy mint bennünket, leversenyezi őket is. Nem exportálhatnak! De még New-Yorkba sem tudják ugyanazon árért szállitani a buzát mint a távol nyugatiak. Éppen ezen okból különféle intensiv termelésre térnek át, mint pl. hus, dohány, kender, répaczukor (mit éppen csak most kezdtek) stb. Gazdasági életök fenntartását azonban csakis a nagyszerü bányáknak és a nagyban kifejlett iparnak köszönhetik, melynek következtében a nagymérvü helyi szükséglet képezi vásárjukat. A kisgazda valamennyi fia, a legöregebbiket kivéve, kivándorol nyugatra. Mig az öregebbik atyja farmján maradva, a szük idők daczára is, jó módulag él kis gazdaságában.

A mi az átlagos évdijakat, napszámokat stb. illeti, az Egyesült-Államok statistikai kimutatása szerint 1880-ban következők voltak:

Dollárokban:

	Hónaponként		Naponként			
	Ellátással.	Ellát. nélk.	Ellát. nélkül aratás alatt		Ellát. nélkül az év többi részében	
New-York	20·80	13·98	1·60	1·20	1·08	0·74
Pennsylvánia	20·25	12·60	1·47	1·11	0·99	0·68
Dél-Carolina	10·38	7·32	1·14	0·88	0·55	0·43
Kentuky	16·28	10·75	1·48	1·14	0·77	0·53
California	40·93	27·12	2·21	1·71	1·95	1·27

IV.

Florida, 1881. május 5.

Az amerikai Egyesült-Allamok déli államaihoz tudvalevőleg azok soroltatnak, melyek a secessió-háboru alatt a rabszolgák megtartásáért hadakoztak. A háborut elvesztvén egyuttal eddigi gazdaságuknak éltető erejétől és főtényezőjétől is végleg megfosztattak. — A rabszolgák, kiknek átlagos pénzértéke-fejenként 1000 dollárra becsültetett, szabadokká lettek, és a nagy birtokosoknak, a „Planterek"-nek, gazdászati systémájuk egy napról a másikra lehetetlenné vált. A leggazdagabb és legrégibb családok természetesen teljesen elszegényedtek és most részint elhagyott tanyákon (settlement-eken), részint vasuti és más szolgálatokban tengetik életüket. Meg is látszik ezen roppant elszegényedés, ha ezen államokon keresztül utazik az ember. Virginián, Éjsz. és Déli-Carolinán átmenve mindenfelé csak az egykori gazdászati fény maradványaival találkozunk. Itt-ott elhagyott „mansion-house"-ok, a földbirtokosok fakastélyai, láthatók, elgyomosodott parkkal körülvéve, határtalan rizs- és gyapotföldek kezdő erdőkké és vadonokká válva; különösen az előbbieken látszik még meg a gondos csatornázás, de a benőtt árkok most a vizet kiduzzasztják, és a hajdan viruló rizsföldet békamocsárrá, sok ezer munkás verejtékét semmivé teszik. Igazán szomoru látvány!

A néhai rabszolgák, kik most „coloured gentlemen"-eknek, szines uraknak, hivatják magukat, csakis itt-ott és nagyon lassan kezdenek a vagyontalanság legalsó fokáról felfelé emelkedni. — De nem is csoda, mert részint benne van a szolgai, mondhatnám, állatias szolgai természet, részint a lelki müveltség és a felfogás oly alacsony fokán állnak — daczára annak, hogy irni s olvasni többnyire tudnak, — hogy mihelyt megszerezte magának a rendes élni valóját, mi ott nem nehéz, és itt-ott egy kis „whisky"-re, gugyira, szert tehet: az élet legmagasabb boldogságát elértnek véli. Egy négercsalád hetenként 1 dolárral könnyen megél. Az ily fekete nép legnagyobb része szolgálatban van. Azok közül, kik földmüveléssel foglal-

koznak, csak egy rész birja maga a földet, a másik, különösen Carolinában és Georgiában, régi urától a franczia „métayer“ systéma módjára veszi azt bérbe. Sok pénz helyett terményben fizeti bérét. Házi szükségletét rizs, pamut, kukoricza, lóbab és egy pár czukornád növény tenyésztésében teljesen fedezi. Házikója vagyis inkább kunyhója legegyszerűbb módon deszkákból, vagy fatörzsökből épült „block house“, a rések nincsenek becsinálva, ugy, hogy a falon keresztültetszik a világosság, és a szellő átjárhatja. A kunyhó maga czölöpökön, vagyis lábakon épült, a Száva melletti pórházak módjára, csakhogy itt nem az áradások ellen, hanem a légvonat miatt van ez igy.

Ezen déli államok legnagyobb térimééjét erdők és földek képezik, és pedig többnyire olyanok, melyeket a mi felfogásunk szerint inkább rossz-erdőnek mondhatnánk, mert különösen a tülevelüek, melyek itt tulnyomó többségben vannak, ritkábban állnak egymás mellett. Ezek közül leghasználhatóbb a fenyü- és cypress-nemüek, mely utolsó fából zsindelyeket készitenek, melyek 20 évig biztosan kitartanak. A „yellow pine“, sárga fenyüből, terpentint nyernek. Jó vizépitő fául szolgál itt a „life oak“, a tölgynek egy neme (bár levele egészen más alkatu) van itt még jasmin, cedrus, a pálmának sokféle neme stb. Ez utóbbiak egyébiránt már csak a legdélibb államban, a virágos Floridában, találhatók. Ez azon állam, mely fekvésénél és éghajlatánál fogva Amerika Olaszországává lőn a természettől teremtve. Most pedig mesterségesen kezdik azt e tekintetben kihasználni, a „jankeek“ itteni szokás szerint egyesitvén a roppant tőkét amerikai gyorsasággal.

Utolsó években egyre magasabbra száll a narancstenyésztésre alkalmas földnek ára, mert éjszaki capitálisták észrevévén, hogy mennyire fizet az ily vétel, évről-évre nagyobb területeket vásárolnak e czélra. Egy ily 5 éves narancskert, „orange grove“, már is megkezdi a belefektetett tőkét hatalmasan visszaadni, és évről-évre több narancsot hoz, 600—4000 darabig, egy felnőtt fa, darabja 1—1 és fél centjével adható el helyben, egy acre-on 80—100 ily fa állhat. És még hozzá az 5-ik évtől fogva már ugyszólván semmi munka sincs vele, csak legfeljebb a fa tisztitása.

Az ily „grove“ tulajdonosa aztán „can make money sleeping“, „alva csinálhat pénzt“, mint itt mondják. A nagy vasutkirály, Mr. Jay Gould, ki mindenütt ott van, hol nagyban lehet pénzt nyerni, a dolgot helyesen fogta fel. Most rendelt 1500 db. vasuti waggont, mindannyit külön berendezéssel a Floridában tenyésztett különféle déli gyümölcsöknek gyors és lehütött állapotban való szállitására az éjszaki városokba.

Ezen állam területe már nagyobb részt privát tulajdonba ment át, de azért az államnak is sok birtoka van még. A föld az állam kezéből vagy rendes vétel által, vagy „homestead“, adományozás, által kerül a kolonista birtokába, azaz, hogy az állam a települni akaró egyénnek 160 acrenyi területet 15 dollár lefizetése mellett enged át azon feltétel alatt, hogy azt az illető 5 évig saját maga müvelvén, egy bizonyos mennyiségü földet termővé alakit át, fákkal ültet be stb. Egyébiránt a föld neme itt többnyire laza, szürke homok, mely relativ nagy termőképességét részint a tömérdek mennyiségben benne foglalt porhadt kagylórészecskéknek, részint a csekély mélységben lévő talajvizeknek köszönheti, melyek még hozzá oly nagy mennyiségü oldott növényrészt tartalmaznak, hogy ezáltal ugyszólván mindenkor megtrágyázzák a talajt. Narancson, kukoriczán, burgonyán és csicsókán kivül nem sokat szokott az itteni gazda „farmján“ termeszteni. Az ezen kivül szükséges terményeket azon pénzért veszi, melyet narancsai hoznak; a hust egyébiránt sokan maguk tenyésztik, sertést és tarka gulyát tartván félvadon a rengeteg erdőkben. Utóbbit lóháton keresi fel és hajtja be a gazda, ha billegelés vagy eladás miatt szüksége van reá. Az ily marha ára itt átlag nem több 10 dollárnál, és a kereskedők többnyire a nyugatindiai szigetekre, Cúbába stb. szállitják azt át.

Egyébiránt Florida, daczára, hogy déli állam lévén lakossága egyelőre még minden gazdasági erélytől meg van fosztva, mégis a közel jövőben nagy tervek kivitelének leend szinhelye. A tervek, valamint kivitele — természetesen északi férfiak erélyéből és erszényéből szülemlik. Philadelphiában egy gazdag részvénytársulat alakult, mely egy nagyobb csatorna ásása által az Okeechobee tó és a tengerközt, a roppant terü-

letü Everglades mocsarakat (Florida legdélibb csucsán) le akarja csapolni, és az ez által remény szerint nyerendő 12 millió acre jó földet nagyszerü czukornád termesztésre felhasználni. Egy másik nagy, tengeri hajók számára ásandó csatornáról is szólnak már, mely Florida északi részét keresztülvágva az atlanti oczeánt a mexikói öböllel directe összekötné, főleg azon czélból, hogy a vizi összeköttetés New-Orleans és Európa, valamint New-Orleans és New-York közt megkönnyebbittessék és 4 nappal megröviditessék. Ez aztán Eads kapitány tervének, ki a panamai szorost „hajózható vasut“ által akarja Tehuantepec-nél átjárhatóvá tenni, szinte nagyobb nyomatékot adna.

V.

Louisiana, New-Orleans, 1881. május 20.

Az amerikai városok közt a legeurópaibb benyomást mindenesetre New-Orleans teszi a távolról érkező utazókra. Egyébiránt nem csoda, mert 1717-ben alapitva, többnyire franczia befolyás alatt állott, mely nemzet, mint eddig tapasztalni véltem, sokkal tovább tartja fel eredeti jellegét és szokásait, mint például a német és az angol. Egy nagyon szép, széles utcza, „Canal street“, két részre szeli a várost, a régi franczia részre és az ujabb amerikaira. Mert daczára annak, hogy a franczia elem, a „créol“ (mint itt a franczia benszülöttek kevélységgel nevezik magukat), lassanként és különösen az utolsó háboru és az evvel bekövetkezett nagy elszegényedés óta eredetiségéből ki kezd vetkőzni és az amerikai szokásokat kezdi felvenni: mégis nagy válaszfalat és különbséget találni még köztük. Például a Canal-street egyik oldalán csakis franczia nyelvet hallani, sőt még az ott lakó négerek is ezt tartják anyanyelvöknek. De hiába, az idő rombolva halad, neki végképen ellentálni még a hagyomány sem tud. És igy a franczia városfél is neki indult már az el-yankee-sodásnak. Angolul már ért mindenki és a czégfelirások a franczia városrészben is máris mind angolul irvák. A vagyonosabb créol családok előbbi időben mindig külön társaságot képeztek és nem volt könnyü

az amerikainak közéjök jutni; most, a mi még e créolokból megmaradt, évről-évre jobban amalgamizálódik az amerikaiakkal, — egy szóval, a román elem a germán által elnyomatik, mint ennek már annyi példáját látjuk a történelemben.

A mi a város fekvését illeti, az, habár nem is egészségi, de kereskedelmi szempontból igenis a lehető legjobb.

A hatalmas Mississippi partján (mely név Indián nyelven annyi mint „a folyók atyja") k. b. 100 ang. mf.-nyire ennek torkolatától felfelé fekszik és éppen e helyzetének köszönheti, hogy New-York után az első helyet foglalja el az Egyesült-Államok kikötői közt. Még kevés év előtt fő kivitel-tárgyát ugyszólván csak gyapot képezte, mely a déli államoknak fő terménye. És pedig ez csakis kisebb és sekélyen járó vitorlás hajók által eszközöltethetett, mert a Mississippi torkolata anynyira el volt iszapolva, hogy a viz nem volt mélyebb 14—16 lábnál. — Akkor Captain Eads, mérnök, kinek neve örök emlékezetébe fog maradni mindazoknak, kik a „folyók atyjával" érintkezésbe jönnek, Európában, különösen pedig Dunánk Sulina nevü torkolati ágánál tanulmányozván a „Jetties"-systemát, az Egyesült államok kormányánál ajánlkozott a hatalmas folyamtorkolat kitisztitására.

De miután az amerikaiak legnagyobb része kétkedett a nagy terv kivitelének lehetőségén, a tanács csak azon feltétel alatt volt kész Eads-nak egy bizonyos összeget adni, ha ő a torkolatot saját risicójára egy bizonyos mélységig kitisztitja. Eads nem nyugodott, és miután sikerült neki a messzelátó st.-louis-i pénzcsemberektől e czélra egy jókora kölcsönt kapni, bele kezdett a nagy munkába. — A delta közül egy torkolat kiválasztatván, annak 2 szélén rőzsékből, fasinákból és kövekből nagyszerü töltések alakittattak, melyekre végre hatalmas czementfalak rakattak. — A viz medre bizonyos szilárd határok közé szorittatván, a folyás mindig gyorsabbá vált, ugy, hogy az előbb csak lustán hömpölygő ár most $4^1/_2$ ang. mf.-et tesz óránként; és ezen romboló erő saját maga természeténél fogva napról-napra jobban kisöpörte az iszapos medret, ugy, hogy a »Jettiesek" 1877-ben elkészülvén, 1879-ben már 30 láb mélységet eszközöltek a torkolatnál. — És evvel megnyilt a

világ legnagyszerübb termékenységü völgye a direct világkereskedésnek, és feltárult a tenger kapuja a közép éjszak-amerikai hatalmas hajózható folyóhálózat előtt.

És éppen ezen pillanat volt talán az, mely a haláldöfést adta szegény hazánk buzakivitelének. Még nem érezzük a döfés halálos erejét, de fájni már kezd.

Csak nézzük a statisztikát: New-Orleans gabnakivitele volt:

1877-ben	1878-ban	1879-ben	1880-ban	
		Bushel		
2.741,486	3.036,530	3.598,832	5.254,705	kukoricza.
105,000	845,081	1.901,929	8.421,146	buza.

Denique, alig nyilt meg az uj vizi ut, már is erre kezdi venni utját mindazon gabona, mely előbb a Mississippi-völgy tartományaiból vasuton New-Yorkba és más keleti kikötőkbe ment, hogy onnan a tengeren átutazhassék. De most másfelé veszi utját. St.-Louisban ugy gyül most össze a gabona new-orleansi kivitel számára, mint Chicago-ban és részint Milwankee-ban a new-yorki számára.

St.-Louisban egyre épitik az elevatorokat és készülnek minél több gabonát a folyón leküldeni. A folyami szállitásra már 5-féle „Bárkatársaság" alakult, mely együtt 106 bárkát bir, melyek mindegyike 20—30,000 bushelt, az ujabbak 50—60,000 bushelt birnak, azonkivül még fedélzetöket is gyapottal és exportálandó szalonnával rakják meg. A személyszállitó hajók, melyek itt hallatlan nagyságuak és sok terhet is birnak el, zsákokban hozzák le a gabonát. A bárkák St.-Louisból idáig 6—7 nap alatt „tolatnak." Igen, mert itt a vonó gőzös elé és mellé 6 ily bárka szilárdan oda erősitetvén az nem huzza, de tolja ezeket, és pedig gyorsabban mint a gőzvonatok átlagos futása. Egy ilyen kis vontató gőzös pl. multkor maga 300,000 bushelt czipelt le ide magával.

Ezen a vizi uton a buza szintén klassifikáltatik ugy mint multkor azt leirni volt szerencsém. És pedig ez már a bárkában létekor történik, hol a tőzsdetiszt „Stich"-próbák által határozza meg a fokot. Ezen munkájáért 1000 bushel után 1 dollárt kap a tulajdonostól. Az érkező bárkákat a kis vontató

azonnal egy nagy exportáló tengeri gőzöshöz viszi, melynek oldalán már ott áll az „uszó elevator“ s a bárka ennek oldalához áll. Az elevator most emeltyü-karját a bárkára helyezve, megkezdi munkáját, melynél fogva a gabonát a bárkából gőzerő által magához emeli fel; az itt megmázsáltatik és megrostáltatik, és azonnal ismét a másik oldalon álló nagy gőzösbe folyik bele. Az elevator maga kicsinyben az, mint a nagyok, melyekről egy mult levelemben szóltam, azon különbséggel, hogy az egész egy nagy talpon áll és igy minden hajóhoz oda vonható, másodszor pedig, hogy ennek nincs hombárja, mert azonnali átrakásra való. Már 6 ilyen látható itt a kikötőben és ugy látszik, jó hasznát veszik. Óránként 6000 bushelt rak át, mázsál és rostál egyszersmind! Oroszországba már több ily uszó elevatort rendeltek meg. A gabona tulajdonosa fizet e munkáért $^3/_4$ cents-et bushelenként, mig a leszállitásért S.-Louisból idáig 7—12 cents közt variált eddig az ár, legujabban már csak 5 cents, és 3 c.-re remény lenek még leszállani.

New-Orleansból Liverpoolba a szállitás $17^1/_4$ cent és még hozzá a biztositás 1—4%, tehát sokkal drágább mint New-Yorkból. De mégis ezeknek jobban fizet. Lássuk miért:

1. St. Louisból-New-Orleansba	5	cents.
2. Classificálás	0. 1	„
3. Uszó elevatornak . . .	0.75	„
4. Tengeri biztositás . . .	0.17	„
5. New-Orleans-Liverpool . .	17.25	„
	23.27	cents.

Tehát $23^1/_4$ cents à bushel = 86 cents à mmázsa vagyis mm.-ja 2.15 f. o. é.

De mig e hosszu vizi uton 23.27 centsért megy bushelje addig Chicagóból vasuton New-Yorkba és ugy Liverpoolig 28—30 cents-be kerül, daczára, hogy a vasutak már lehetőleg leszállitották tarifájukat és nagyobb kocsikat, nagyobb gőzöst épitenek, — sőt azt mondják itt, hogy e módon még a hires Erie canalist is leconcurrálják teljesen!

Egyszóval évről-évre jobban erre fog özönleni a kivicndő gabona. — Rövid idő mulva Kansas, Minesota sőt Kalifornia is ezen olcsó utra fogja vetni folyton gazdagodó évi terméseit,

minek természetes következménye lesz, hogy **Európában a buza ára mindig jobban lefelé nyomatik.**

Ha valaki ezen buzaszállitási árakat a mieinkkel összehasonlitja, nagy örömmel meggyőződik, hogy mi sem szállitunk drágábban Angliába; ne gondolja azonban, hogy azért versenyezni is leszünk képesek velök.

Mert az előállitási árakban vannak a nevezetes különbségek. — De erről közelebbet a helyszinéről.

Addig is, azoknak megnyugtatására, kik buzánk ily sötét jövőjében hinni nem akarnak, bátran elmondhatom (mit egy amerikai magyar háziasszonytól hallottam) — „hogy mind hiába, turós rétest még sem lehet jót csinálni az amerikai buzából, — mert tésztája nem nyulik!“

VI.

Texas, San Antonio, junius 4.

Az Egyesült-Államok legnagyobbika Texas; kiterjedése 274,356 ang. négyszög mfd., mi ugyanannyi mint egész Németország, plus Holland, Belgium, Dánország és 2-szer véve Schweiz! És mindebben még nem lakik 2 millió ember! De nem ám azért, hogy talán rosz a földje vagy a klimája, hanem azért, mert a roppant európai kivándorlás daczára ide még alig került nép; különösen az okból, hogy a nyugatnak jobb ágensei lévén, még egyelőre arrafelé duzzasztják az árt. De most már a texanusok is iparkodnak minél több kivándorlót ide csalni, mert bizony némelykor nagyon szükében vannak a munkás kéznek. Tavaly itt a német gazdáknak legtöbbje kénytelen volt szép gyapottermésének nagy részét künn veszni hagyni, mert semmi árért sem kapott kezeket, melyek az aratásban segitették volna. Még erre gépeket nem használnak.

Texas klimája a lehető legkellemesebb, sőt mondhatnám legczélszerübb. — Telet itt alig ismernek, csakis karácsony tájban fuj nehány napig hideg szél, a nyár pedig nem melegebb, vagy csak alig, mint Alsó-Magyarországban. Az évi átlagos hőmérsék 67° Fahrenheit mi k. b. $15^1/_2$ Reaumur-nek fe-

lel meg. Nyári legmelegebb napokon csak nagy ritkán emelkedik a Reaumur hőmérő többre (árnyékban) 27 foknál. És ezen mérsékelt időjárás az oka annak, hogy egy évben még 3 termést is vehetnek a földtől. Egyiket tavaszszal, másikat nyáron, a 3-ikat késő őszszel aratják. — Egyébiránt az államnak még csak nagyon csekély része van eke alatt, részint mert oly csekély a lakosság, részint mert a gyönyörü természetes legelőkön az állattenyésztés jobban fizet.

És milyen állattenyésztés! A legelők kevés kivétellel még nem lévén bekeritve, a marha szabadon járhat akármerre. A tulajdonosa ellés idején egyenként felkeresi teheneit és a borjukat megbélyegezi, ugy hogy akárhol is kujtorog, mindig felismerjék, hogy kié. Mindezt a birtokos természetesen lóháton és legényei kiséretében teszi, az itt még divatban lévő „lasso“-t használván. Ugyanaz, mit nálunk a régi csikósok „árkány“ vagy „futókarika“ név alatt vetettek a kifogandó csikó fejére. Tehát sem istáló, sem akol nem kell, sőt gulyás helyébe is csak egy—két oly lovaslegény szükséges, ki időnként a messzebb koborló marhát összetereli. Az illető egész investitiója nem áll másból mint a gulyát összeállitani, mit közönséges Texas-vérből per 10 dollar fejenként megszerezhet, és daczára annak, hogy, midőn nincs bekeritve, egy bizonyos százalékot rendes veszteségül kell számitania, olyanokra, melyeket a gőzmozdony zuz agyon (bár az ilyent a vasut-társaság megtériteni volna köteles), aztán, melyek elvesznek vagy lopatnak, mégis a tőke 2—3 eladási év után már egészen kifizette magát és a jövendő már csak tiszta nyereség, mindenesetre évenként 50% szaporodást várhat. Nagy marhakereskedők ezen vidéken összevásárolják a 4 éves marhát és azt lassanként északnak hajtják, hol részint legelőn, részint istálókban hizlaltatnak. Az előbbi bár nagyobb sulyt ér el, még sem oly kedvelt áru.

Az itteni Texas-faj sok év előtt behozott spanyol marhából áll, mely természetesen idővel kissé megváltozott és elvadult, de igy nagyon jól megfelel a körülményeknek. Azt tartják, hogy a texasi marhát nem jó egyszernél többször shorthornnal keresztezni, mert a „prairiá“-kon szivóssá vált természetök tulságosan kényessé és lazává változnék azon mindig

istállózva nevelt vér behozása által. A shorthorn-faj egyébiránt legelterjedtebb Amerikában, különösen annak „Durrham“ nevü válfaja, sőt már annyira vitték ezen csodálatos szorgalmas emberek, hogy telivér bikákat exportálhatnak, és tették is már innét Japánba.

A marhalegelők nagyon buja és jótékony füvel benőttek, sőt a kissé dombosabb helyeken számtalan „Mesquit“ fák is állnak a legelőben, melyek egyrészt jótékony árnyékot adnak a nap heve ellen, másrészt pedig levelök és különösen gyümölcsük által, mely a bab hüvelyéhez hasonló, jó tápszert nyujtanak a marhának. Minél erősebb a nap heve, és minél jobban kiszárad a fű, annál több hüvely nő ezen a fákon, ugy, hogy a marha minden esetben jóllakik.

Egyébbiránt még egy más érdekes növénye is van a Texas-Prairiának és ez a Cactus, mely itt nagy mennyiségben vadon nő. Oly marhát, melyet esetleges hizlalás vagy fejés okából lekötnek, főleg ezen veszélyes tüskéjü növénynyel etetik, miután tüz által leperzselték annak tüskéit és a husos leveleket megszecskázták. Azt mondják, nagyon jó tejet készit.

Az állam dombosabb és sziklásabb (mészkő) részei nagyon alkalmasoknak mutatkoznak juh- és „Angora kecske“-tenyésztésre. Mindkettőt csak nem régóta kapták fel ezen államban, ugy, hogy még nagy jövője lehet, és valószinüleg lesz is. Fő bizonyitéka, hogy már egy ausztráliai juhtenyésztő is, ottan, a juhtenyésztés eldoradojában, eladván legelőit, Texasba kezdte meg ezreket termő foglalkozását 40,000 dbbal. Az ilyenek pedig tudják, hogy mit tesznek. Nem soká fog tartani, hogy ezeknek versenyét mi éppen ugy érezhetjük mint az ausztráliaiakét, de ugy hiszem, hogy soha sem érik el az electorál-finomságot, mert soha nem lévén istálózva, még sem viselhetik ugy az állatnak gondját mint mi. Az ide való állattenyésztőknek messze fekvő birtokait „Ranche“-nak hivják, a birtokost „Ranchero-nek, mindezen szók és ideval ó szokások a spanyolból származnak, mert Texas nem rég még Mexikóhoz tartozott.

De, hogy a juhtenyésztéshez térjek: itt közönségesen mexikói anyákkal kezdik azt meg; gyapjuk kóczos szőr s rosszab a mi hosszu szarvu magyar birkáinkénál; ezekre ugy-

nevezett „amerikai-merinót“ eresztvén, az előbbit, bár nagyon heterogennak látszik a keresztezés, már sikerülten megjavították. A keresztezettek teste elég nagy, sőt benőttsége nagyon jó, a gyapju neme posztógyapjuhoz sorolható. A kiegyenlettséget és finomságot csak a zsákokban lehetett megitélni itt, mert már ápril végén nyirtak. Sokan kétszer is nyirnak évenként, tavaszszal és őszkor. Egyszeri nyirásnál az átlag 5—8 font darabonként, mi k. b. 4—6$^1/_2$ vámfontnak felel meg, persze mosatlanul.

Itt csak a gyári mosást ismerik. Az ily gyapju ang. fontjáért kap 20—24 cents-et, mi bécsi mázsáért annyi volna mint 62 ft 96 kr. o. é.-ben. Nem sok magában véve, csakhogy meggondolandó, hogy soha akolra stb. pénz nem kell, sem takarmányvetésre, kaszálás, száritás és behordásra erő és idő nem vesz. Az itt használt mexikói juhász aránylag még olcsó bért kap, holnaponként 15 doll. és eltartást. Az egyetlen mesterséges legelő, melyet a „rancheros“ szerez magának, ez a bárányok elválasztásánál van, hogy a tejről ne közvetlenül az öreg füre jussanak. Egy hónappal előbb felgyujtja a pásztor a leendő báránylegelőn a gyepet és pár hét mulva szép, gyengéd, friss fü emelkedik ki — elődeinek hamvából, — mit a bárány jó izüen lelegel. Vannak, kik itt is kétszer bárányoztatnak, márcziusban és oktoberben de nem minden rancheros pártolja e systemát.

Az „Angora kecske“ 1859-ben hozatott át Davis tábornok által Törökországból próbára Georgiába, de itt nem jól sikerült, később Wisconnsinban, Michiganban sőt Canadában is próbálták, de mindezen államok részint nem elég meleg, részint nem elég száraz égaljuaknak mutatkoztak. Végre több próba után itt Texasban sült el legjobban; mert nemcsak, hogy oly száraz a levegő, hogy pl. a mexikói juhászok a napon száritják meg egész hétre a nyers hust, a nélkül, hogy azt előbb megsózták vagy megfüstölték volna, hanem egész télen örökzöldet legeltetnek, azaz oly növényeket, melyek levelüket nem vesztik. És ez a két pont fő kelléke az Angoratenyésztésnek, mint hallom. A kecskének főelőnye, hogy faja semminemü eddig ismert epidemiának nincs alá vetve, és hogy gyap-

ját jobban fizetik, mint itt a birkáét, Angol fontja 80—90 cent. Vagyis bécsi mázsája volna 112 frt o. é, de miután ezen állatot is 2-szer nyirják, tehát évenként 2-szer ez a jövedelem!

Az Angorát szintén nem tisztán, hanem közönséges kecskével egyre kereszetezve tenyésztik. Az ily közönségesnek ára 1 dollár, mig egy tiszta Angora-tenyészegyént átlag 100 dollárral fizetnek. Csak a 3-ik keresztezéstől kezdve adható el a gyapju fontja 40—45 czentért. — Ilyenkor fejenként csak $1^1/_4$ font nyiratik. Az 5-ik és 6-ik keresztezés már eléri a 80 czentes vásárárat. — Az Angora (és itt általában a kecskefaj) szaporulata átlag $1^1/_2$ fejenként, vagyis 150%, 60—70 kecske kerül egy bak alá; minden 3 évben változtatnak a bakok. — 5-ik év táján mészárosnak eladatnak, (husa a korcsmákban „vad“ gyanánt kel el). — Az Angora bőre gyapjustól 3—4 dollárba kerül.

Még a földmüvelésről egy szót: mint már előbb mondtam, Texasnak még csak nagyon csekély része van egyelőre még feltörve. De a mely föld müveltetik, nagyon is jól fizet. A trágyázás még nem divik, mert 15—20 évig még mindig szép termést ad a kitünő humusos agyag, mely itt oly nagyon el van terjedve. Ha nem fizet, inkább más földet keres a tulajdonos, hisz ott még van elég! (Máskép van ez az éjszakibb államokban, hol már megtanulták a trágyázást — Carolinában egy Phosphat-bánya tulajdonosa azt mondá nekem, hogy most már nem Angliába küldi mesterséges trágyaterményeit, hanem Chicagoba, mert itt jobban fizetik). Texasba többnyire német települtek müvelik a földet. Részint szétszórva, részint falut vagy várost képezve, virágzó koloniákká alakitják a még alig 40 év előtt csak indiánusok és vad bölény csordák által lakott területeket.

A német telepitvények közül különösen kitünik Neu-Brannfels, mely a 40-es években Solms herczeg által — német „Adels-Verein“ — tulajdonképen spekuláczió szempontjából alapittatott. Utóbbi megbukott ugyan, de az áthozott kolonisták most, mint saját földjüknek birtokosai, nagyon is jól birják magukat. — Nemzetiségöket és szokásaikat még megtartották,

és sem a sörházak, sem a hosszu száru pipa, sem a vasárnapi táncz (Amerikában a vasárnapokat még csendesebben szokás megülni, mint Angliában) nem hiányoznak; mindazonáltal a „lasso"-dobáshoz is értenek már. Neu-Brannfelsben ritka az angol szó, mindenki németül köszönt még. A városka környékén annyira felszállott a föld értéke, hogy nagyobb gazdák 4 dollárért adják bérbe földjüket. Egyébiránt Texasban a nagyobb földmüvelő gazdaság általában nem fizet oly jól, mint a kicsiny, és nem is fog addig, mig a pamuttermelés többet hoz a buzáénál, mert előbbit nagyban termeszteni csak kézi munka által lehet, ez pedig oly drága, hogy nem fizeti ki magát. A föld egyébiránt és a klima nagyon is előnyös volna másképen, különösen Észak-Texasban, a buzatermelésre. A kis gazdaság ellenben nagyon jól fizet, csakhogy százalékban nehéz volna kiszámitani, mert a tulajdonos saját munkája a tőke.

VII.

Kansas, 1881, junius.

Európában ott épitenek vasutat, a hol egy vidék a civilisatio és forgalom oly magas fokát érte már el, hogy a közlekedés javitása okvetlen szükségessé vált; Amerikában megforditva, egyenesen a termékeny földü vadonba épitenek bele, meglévén arról győződve, hogy a vasut fogja megkezdeni a civilisatiót. Ugy is történt mindeddig. Alig telik bele egy év, és már a végpontokon uj városok emelkednek, s a vonal melletti területek értéke pedig felszállván, azok uj bevándorlók által rohamosan elfoglaltatnak. Nálunk tehát a vasut következménye, — itt előzménye a productiónak.

Természetes, itt sincs oly társaság, mely saját esélyére „ins Blaue hinein" minden garantia nélkül kezdene épiteni. Hogy tehát a társaságokat ily vasut épitésére reá birja az Egyesült-Államok kormánya, nagyon bölcsen bizonyos földterületeket adományozott nekik, melyek az illető társaság vonalának mentében feküdvén, későbbi időben jó eladási árakat

hozhassanak neki, és igy részben (ha nem egészen) biztositva lőn a vasutba belefektetett tőke.

A föld-adományozásnál következő czélszerü eljárás lőn követve: A kormány felméretvén az épitendő vasut két oldalán fekvő földterületeket, azokat 1 négyszög ang. mf.-nyi, vagyis 460 acrenyi egyenlő négyzetekre osztotta; egy ily rész „Section"-nak neveztetik. 36 együtt fekvő sectió egy „Township« vagy kerületet képez, mely szintén négyzet alaku; egy oldala 6 ang. mf. hosszu; egész területe pedig 36 négyszög mérföldet foglal el. Egy ily Township sectiói egytől—harminczhatig futó számokkal lettek ellátva. A páratlan számot viselő sectiók a vasutnak lettek adományozva, mig a páros számuakat a kormány tartotta fenn magának.

Egyszóval tessék egy „Schach"-játékot képzelni: a feketék a kormány, -- a fehérek a vasut sectiói.

A vasuttársaság pénzért adja el földjeit; — a kormány a 460 acrenyi négyzetet ismét 4 egyenlő részre à 160 acre elosztván, azokat „homestead" (tanya) gyanánt ingyen adományozza a települőknek, azon feltétel alatt, hogy az illető egy ily területet 5 évig müvel és a szükséges javitásokat megteszi rajta, azonkivül még 15 dollárnyi beiktatási dijat kivánván.

A kormány tehát ezen eredeti földbeosztás által nem csak azt éri el, hogy a nagy birtokok képződése már előre meg lesz nehezitve; — de azt is, hogy a vasuttársaságot arra késztesse, hogy minél több települőt, minél olcsóbb áron szállitson ki, alkalmat nyujtván nekik, hogy a kormány ingyen földjein letelepedjenek és ezáltal a vasut saját földjeinek értékét növeljék; hisz egymásba vannak ékelve azok, a telepedés pedig a szomszéd föld értékét mindig növeli.

Kansas államban szépen lehet szemlélni ezen colonisatióterv üdvös hatását az Atchison Topeka és Santa Fé vasutvonal mentében. Ez egy részét képezi az uj és rövid idő előtt elkészült déli Pacific vonalnak, mely (a déli államokon menvén keresztül) szintén az Atlant Oceant a csöndes Oceannal köti össze, mint a hires Union Pacific, mely 6 nap és éj alatt New-Yorkból San-Franciskóig mén. (Egyébiránt most az angolok

Canadában egy Canada Pacific-et és az Egyesült-Államokban a a yankeek egy Éjszaki Pacific vonalat is épitenek).

Kansas állam azon termékeny sikságban fekszik, melyet itten a „far West" (a távol nyugot) név alatt ismernek. E sikság határait képezik keletről a Missisippi folyam, éjszakról azon dombok lánczolata, melyek a vizválasztót képezik, a mexicói öböl és a Hudson öböl közt (Minesotát és Dakotát szelvén) — nyugatról a „sziklás hegységek" (Locky mountains) vannak, melyek Wyoming és Colorádóban emelkednek, – délről pedig északnyugoti Texasnak fensikja, mely Llanos Estacádos név alatt ismeretes. — A nevezett sikság keletről nyugot felé homokosabbá válik, keleti részét jó humus-réteg fedi, ezalatt szép homok- s agyagkeverék van, altalaja pedig gyönyörü sötétszürke agyag, mely nagy mélységet ér el.

Ugyanezen részben a természetes csapadék is elég gyakori és szabályos, mig a nyugati homokosabb részen sokkal szárazabb az időjárás, ugy, hogy még öntözés is szükséges.

Mielőtt Kansas államról többet mondanék, Kansas városáról akarok pár szóval megemlékezni, mely ujabb időben, különösen marhakereskedése által mindig nagyobb jelentőségre emelkedik. Megjegyzendő róla azon különös tény, hogy nem fekszik a hasonló nevü államban, de annak határán Missouri államban, és pedig a Kansas és Missouri folyam összefolyásánál. Lakossága számának növekedése ahhoz képest, hogy nem is bányaváros, rövid idő alatt nagy mértékben haladt előre. 1861-ben 9000, 1872-ben 41,000 és 1880-ban már 50,000-en felül volt a lakosság száma. A város maga gyorsan emelkedik és szépül; egy nagy hátránya az, hogy a magas folyampart kimosott agyagdombjai közt épült és igy utczái nagyon egyenlőtlenek és lejtősek.

Kansas város marhakereskedése egyike a legnagyobbaknak Amerikában. Itt külön „marhatőzsdét" is épitettek. Szép épület, körülvéve kerítéssel, melyekben kövér shorthornok várnak a vevőkre. A Texasban nevelt marha legnagyobb része ezen vásárra jön, részint direkt mint legelőn hizott, részint miután Kansas állambeli farmerek által kukoriczával még sulyosabbá hizlaltatott.

Innen a marha vagy élő állapotban, vagy pedig mint „conserve“ a chicagoi vásárra megy, innen pedig a nyugati államokba, sőt Európába is előre hatol. Eddig ezen utat az áru vasuton tette meg egész New-Yorkig, mi 1350 angol mértföld.*) Jövőben valószinü, hogy az áru azon része, mely egyenest Európába van rendeltetve, az uj, olcsóbb és rövidebb viziutat választja, t. i. minél előbb a Mississippi folyamot elérni törekszik, melynek torkolata a „Jetties“-ek elkészitése által nyitva állván, korlátlan összeköttetési eret képez a világ minden országával. E czél elérésére éppen most épitenek egy uj vasutat, mely Kansas állam közepét egyenest a Mississippivel fogja összekötni, a folyamot Memphis városánál érve. Valószinü, hogy közel jövőben ezen utat veszik Kansas állam exportálandó gabonái is.

Egyébiránt Kansas város lakói azon iparkodnak most, hogy a Missouri folyamot is bárkák által felhasználják New-Orleanssal való vizi összeköttetésre. A Mississippi-torkolat megnyitása és ennek következtében a nagyszerü viziutak felhasználása, daczára annak, hogy még csak most kezdik olcsósitani a szállitást, mégis már nagy hatást gyakoroltak a vasutakra. Például a buzaszállitás árát a St.-Louis-New-Yorki vasuton, mely még a télen 30 c. volt, most már fele árra, 15 centsre, nyomta le. Ezen tarifa azért mindig változékony marad még.

Kansas államnak kivitele előbbi években csakis kelet felé volt, — most, mióta Colorado, Uj-Mexiko és Arizonában évről-évre szaporodnak a bányák és beözönlenek a bányászok, oly jó vásárjuk keletkezett a kansasiaknak, hogy földterményeiknek egy nagy részét nyugatra egyenest a bányászok szükségletére küldik. Ezek persze nagyon jól fizetnek, mert mit bánja az olyan ember, ha ki is adja pénzét, találhat holnap aranyat! — E bányaállamokban egyébiránt a gazdasági termények

---

*) Mellesleg meg akarom jegyezni, hogy az élő marha szállitására egy uj patent-kocsit fognak használni, Kötsee találmánya, melyben a marha jól van istállózva, és az egész abrakolást egy ember birja végezni, vizet és abrakot egy nyiláson át kivülről be a kocsiba nyujthat az állatnak. Az eddigi veszteséget, mely 900 angol mértföldnél 15% volt, most minimumra remélik redukálni.

ára már azért is oly drága, mert ott helyben csakis mesterséges öntözések által állithatók elő, és igy kifizeti magát Kansas államból odaszállitani, még akkor is, midőn az ezen államokat összekötő vasutak felhasználván az alkalmat, a szállitási árat még feljebb csavarják.

Kansas államnak nyugati részén, ott, hol mondám, hogy mindig homokosabbá válik a talaj és a szárazság is sokkal érezhetőbb, szinte megkezdték már a mesterséges öntözést, vizöket az Arkansas folyóból véve. Az öntözés elkészitését és fenntartását egy helyben alakult társaság vette át és ez a földbirtokostól földjének rendes öntözéseért 1 acre után évenként 1 dollárt kiván. Mi körülbelől holdjáért tenne 4 frtot o. é. évenként. Ez soknak látszik és csakis ugy magyarázható, hogy kifizeti jól magát, mert a bányahelyek szükséglete még egyelőre quantitásban is alig elégithető ki. — Uj-Mexikóban az öntözés korántsem oly drága és acreonként 50, sőt csak 25 centre számitható, hanem itt az öntözhető terület is sokkal korlátoltabb.

De ideje, hogy a valódi Kansas gazdaságához térjek, azon jó földü területhez, mely öntözést nem kiván, azon területhez, mely relative könnyü munkával annyi szegény európai kivándorlót jomódu telkes gazdává tett. E termékeny talaju terület könnyen megmunkálható. A trágyát már a 7-ik évben megszenvedi, és ekkor már ennek hiányát észre veszi rajta a jó gazda, azaz, hogy a „német gazda.“ De azért láttunk több olyan földet is, hol 12 évig egyfolytában buza állott és még ez is szép volt.

Hogy mily nagy különbség van az amerikai és a bevándorlott német gazda közt, bizonyitja, hogy Kansasban egészen elismert dolog, miszerint az amerikai farmer átlagos termése 12—15, mig a németé 30—35 bushel per acre. E tekintetben jellemző többi közt egy yankee felelete, midőn kérdeztem: „Hogy ugyan mily jövőt tulajdonitanak oly földnek, mely egy „amerikai gazda kezén volt“ és a melyet ez tudvalevőleg egészen ki szokott zsarolni?“ — „Oh, majd megveszi azt a „német“ és ez helyre állitja a föld termékenységét. Igaz is, ez többnyire igy szokott lenni. Az amerikai, ki nem tud gazdálkodni, csak

spekulálni, megveszi a szüz földet, kihuzza az értékét és aztán eladja a bevándorló németnek, ki többnyire némi pénzzel vándorol be. — És még azon esetre is, ha a német szüzföldet kezd munkálni, nem tudja megállni, hogy a marhái által készitett trágyát üres idejében ki ne hordja, — és igy mindig elejét veszi a föld kizsarolásának.

Közvetve is trágyázzák itt a földet már az aratás módja által is. Az itt használt aratógép a „header" vagy „fejező", mely ugy vágja el a szárat, hogy annak nagyobb része a tarlóban marad, és csak a fej és körülbelül 4—6 hüvelyknyi felső része a szárnak esik el; ezen aratott rész pedig egy oly tartó tálba esik, mely a gép mozgása következtében képes az egész tartalmat egy a gép mellett járó szekérbe bele vetni; a szekér, ha meg van telve, azonnal a cséplőgéphez indulhat. Persze szalmát ily módon nem nyerhet a gazda, de ez nem is kell neki itten egyelőre.*)

De a föld némiképen közvetve megtrágyáztatik az által, hogy a magas tarló, mely itt a szalma legnagyobb részét képezi, alá lesz szántva. Ily ifju földön ennek is már nagy a hatása.

Még egy módjuk van a közvetett trágyázásra, az, mit Németországban „Pferch"-nek hivnak, t. i. a marhát vagy birkát egy ideiglenes bekeritésbe eresztik legelni, melyet ez annak következtében egyenesen be is trágyáz. Itt a tél enyhe, a buza növése buja, és igy az őszi vetésen egész télen át legel a birka, sőt a marha is, azt egyszersmind betrágyázván. Cerealevetésre többnyire Drill vagyis sorvetőgépet használnak. A kukoriczavetésre külön gépeik vannak, mely az egyik bokrot a másiktól oly távolságnyira helyezi, hogy később mindkét irányban a lókapával lehessen kigyomlálni a földet. Tehát ugyan kevesebbet vetnek ugyanazon területre mint mi, de azon előnyt nyerik, hogy a drága kézi munkát a kapálásnál egészen megtakaritják.

Az arató gépet több farmer közösen szokta venni és egymást a munkánál is kisegitik, mig a cséplőgépet, mely itt rit-

---

*) Az alomra szükségeset mégis megtakaritja magának.

kán gőz-, de többnyire lóerejü járgánynyal hajtatik, egy farmer birja és szomszédjainál pénzért csépel. A német gazda ugy osztja el munkáját, hogy egész évre maradjon teendője, mig az amerikai többnyire csak buzát és kukoriczát termeszt. A német gazda farmját már messziről faültetvényeiről is megismerni. — A baraczkfa különösen diszlik Kansasban és már negyedik évben szép gyümölcsöt hoz. Tojás és vaj itt jó árban vannak. A németek maguk mondják, hogy csakis ezen két utolsó áru behozza nekik azon egész évi kiadást, mit saját maguk és családjuk számára kivánnak. Igy a buzatermések ára aztán meglehetősen tisztán megmarad a gazdának kezében.

Mert, a mi az adót illeti. az oly csekély, hogy alig említésre méltó. Az adóbecslésnél ugyanis 200 dollár-érték, mely mindig a nő birtokául számittatik, okvetlen szabad; azonfelül minden 100 dollárnyi érték 55 cents vagyis 200 frt után 1 frt 20 kr. adót fizet. — És erre hivatkoztak felföldi tótjaink is, kikkel szintén Kansasban is találkoztunk. Ezek sokkal jobb módnak örvendenek, mint azon szegény ördögök, kiket Pensylvaniában találtunk. Ezek hoztak pénzt és családostól jöttek ki; többnyire Abauj-, Sáros- és Szepességből valók. Azon kérdésre, hogy hát miért jöttek ki, ha otthon is megtudtak volna élni, szomoruan feleltek, hogy „Otthon nem lehet már megélni, mert még azt is elviszik, a mi még van. Pedig bizony másképen inkább szeretnénk otthon lenni, mert itt, habár magasabb is a bér, de drágább is az élet — és nehéz angolul tanulni. Hanem itt legalább az enyém az, a mit keresek, mig otthon a harmadrészét elveszi az állam!“ „Otthon egy esztendő alatt csak 10 frtot tudtam megtakaritani stb.“

Több ily tót család lakik Ellinwoodban, Kansas állam közepén. Egyelőre még a vasutnál dolgoznak a férfiak, de ezután „home steadet“ akarnak ők is felvenni és gazdákká válni. (Csakhogy itt most már nehéz jót találni, mert azok többnyire fel vannak véve.) A legények lenyirták hajukat és megnövesztik még soha világot nem látott bajuszokat, mely aztán oly szép fogkefeként tündöklik tót orruk alatt, hogy még egy „fashionable angloman“ is megirigyelhetné őket. A

menyecskék legjobban érzik magukat, mert csak főznek; a nő itt nem szokott dolgozni.

De hogy farmerjeinkhez visszatérjünk, kukoriczában átlag 40 bushelt*) várnak a kansasi gazdák acrenként. Feltünő, hogy erre sok és nagy kenderföldeket lehet látni. Ezt csakis magjáért termesztik, mig szárát egyszerüen eldobják. Aztán mi veszszük meg ezen magot drága pénzen és nagyon valószinü, hogy haszontalan növény válik belőle, mert a délibb éghajlat alatt termett kendermag éjszakibb klimában nem jól diszlik. – Sorghumot (a mi czirókunknak egy faját) is szoktak már itt vetni, szárából a farmer czukrot présel magának; az e czélra szükséges primitiv gépezet ára alig 200 dollár, egy gazda birja és a többiek sorghumjukat elviszik hozzá a „ma lomba." A két henger által a szárból kipréselt czukorlé syruppá főzetik és vagy igy, vagy megszáritva, mint „Sorghum czukor" használtatik. Ize csaknem olyan, mint a nem rafinált répaczukoré.

Ujabb időben a kukoriczaszárból ilyen formán nyernek kukoriczaczukrot „Glucose', név alatt, mely szintén elég jóizü. De könnyen csinálhatná a kisgazda magának nálunk is igy a czukrot, — ha nem volna reá adó. A krumplit itt nem a földbe ültetik, hanem csak reá teszik, és az egészet szalmával (a németek trágyával) fedik be. Ezt jobbnak tartják, mint földbe ültetni, mert kevesebb a munka, nem kell kiásni. A kukoriczát, a mennyire lehet, feletetik, azt tartván, hogy mig közvetlen eladásnál à bushel csak 25 cents-et kapnak, ha azt disznóval etetik fel, ugyanannyi kukoricza 50 cents-et hoz nekik. Ezért többnyire jó disznókat tart a farmer. Átlag 9 hónapos korában mondják, hogy 250 ang. fontos lesz a malacz (mi k. b. 2 bécsi mázsa), 100 fontjáért 3 doll. 50 centset fizetnek. Minden ily gazda egy pár jó tehenet, többnyire jó Shorthorn keresztezést is tart. Kutjából a vizet az itten annyira elterjedt szélmalomkerék emeli; láttam egynél, hogy ugyanezen mótort köpülésre is használta.

A legjobb hely marahatartásra távolabb a vasutaktól található, hol a prairie, a puszta, még lakatlan. Itt még a

*) 1 Bushel = 34 liter, 1 acre — 427 □ öl.

rövid buffalograss fedi a talajt. Ugyanez födte valaha egész Kansast is, és nevezetes, hogy ezen tápláló és kevés esőt kivánó fűnem, valamint az indianus és a vadállatok, mindig hátrál a civilisatio elől. Helyette aztán buja kékfü fedi a földet. Éppen ugy nagyon érdekes, miszerint hogy be van bizonyitva, mióta többen települnek itt a pusztán, azóta több az évenkénti csapadék. Tehát nem csak „szép theoria." Az állam egyébiránt e „theoria" kipróbálására is gondot fordit a homestead-törvény egy bizonyos pontja által, mely szerint mindenki vehet fel (a közönséges homesteaden kivül) 160 acret azon feltétel alatt, hogy egy bizonyos év szám mulva birtokának egy bizonyos nagyságu részét befásitja. Azonkivül praemium van kitüzve azok számára, kik kormányterületet fásitnak be.

Mint már előbb emlitém: a homesteadek Kansasban már többnyire fel vannak véve. De messze a vasuttól fekvő legelők pénzért, $1^1/_4$ doll. per acre, még nagy számban kaphatók a kormánytól (természetes, minden további feltétel nélkül). A fent emlitett Atchison-Topeka és Santa Fé vasut is már sokat adott el területeiből, de még egy pár millió acret bir, melynek ára 2 – 10 doll., a szerint, hogy mily körülmények közt és mennyire fekszik a vasuttól. Azonnali pénzbeli fizetésnél az összes árnak $33^1/_3$ %-át elengedi. — 3 rátabeli fizetésnél 2 év alatt 30%-ot enged, de a 2 utolsó rátának 10% kamatját számitja. — 6 év alatti lefizetésnél 20%-ot enged és a rátákból 7%-ot vesz; — 11 évi lefizetésnél 7% kamatot vesz és a teljes árfizetést kivánja. Igy tehát 160 acre per 5 doll. a) eset szerint 533 dollárba; b) eset szerint 616 doll.; c) eset szerint 789 és d) szerint 1125.-be kerül.

Tehát pénzzel ugyan kell birnia annak, ki most Kansasban le akar telepedni, de ha munkás ember, hamar és könnyen jólétre vergődhetik. A vasut „földeladási tisztjei," kik különösen Németországból számtalan kérdezősködő levelet kapnak, most már azt szokták felelni: „Ha van 500 dollárnyi készpénze, jöjjön, ha nincs, inkább máshova menjen." Alakult már sok oly társaság, különösen angol kapitalistákból, kik nagyban vásárolnak földet spekuláczióra. Némelyek ezek közül parlagon hagyják feküdni a földet, jó alkalomra várván; mások

160 acrenyi részletekre osztván fel birtokukat, és minden ily részre lakházat és kutat épitvén, $^1/_2$ vagy $^1/_3$ termésért bérbe adják oly kivándorlóknak, kik csekély készpénzzel jönnek ide. A társaság pénze minden esetben meghozza a 12%-ot, és azonkivül földbirtokuk értéke évről-évre emelkedik. Az ily bérlők pedig pénzt szerezhetnek jövőben való földvételre. Egy acre feltöréseért és általában egyszeri szántásáért 2 dollár számittatik. Napjában 2 lóval 3 acret szokás végezni.

Hogy mennyibe kerül itt egy bushel buza előállitása, még eddig nem volt elég érkezésünk pontosan kiszámitani. Egészen pontosan ki sem lehetne, mert a birtokos saját munkáját (és itt alig van más) nem lehet napszám egyenértékében venni. De mondják, hogy a bushel előállitását 22 cents-el lehetne felvenni, mi annyit tenne, mint 2 frt 3 kr o. é. métermázsánként. Angolok, kik a vasut mellett letelepedvén, gazdaságukat tisztán csak kukoriczával való marhahizlalásra forditják, mondják, hogy a 4-ik évtől fogva 25%-ot kapnak befektetett pénzökért. Meg akarom még emliteni, hogy a Kansas-prairienek egy részén, közel a felület alatt, sok szén találtatik, melyet nagyon primitiv és olcsó módon emelnek ki.

Ily államban persze minden növekszik, és pedig gyorsan: 6 év alatt a bevetett föld területe 2 millió acre-ről 6 millióra emelkedett, ezen összegből 879-ben csaknem 2,438.000 buza volt, ebből ismét több mint 2 millió őszi, a többi tavaszi buza. — Most már persze sokkal több van, de mi ez azon 51 millió acre-hoz, mely szám Kansas területét jelzi, s melynek kétharmada, mint mondják, még eke alá vehető volna. — A lakosság száma 1870-ben 364.000, 78-ban 708.000, 880-ban már 995.000 volt.

Láttunk itt különféle coloniákat, cseheket, morvákat, rajnai németeket, mennonitákat stb. Összetartanak, segitik egymást, és megtartván nemzeti szokásaikat, életök ezen könnyü körülmények között napról-napra virágzóbbá válik. A mennoniták coloniája legszembetünőbb gyorsasággal halad a jólétben. A mennoniták, mint tudjuk, egy német vallásfelekezet, mely Luther idejében Menno nevü prófétától vette kezdetét. Vallásuk fő jellege az, hogy csak férfikorban keresztelkednek és hogy

tiltva van nekik akármely körülmény közt is embert ölni. Ez az oka, hogy e szegény felekezet már annyi viszontagságon volt kénytelen keresztüi menni. Körülbelül egy század előtt kénytelenek voltak hazájukat, Észak-Németországot, elhagyni; a király katonakötelezetteknek mondta őket, pedig a hadi szolgálat vallásuk ellen van. — Ekkor Catharina czárnő Oroszországba hivta be a mennonitákat, tudván, hogy jó gazdák, hogy jó példával járjanak elő az orosz gazdáknak. Szép „fekete föld“ területeket kaptak ingyen Taorin kormányzóságban déli Oroszországban és megigértetett nekik vallási törvényök tiszteletben tartása. Itt letelepedtek, de nyelvök német maradt.

Alig 7 év előtt az orosz kormány megszegte igéretét és a felekezet ifjait besorozni kivánta. Nem tudták, hova hajtsák fejöket. Ekkor ide küldtek követeket, hogy nézzenek körül. Végre felhatalmazottjaik az Atchison-Topeka és Santa Fé vasuttól a községek közös pénzén nagy területeket vettek meg, melyeket aztán egymás közt felosztottak. Ekker még, 7 év előtt, délibáb és szél lakta a pusztát, melyekben vadlovak és bölénycsordák füródtek. — Most a szélnek más dolga van, — a buzakalászokat hullámoztatja; a délibáb pedig tova mozdult, mert eltünt eleme: a „végtelen.“ Nyárfák és gyümölcscsel telt baraczkfák megakasztják a messze tekintő szemet, és ellátják a serény munkást avval, mi a „prairien“ legnagyobb kincs: árnyékkal. Nem csak a csinos kert, melyben sok, Oroszországból importált növény diszlik, többi közt nagyon sok szederfa, de még az egyes táblák is be vannak keritve szépen viruló gyepüvel, ugy olló alatt tartva mint akármi nagy parkban. A gyepü „Osage-Orange“ nevü tüskés növényből áll, mely egyszersmind áthatlan sövényt képez a marhák ellen, azt be nem eresztvén a gabonába.

A mennonita háza egyszerü, csinos és tiszta. A szegényebbeké még orosz módra vályogból van épitve, mint a mi „fecskerakásunk.“ De minden oly szép, meszelt és surolt, hogy alig venni ezt észre. A szobában még ott lóg az orosz „számológép“ és az ágyon szép régi szláv himzésü takaró van. Egyszóval minden a megelégedettséget és békét leheli. A megelégedettség irigylendő érzése természetes, mert akár hova nézzen ezen

mennonita, mindenéről azt mondhatja: „Mindezt saját erőmből szereztem — Isten segitségével!“ De vajjon megtalálták-e végre ők is maradandó hazájukat, a béke országát? Azt a jövő fogja megmutatni! Azt mondják: hogy az ide való föld nagyban hasonló az oroszhoz, csakhogy „ha az ide való földet vizbe teszik, hamarább szétmállik. A gabona szalmája itt rövidebb és keményebb mint Európában, azért itt a buza soha meg nem dül, s könnyebben dolgozik az aratógép. Oroszországban ugyan drágább volt a buza, de itten több a jó termés.“

A többi németek közt is nehány nagyon szép gazdaságot találtunk, különösen a rajna-mellékieknél. De itt nem oly szembeszökő a haladás, mert ezek többnyire már kész farmokat vesznek és mindjárt a javitással kezdik. — Mindenesetre feltünő dolog, hogy mennyi némettel találkozni itten. És kivándorlásuk egyre növekszik. A Mississipitől nyugatra való részt már némelyek Neu-Deutschlandnak hivják.

Kansasba való bevándorlásuk egyébiránt, ha igy marad, csökkenni fog, — pedig nagyban! Alig pár hónapja, hogy keresztülvitetett és életbe léptettetett Kansas Államban a „temperance“ vagyis a „mértékletességi“ törvény, mely szerint minden szeszes ital eladása, sőt nemcsak eladása, de elajándékozása is magas büntetés alatt tiltva van. Ha valaki saját privát házában egy pohár sörrel akar megtisztelni és óvatos ember, beteszi az ablakdeszkát vagy elfujja a világot, mert ha a csendőr meglát, 200—300 dollárt is fizethet a vigyázatlan házi ur. És ezt egy „szabad országban!“ Természetes, hogy a szabadság abban is áll, hogy „szabad“ a törvényeket kijátszani (És ha lehet, majd behunyja szemét, a ki látja!)

Legszebben mégis a rosszaságáról híres „Dodge“ város bánt el a törvénynyel. A „bar“ tulajdonosok, t. i. a korcsmárosok, következő jegyzéket tettek közhirré: „Ezennel 1500 dollárt igérünk azon férj özvegyének, ki a törvénynek elárulni merészel bennünket!“

És ilyféleképen történt, hogy mi is a legjobb amerikai bort — éppen Kansasban ittuk!

VIII.

Albuquerque, 1881. julius.

Uj-Mexiko az eddig látottaktól egészen eltérő benyomást tett reánk. Sem a déli államoknak a hanyatlásból még ki nem épült, sem az északiaknak az örök villámhaladást képviselő jellegét magán nem viseli. Itt mindenen meglátszik az ország éltesebb kora, a nép régi telepedése; itt nem az uj világban vagyunk, ez nem a gyermek Amerika!

Ha az uj vasutak és a bányák által nem látszanék meg a yankee-behatás hajnala, valóban inkább Egyptomban képzelném magamat, mint Amerikában. Magam bár még nem láttam az ó-világot, de mindaz, mit róla hallottam és képekben láttam, nagy hasonlatosságra mutat ezen vidékkel. A nép régi müvelődése, mint az ó világé, sok 1000 éven át állandó maradt és nem halad az idővel. A szántóföldek irrigatiója, a folyamvölgyekben, és az azt környező sivár vidék, a lakóházak alakja, melyeknek teteje oly lapos, hogy alig látszik ki a fehér-szürke falak közül; a primitiv faekék, melyeket aztán az ökrök jármukon függve visznek haza; a homokból rögtön kiemelkedő sziklák eredeti alakja; — a napnyugatnak különös világitása mely feltünő nagyszerü szinezetet kölcsönöz az égnek stb. egyszóval minden azon képre emlékeztet, melyben az ó-világot képzelni tanultam.

De vannak ám azért Uj-Mexikónak oly részei is, melyek a haladásnak nagyobb tért nyujtanak, melyek gazdag jövőt igérnek a yankee pénzbefektetéseinek! — A Territorium déli és különösen keleti része, mondják, Texashoz hasonló prairie-legelőkben gazdag, csakhogy, a mint látszik, itt még nagyobb a vizhiány mint az előbb emlitett államban. Uj-Mexikó északi része pedig, mely nagyon hegyes, bizonyos fensikokat tartalmaz (itt „Park“-nak hivják), melyeknek legelője örökké zöld és a marha eldorádóját képezik. Ezen utóbbi vidéknek marhatenyésztési jövője mindenesetre tetemes. Ezen legelők soha nem szenvednek azon nagy szárazságokban, melyek a Territorium pusztáin oly nagy mérvben fordulnak elő. Tavaly például egy hallatlan

száraz év volt itt: gulyáikat többnyire csak az által mentették meg a „Rancherók“ az éhen halástól, hogy még jókor elhajtották más államokba, különösen Colorado hegyei közé, hol aztán a még elfoglalatlan kormánylegelőkön megint megtelhetett a megcsappant jószág. Sőt voltak esetek, hogy a mexikói nyájbirtokosok sajátkezüleg leöldösték idei bárányaikat, csakhogy legalább az anya életét megmenthessék. Igaz, hogy ezen év a kivételek közé tartozik, mindazonáltal a jó gazdának erre is el kell készülve lennie, és magát ily eshetőségek ellen biztositania szükséges. Azért, vagy a hegyek közt, vagy a folyamok mentében a Rio Grande és Rio Pecos mellett kell itt marhatenyésztést kezdeni. A többi mégis csak bizonytalan, habár sokszor sikerül is.

A földnek, kivéve a rég irrigált völgyeket, ugyszólván itten még nincs értéke. Legnagyobb rész még elfoglalatlan, az ilyenen aztán legjobban fizet a marhatenyésztés. Akárki letelepedik, bekerit dróttal (150 dollárba kerül egy folyó angol mfd.) pár ezer holdat, s vesz mexikói teheneket fejenként à 15 doll. (ezek hasonlitnak a Texasfajhoz, csakhogy testben gyengébbek és szarvuk rövidebb).

Egy tehéntől átlag 6 borjut várnak. A borjunak felnevelésére 3 éves koráig, miután sem istálló sem abrak nem kell, summa summarum csak 3 doll. költséget számitanak.

Ezen korban pedig már megkapnak érte 20—25 dollárt. Tessék kiszámitani a nyereséget! Az igaz, hogy miután e vidéken csak 2 év óta van vasut, még nem nagy a concurrentia, azért fizet ezen üzlet (mert itt valóban üzletnek tekintik) még most oly hallatlanul. Még hozzá a gulya értéke folyton emelkedik, mert telivér bikákkal kereszteznek.

A Herfordot itt még jobban szeretik a Shorthornnál nemesitésre. Az ily telivér állatot a keleti államokban veszik, 1 - 2 éves korában, vételár és szállitást idáig beszámitva, darabja 90 dollárba jő.

A lónevelés itt nem fizeti ki magát oly jól, mint más amerikai tartományokban, mert vad lévén az ország, lopásnak nagyon ki vannak téve, a lovat pedig könnyebb elhajtani, mint a marhát. Egyébiránt lónál a nyereségből az idomitási kiadások

is elesnek, mit fejenként 10 dollárba szokás számitani. Angol kapitálisták, kik jól tudják, hogy kezdő országokban mily könnyü pénzt csinálni, nagyban szereznek itt földeket.

A birkatenyésztés még többnyire csak mexikóiak és indiánok által üzetik. Faj-juh az egyszer merinóval keresztezett mexikói juh. A gyapju értéke 20 cents per angol font. Itt is, ugy mint Nyugat-Kansas és Coloradóban, ezen állat nagyon ki van téve a „kosz"-nak. Az egész gyapju lefoszlik és a bőrön persedések képződnek. Gyógymódjuk abban áll, hogy meleg dohány-theában, jobban mondva bagólében, füröszti kmeg az állatot. Azért minden „Rancho" közelében találni is ily nicotin usztatót. Közönségesen 1000—4000 birka van egy falkában egy mexikói juhász alatt, ki havonként 15 dollárt kap. De kutyát nem szokott használni, és mégis összetartja a falkát. Az ellés többnyire 2 izben, junius és oktoberben, történik. A vagyonosabb mexikói nyájait egyenként bérbe szokta adni. A bérlő a falkának gondját tartozik viselni, évenként 33%-nyi szaporodást garantiroz és a praeliminált gyapju felét köteles a tulajdonosnak kiszolgáltatni.

Uj-Mexikó territorium-nagysága 121,201 angol négyszög mf., annyi tehát mint Nagy-Brittania. 1870-ben 91 ezer, 1880-ban 118 ezer lakosa volt, ezek között a legnagyobb rész a mexikói, aztán jő a fehér és végre az indianus. A mexikóiaknak arczszine a mi czigányunkéhoz hasonló, haja mindig koromfekete. Azt tartják, hogy e nép az először bevándorlott spanyolok és az indiánok közti keresztezésből származik, (bár elég csodálatosnak látszik, hogy ily heterogen keresztezésből ily constans faj képződhetett volna), nyelvök romlott spanyol. Vallásuk katholikus. Mondják, hogy még vannak köztük oly fanatikusok, kik a régi idők vallási kinövéseit még mostanáig sem hagyták el. Az év bizonyos napján egész pőrén egy cactusrakásba ugranak. E tulzókat Flagellansoknak hivják. — Bár a papok komolyan tiltják ezen „pogány szertartást" mégis titokban többen még mindig üzik. A mexikóiak vályogtéglákból („Adobé") épült lapos tetejü házakban laknak, fő foglalkozásuk a földmivelés és a juhtenyésztés, mit bár primitive, de czéljuknak megfelelő módon üznek; az előbbit a traditiónális

öntözéssel, melynél különösen a nivellálás csodálatos jól van eltalálva. Egyébiránt dolgozni nem szeretnek és csak éppen annyit tesznek, a mennyi életük fenntartására szükséges. Azért nem is látni soha, a nyitva álló jó alkalom és az orruk előtt levő amerikai jó példa daczára sem, hogy egy mexikói meggazdagodnék. Egyszóval főcaracteristikájuk: hogy városaikban a kereskedés kizárólag csak „német zsidók" kezében van. E szó elég „nekünk" arra, hogy megértsük, — menynyire halad jóllétük! — Az eladósodás naponta komolyabb lesz. A nép mindig jobban elveszti önállóságát és végsülyedésnek indult.

Az Uj-Mexikóban lakó indiánok ezen valaha oly nagyon hatalmas és elterjedt népnek egy különös faját képezik. Vagyis mint sokan tartják, direct az amerikai őslakóktól az Aztekek vagy Toltekek nagy nemzetségéből származnak le. Ezen ősök ugyanazok, kik Közép-Amerikának hires romjait épitették volna sok ezer év előtt. Ezen bizonytalan hypothesisek még sok munkát fognak adni az amerikai régészeknek. Egyébiránt az utolsó évek óta a washingtoni Smithsonian Institution, mely itten a tudományos akadémiát helyettesiti, nagy erélylyel karolja fel ezen kérdések kutatását. Itt és Arizonában is szirt-lakásokat találni. Sokszor több száz lábnyi meredek sziklafalakban barlangok láthatók, melyek emberi kéz által kőfalakkal vannak beépitve és belül az üreg szintén falak által, mondhatnám, szobákra van osztva. Valószinü, hogy a védelem könnyebbsége volt fő oka ezen hozzáférhetlen lakásoknak. És minderről csak azt tudjuk, hogy midőn a spanyolok először bejöttek, ezen „várak" már rég el voltak hagyatva és még az itt lakó nép sem tudott multjokról semmit is mondani.

A most itt még található indiánok a „Pneblók" (vagy „város-lakók") és a „Navajok." Az elsők azok, kiket az Aztekek utódainak tartanak.

Ök, ős idők óta telepedve, városokban laknak, és soha nem voltak nomádok mint más indián törzsek. — Igen, városok azok! de milyenek! 1—5, sőt 6 emeletes nagy terjedelmü sárházak, vagy jobban mondva vályogvárak. Egyik ház a másiknak lapos tetején áll. Az ajtókhoz vagy nyilásokhoz lajtorják vezetnek fel. Minden szobában, mely példás tisztaságban van

tartva, csak egy család lakik, fekhelyök földre teritett bölény bőr és saját szövésü csinos pokróczokból áll. Fő foglalkozásuk a földmüvelés, földjeiket nagyon szépen irrigálják. Főleg kukoriczát termesztenek, mit az asszony, „skwa“, sajátkezüleg őröl, a magot két kő közé dörzsölve. A férj szabad idejében vadász, és pedig nyillal, melyet még nagy ügyességgel kezelnek. Hogy a nyilat tollakkal elláthassák, e czélra (tehát tolla miatt) szeliditett sasokat tartanak. A vadállatok bőréből nagyon czélszerü szabásu ruhát készitenek, valamint lábbelijöket a „mocassint“, is (mely nem más, mint puha bocskor), miután a bőrt müvészileg puhára dolgozták.

Azonkivül nagyon jó gelencsérek is, és a legkülönfélébb cserépalakokat készitik, melyek többnyire szép fekete mázzal fedvék. De égetnek cserépből isteneket is!

Tudniillik daczára, hogy sokszor próbálták már őket a kath. vallásra téritni és már sokan névleg meg is hagyták magokat keresztelni, mégis a napot imádják legfőképen; de a tüzet és vizet is, és ezeknek személyesitésére különféle cserép bálványokat égetnek maguknak.

Nagyon feltünő még, hogy más vad népektől eltérőleg a Pueblo Indiánoknál a nő kiváló magas állást foglal el. Pl. a nő elválhat férjétől, ha kivánja, — a férjnek saját akaratából ezt soha nem szabad tennie. Aztán a család öröksége mindig a lányágra száll vissza stb.

Egyébiránt ezen utolsó pont és a mesterséges irrigátió kivételével, ezen Pueblo Indiánok nagyon is a mi kedves uj testvéreinkre, a bosnyákokra, emlékeztettek bennünket; azok is bocskorban járnak, — azok is faekével szántanak, — vasszeg nélkül készült, fatörzsből faragott, küllő nélküli kerekeket használnak, a nők gyermeköket hátukon czipelik stb., általában az indián nő ruházata és hajviselete is nagyban emlékeztet a bosnyákra, aztán a paripáknak zablája és a kengyelvasak alakja mintha csak utánozni akarná törökös testvéreinket (Bár ez utóbbi pont könnyebben magyarázható meg a valahai maór befolyás által, mely egyrészt török szokásokra, másrészt a spanyolokéra hatott).

Egy szóval annyi dolgot és tényt találtunk ezen eredeti

népnél, melyek emlitett hasonlatosságnál fogva ismeretesek voltak előttünk, hogy a mindennel dicsekedni szerető amerikaiak nem tartották csodálatunkat eléggé őszintének ezen különös népöknek szokásai felett, és kérdezték: „Hát hol láttak már ilyet?"

Nem maradt más hátra, mint „büszke öntudattal" ezen édes szót felelni: „Otthon!"

IX.

San-Francisco, 1881. aug.

Daczára annak, hogy a hires „aranyos California" gazdag bányái lassanként kiürittetnek és évről-évre jobban kimunkáltatnak, mégis örökké meg fogja érdemelni az „aranyos" melléknevet a Csendes-Oczeán e kies partja, (1848 óta, midőn az első arany itt felfedeztetett, mostanáig 1589 millió dollárt vettek ki a bányákból). Mert nemcsak bányái, hanem különösen fekvése, talajgazdasága és nagyszerü faunája tünteti ki ezt a világ minden részei közt. Nyáron nincs meleg, télen nincs hideg, hőmérséke egész éven át alig variál. Naponta délután kellemes (sőt némelykor kellemetlen) tengerfelőli szellő keletkezik, mely napnyugtáig fú. Májustól-novemberig esernyő szükségtelen, mert mindenki tudja, hogy nem fog esni. A gazda is e szerint könnyen oszthatja be munkáját. Novembertől-májusig a „természet", csakhogy megmutassa, hogy mégis van egy kis külömbség nyár és tél közt, naponta öntözi az országot.

És mily következményt szül a növényzetben az éghajlat ezen nagyszerü szabályossága! Itt együtt terem a buza a pálmával, a narancs az árpával, a kukoricza az olajfával, cactus, burgonya, bánána, baraczk és szőlő, gyapot, diófa és a czukorrópa, az auracaria, dinnye, a körtvély és az eucalyptus. És mindez télen-nyáron a szabadban, feltünő gyorsasággal és szép qualitásban diszlik. De különösen a gyümölcsnek kitünő ezen éghajlat, baraczk, körte, és szőlőfürtök canaani nagyságot érnek el.

1847-ben még mind ez nem létezett, midőn California, mely addig Mexicóhoz tartozott, az Uniohoz lőn csatolva. Az országnak csak is egy nagyon kis része volt gazdaságilag felhasználva spanyol missionáriusok által, kik ugyanis már 1769-ben kezdtek nagy önfeláldozással missiókat alapitani, hogy a vad indiánusokat a kath. vallásra és a földmüvelésre tanithassák. A franciskánus atyák már a mult században spanyol marhát is hoztak be, és ezen még akkor teljesen vad országban az első olajfákat és szőlőtőkéket ültették. De természetes, hogy ezen kis colonia csak saját szükségletére termesztett. És ugy történt, hogy midőn 1848-tól kezdve az aranykeresők nagy seregei özönlötték el az ujonan felfedezett bányavidéket, Dél-Amerikából, Chiliből, szállitották ide a buzát.

A bányászok a liszt fontját egy dollárral fizették. — Tavaly pedig, e korszak után alig több mint 30 évvel, Californiának termésfeleslege buzában 900,000 tonna volt.

Az innen éjszakra fekvő tengerpart melletti tartomány Oregon, mely bár kevesebb, de még sokkal jobb minőségü buzatermő földeket bir és több esőt kap, 200,000 tonna fölösleget termelt.

A mi, mind együtt a Pacific partra 1,100.000 tonnát, vagyis körülbelül 9.5 millio exportálható métermázsát tesz ki. Az idei termés bár ennél sokkal rosszabb volt a szárazság miatt, de ne ámitson bennünket, a buza-productio évről évre emelkedni fog még, mert a buza termőképes területének még fele sincs eke alatt. — A bevándorlás pedig lassabban halad itt mind más államokban a nagy távolság miatt Európától, és ennek következtében a magas utiköltség miatt, mert fejenként Európából New-Yorkig 25 doll. Chicagóig 38 doll. idáig pedig 90 dollárba kerül.

Egyébiránt ezen is akarnak már segiteni a pénzes emberek, persze csak azért, hogy az alkalmat felhasználván, saját pénzöket szaporithassák. Egy uj vasutvonalat már elkezdtek épiteni mely Dél-Californiát a mexikói öböllel hozná egyenes összeköttetésbe, ugy hogy egy oldalról a drága szárazföldi ut New-Yorktól idáig, — más részről a hosszu, 4 hónapig tartó vizi ut Dél-Amerika (Cape Horn) körül mellőzve lenne;

miután Dél-California az uj vasut által egyenest Galvestonnal, Texasnak a mexicói öbölben fekvő kikötőjével lenne öszszekötve, onnét pedig direct gőzhajók mennének Liverpoolig. Ezen vasuttól remélik, hogy egyszersmind a buza szállitási árát Európába is olcsóbbitja; sokan ugyanezen reményt helyezik az Isthmuson át tervezett utakba, különösen Eads hajó vasutjába (kevesebben Lesseps canálisába, mert attól félnek, hogy ennek tarifája magasabb lesz tonnánként 2 doll.-nál, ezen esetben pedig a vitorlás hajó inkább Cape Horn körül veszi utját). De a legtöbb san-franciscoi kereskedő mégis azon véleményben van, hogy a vitorláshajó többnyire fel sem fogja tudni használni az isthmusi utak előnyeit, mert Közép-Amerikának nyugoti oldalán ritka az oly szél, melynek segitségével a leendő canális torkolatát el lehetne érni, és hogy ennek következtében sokszor 40—60 napig fog egy vitorlás hajó Panama előtt állhatni anélkül, hogy a szárazföldet megközelithetné.

Egyébiránt ezek jövőbeli kérdések, csak vélemények, melyek részint hypothesisen, részint talán ellenségeskedésen alapulhatnak. Foglalkozzunk a jelennel, elég érdekes az nekünk! az utolsó 6--10 évben a buza tonnája a californiai birtokos gazdaságából egészen Liverpoolig 17 dollár 25 cents = 53 centsbe per bushel került Ehhez jön a zsák ára 4 cents (ezentul olcsóbbak lesznek, mert Indiából jute szövetüeket importálnak). Tehát az átlagszállitás mindenestől Angliáig, bushelját à 27 kilo számitva métermázsája = 2 dollár 11 cents, mi = 5 frt 6 kr o. é. Mindenesetre még egyelőre nagyon előnyös nekünk. De most lássuk a gazdaságot magát.

A californiai földbirtokok nagyobb része „Grant"-ekből áll, vagyis oly nagy birtokokból, melyek eredetöket még a spanyol és mexikói kormányok alatt vették. Nagy földterületek, melyeket a kormány különféle kedvenczeinek osztogatott. Ezen privát birtokok később egész terjedelmükben amerikaiak kezébe jutottak. És igy történt, hogy Californiában oly tulsulyban vannak a nagybirtokosok és oly kevés a „homestead." Ezen utolsók és általában a kisbirtokosok nagyrésze, el van adósodva ezen államban. Részint könnyelmüségök által, melynek következtében jó években sokat költöttek, részint a felületes

munka által, mely a már nem egészen szüz földeken csak nagyon és középszerü termést eredményez; a nagy szárazságok következtében, melyek itt könnyen bekövetkeznek, ha télen át nem elég nedvességet szivott be a föld stb. És mindemellett Californiának nincs meg teljes értelemben azon üdvös törvénye, mely más államokban a kisbirtokos teljes elszegényedését megakadályozza. Miután azt itteni „homestead" törvény- a földbirtokos vagyonát 5000 dollár értékéig törvényes exequálás ellen csak addig biztositja, mig személyes adósságról van szó, mihelyt ellenben a feleség beleegyezésével a birtokra lőn irva az adósság, minden dobra verhető. Azonkivül itt az adó is magosabb mint más államokban.

California államnak egész nyugati hosszán a Sierra Nevada hegység nyulik át és pedig csaknem párhuzamosan a Pacific tenger partjával. Csakis ezen hatalmas hegylánez és a tengerpart közti rész használható földmüvelésre, a többi csak állattenyésztésre alkalmas. Ezen éjszakról délre nyuló lapály két fő völgyre osztható, a San-Franciscótól éjszakra fekvő Sacramento és a fővárostól délre nyuló San-Joachim völgyre. — Mindkét lapálynak gyönyörü agyag-homok keverékü talaja van, mely helyenként gazdag humus által nagyon sötét szint nyer. Itt fagyra alig emlékeznek, ez csak a hegyekben fordul elő. A talaj mindenkor könnyen szántható. Eső, mint már emlitém, csak télen esik, nyáron soha; tehát a termés minősége a téli csapadék menynyiségétől függ. San-Franciscóban 1846-től 1880-ig évenként csak 37—90 esős nap volt, a csapadék pedig nem több 7—49 hüvelyknél. Ezen okból sokszor bizonytalan a jó termés és átlag 3 év közül 1 jó évet számitanak. És éppen azért a hol csak lehetséges, a folyamokat öntözésre használják, mert a már régóta jól irrigált földeken meggyőződtek, hogy ott még soha rosz termés nem volt és ilyeneken trágya sem szükséges. Nem öntözött földeken ugyan szinte soha nem trágyáztak Californiában, de ezeken meg is látszik a külömbség. Előbb 35 bushel buzát hozott átlagban az acre, most meg 16-tal is meg vannak elégedve. De meg is érdemlik ezen kis utbaigazitást a természet részéről, hisz eddig ugy bántak vele mint az uzsorás a néppel!

Octoberben bevégezvén felületes aratásukat, bele hajtják a birkát a tarlóba, hogy az elhagyott kalászon hizzék. Aztán felégetik a tarlót, és a hamuba közvetlenül bele vetik, furcsa kis szóró gépökkel, az új buzamagot. A vetőgépet nyomban követi az 5—8 vasu eke, „Gangplow“ mely 3 hüvelyknyire valahogyan alászántja a vetőmagot. Aztán megvan a munka, ha esik elég eső, lesz jó termés, ha nem — hát nem lesz. És ez évek során keresztül igy megy. De mint mondom, már belátni kezdik, hogy ez igy örökké nem mehet. És különösen itt az éjszaki részen annyira vannak, hogy már 3-szor szántanak és pedig 6 hüvelknyire — és csak minden második évben vesznek termést a földtől, — de akkor is többnyire csak buzát. Ezen kivül csak is árpát termeszt a californiai gazda és bár kicsiben teszi azt, California mégis 30%-ját producálja a Egyesült Államokban termesztett árpának. A legszebb próbákat Európába exportálják már. Tavaly 337 ezer angol mázsa árpa szállitatott innét Európába. Amerikában egy idő óta már titokban árpamaláta helyett, kukoriczát kezdenek használni a sörkészitésnél.

A vonómarhát, mely itt csak ló és öszvérből áll, árpával szokták etetni, szénának pedig a fiatal buzát kaszálják. Bár az alfalva (nem más mint a mi luczernánk, Medicago sativa) nagyon buján nő és 5 kaszálást adhat, de ily kicsi mennyiség elvetésével nem érdemes foglalkozni, azt tartják itten. Az aratás a „header“ aratógéppel, a „kalászolóval“ történik, melyről már Kansas felöli levelemben is szóltam. A czél minél rövidebb időben és minél kisebb munkaveszteséggel a buzát lábról zsákba hozni. Miután pedig a szalmát itt csak gépfütésre használják, azon vannak, hogy minél hosszabb maradjon a tarló és minél kisebb szárrész vágassék le a kalászszal együtt. A cséplőgép tehát igy nagyobb munkát tehet ugyanazon idő alatt, mert szalma-emésztés által erőt és időt nem veszit.

A nagy „buza-gyár“, melyet mi megtekintettünk, nagyon czélszerü munkabeosztással végezte az aratást. Ezen nagy földbirtok, mely szinte régi „Grant“-ból vette eredetét s jelenleg egy részvény-társulat birtoka, 60,000 acrenyi nagyságu, melynek mindenikén egy kezelő gazda lakik, ki holnaponként 100 dollárt, és egy alája rendelt ember, ki havonként 50 dollárt

kap. Conventiót nem ismernek, de minden gazdasági munkás, még a napszámos is, ételre és lakásra igényt tarthat. Az aratást az 5 kerületek egyikében néztük még, ennek kiterjedése 6000 acre. Ebből 300 árpa, 200 pedig szénául használt buza, a többi mind magbuza. Az aratást egy rendezett, mondhatnám, aratási gép-bateria végezte, mely áll: egy gőzgép-, egy cséplőgép-, 4 „header“-arató gép-, és 9 gabonahordó szekérből. Egy nagy buzatáblát a 4 arató gép egyszerre kezd meg, egymás után körüljárva, és igy kivülről a tábla közepe felé haladván a munkával. Mindenik mellett ott jár a 4 lovas gabona-szekér, ugy hogy a transporteur magától ebbe bele vethesse a levágott kalászokat. — Mire ezen szekér megtelt, egy másik váltja fel, emez pedig a tábla mellett felállitott gőzgéphez hajt. Kézzel itt nem kell etetni, mert szalma nem lévén, mindegy, hogy mily irányba fekszik a gabona, a dob mégis jobban kiüti mint a mienket. Naponta 300 egész 500 ang. mázsa mag csépeltetik, mely azonnal helyben zsákoltatik és szekéren a pajtába vitetik. A cséplőgépen nincs finomabb rosta vagy szortirozó mint a mi ujabb gépeinken és a gabona meglehetős piszkosan jön a vásárba.

A gőzgépet, melylyel itt csépelni szoktak, 18 lóerejünek mondják, bár alig nagyobb mint a mi 8 lóerejü gépünk. 150 lökéssel dolgoznak perczenként. A gép ára 1800 dollár. — Az ily teljes arató batteria felszereléséhez szükséges:

1) A négy „header“ aratógéphez, melyek 12 - 16 láb széleset fognak: 2+6 és 2+8 = 28 ló (pedig ezek mind 16 markon fölüliek) és 4 kocsis à 2 és fél dollár naponként (mint már emlitém, minden munkás eltartást és lakást kap), 9 gabonaszekér à 4 ló és négy kocsis à 1 doll.; egy hajt a gőzgép számára 4 lóval és egy kocsis â $1^1/_4$ doll.; a gőzgépen egy gépész à 3 doll., fütő à 1 és fél doll.

2. A cséplőgépen 5 ember à 1 és fél doll., ezek közül: 3 az asztalon áll és kézi vasvillákkal eteti a gépet, 2 az asztal két oldalán a csapó villákat kezeli, egy pedig a végtelen vászon-transporteur mellett áll, mely a cséplőbe viszi fel a kalászokat.

3. 2 ember szintén à 1.5 doll., kik a gép tulsó részén

kifolyó csépelt gabonát azonnal zsákolják, bevarják s a szekérre felrakják.

4. A felvigyázó à 3 doll.

5. 3 fiu a lovak hajtására à 1 doll.; 2 közülök a csapóvillát, vonó lovakat — a harmadik 2 mulit hajt, melyeknek segitségével nagyon eredeti és egyszerü módon a polyvát (és azon kis részt, a mi itt a szalmának felel meg) elsöpri. Végre:

6. 2 szekér 6 lóval, két kocsis à 1.5 doll. a bevarrt zsákoknak a pusztára való szállitására. Ezek ott aztán szép rendbe egymás felé rakatnak, szabadban (hisz eső nincs novemberig) várván a vasutra vagy gőzösre való szállitást.

Ezen egész arató hadosztály, mely igazán nagyon rendesen van vezetve, és a melynek munkája gyönyörü egyformán folyik, naponként jó átlagban körülbelöl 120 acre-nyi termést vagy 75 holdat bir learatni, csépelni és zsákolni és pedig szükséges hozzá mindössze 84 ló, 30 ember és 3 fiu. Az ily módon vezetett aratási és cséplési munkálatok, megközelitő számitás szerint és a mi mértékeinkre reducálva, holdanként 3 ft 77 krba jönnének. Ha itt pénzért csépeltetnek, 9—10 centet fizetnek a zsákért = 135 font csépelt buzáért. Mig nálunk ott, hol az arató a 10-ik részt kapja és 10 met.-mázsa (jó) termést veszünk holdanként, métermázsáját jó átlag árban számitva, 9 frtba kerül a holdnak aratása. Hozzá még a cséplési költségek géppel, 25-ik rész, vagyis a 10 mm.-nak 4%-ja, kitesz 40 kilót; à 9 frt. = 3.60. Tehát az egész munka együtt 12.60 frt, nálunk tehát 3-szor annyi mint itten.

Az itt gyüjtött adatok szerint egyik ügyes utazó-társam egy lehetőleg megközelitő számitást tett egy bushel termelési költségéről californiai nagy birtokon. A 6000 acre nagyságu kezelési kerületét veszem azon 60,000 acre nagyságu részvénytársulat-féle birtoknak, ugyanannak melyet az aratásnál hoztam fel például. Az egyszerü gazdasági épületek és a kezelő gazda szerény lakása, valamint a munkások fekhelye, a szinek, istállók és a kovácsgépész mühelye (minden fából van épülve) körülbelől 5- 6000 dollára tehető. Egy gőzcséplő gép = 3000 dol, 5 „header“-aratógép 16 láb szélességben à 400 dol. = 2000 dol.; 2—3 borona à 40 dol., mondjuk tesz 100 dol.; 2

henger = 200 dol.; 12 „gang plow"-eke, 5—8 vasu à (átlag) 100 dol. = 1200; 2 vetőgép à 30 dol. = 60 dol.; 15 szekér à 100 dol. = 1500 dol.; kovács-szerszámok = 200 dol.; vasvillák, lapátok, szerszámok, munkaeszközök stb. apróságok 1000 dol.; 100 ló vagy öszvér átlag à 125 dol. = 12.500 dol.; lószerszám 1200 dol. Tehát összeg 28—29.000 dol. Ehhez még az előre nem látottak 30.000 dol.; a kezelő gazda (itt egyszersmind gazdatiszt is) 1200, a segéd-felvigyázó 600 dol. és szabad tartás.

Az 1879/80-iki évben a társaság részvényesei egymásközt leszámitolván, az évi kiadást per buza-acre, 5.5 dol.-ba vették, tehát 5500 acre-nél = 30,000 dol. évenként. Ehhez jön még a 30.000 dol. befektetett tőkének 7% kamatja és 15% kopási átlaga, = 6.600 dol. Az évi kiadások tehát 36,600-ra növekednek. A vételár 90.000 dol. volt; ebből vegyünk 1 dol. per acre a 40,000 acre-nyi legelő területre. A buzaterületre tehát marad 50.000 dol. Az árpa és buza-széna földeket leszámitva, nagyjából, legmagasabban 3 d. számithatunk 1 acre-ra, mi 5500 acre-ra = 16.500 dol. A 7% kamat = 1155 dol. Tehát összes kiadások 37.855 dollár.

A buza a „farmon" künn 75 centsbe kerül, tehát 50,000 bush. volt szükséges ezen összes kiadások fedezésére. Ezen összeget 5500 acreval elosztva, körülbelől 9 bush. jő acrejéra. A mi ezen felül terem, az tiszta jövedelem. Az idén 5 zsákot à 135 font várnak acreként, mi = 11.25 bush. Tavaly 9 zsákot = 20.50 bushelt arattak acrejáról. Bár az átlagtermést itt 20 bushelre becsülik acreként, mi mégis 17-re veszszük csak, mert tudjuk, hogy 3 év közül 2 rosz. Tehát ha 5500 acre egyenként és évenként 17 bushelt hoz, akkor az aratás 93500 bushelt fog kitenni. Az összes termelési költségek pedig kiteszneк 27,855 dollárt. Tehát California ezen déli részében busheljára esik: circa 40 cents termelési költség, mi 2.68 kr per hectoliter vagy pedig 3.55 kr per mmázsa. De ismétlem, ez csak megközelitő számitás.

Tehát még akkor is produkálhatnak a californiaiak, hogyha lemegy a buza ára, hisz most átlag 75 centet kaphatnak loco azért, minek előállitása csak 40 centbe kerül nekik.

De még sem ezek a mi ellenségeink, mert a métermázsának szállitása Liverpoolig, mint már emlitém, még 5 frtjukba kerül. Hanem Kansas stb., hol egy bushel termelési árát 22 centre teszik, és honnan a szállitás Európába annyira meg lett olcsóbbitva!

Californiában elevátorok nem léteznek, miután a buzát zsákokban szállitják, mert a hoszszu tengeri utra à la rinfusa nem merik elküldeni. Mindazonáltal itt is a tőzsde minden évi uj termésből 3 osztályt állapit meg, 3 „Standard“ fokot, u. m. 1., 2. és 3. sz. buza, és ebből próbákat állit ki. A kereskedők elszállitás előtt, külön erre felfogadott emberek által portékájukat e szerint osztályoztatják. Egy ily osztályozó 3 doll.-t kap naponként és 50—300 tonnát (á 20 mázsa) bir osztályozni.

A föld értéke 5—50 doll. Californiában. Uj bevándorlóknak, kik kevés pénzzel érkeznek, nehezen esik gazdaságba kapni. A kormány földje, a homesteadek, nagyrészt fel vannak már véve. A föld ára relative drága. A vasuthoz előnyösen fekvő jó buzatalajt nem lehet 35 dolláron alól kapni. A még feltörendő föld legnagyobb részét gazdag kapitalisták tartogatják és csak magas árért, kis részletekben adják el. És a „buzagyártás“ kicsiben nem nagyon fizet itt, mert sok a nagybirtokos, ki olcsóbban termeszt, különösen azért, mert headerrel dolgozik, és ilyet a kis ember nem szerelhet fel, ő a mi közönséges aratógépünket használja.

Egy van, a mit a kis gazda itt is nagy nyereséggel üzhet és ez a gyümölcstermelés. De itt ismét az szükséges, hogy elég módja legyen az időt megvárhatni, mig a gyümölcsfák termőképesekké válnak. A narancsfa például, bár csak a 7—8-ik évben kezd igazán gyümölcsözni, 10 évben átlag 500, a 14-ikben 1000—2000 narancsot hozhat. Ezerjét 10—20 dollárért adják. 55 fa áll egy acren. E fák kulturája azonban itten mégis sokkal költségesebbnek látszik, mint azt Floridában láttuk. Már azért is, mert itt többnyire mesterségesen öntözik a gyümölcsös kertet. Narancskulturára való talajt 50—120 dollárra tartanak. Az árak egyébiránt különösen capitalisták szédelgése által mesterségesen felhajtvák.

A szőlőkulturát divatba itten csak hazánkfia, az öreg

Haraszthy hozta, ki miután minden Magyarországban ismert fajt Amerika különféle államaiban megpróbált volt, végre Californiában telepedett le, ezt tartván legjobb bortermelővidéknek. Ezen hazánkfia czikkei és jó példája által, különösen pedig azon jó eredmények következtében, melyeket a missionáriusok által ültetett szőlők mutattak fel, California bortermelése nagyban növekedett az utolsó 15 év álatt, Haraszthy volt azonkivül az első, ki irrigatio nélkül termesztett itt szőlőt.

Körülbelül ugy mivelik itten a szőlőt, mint nálunk a krumplit. Mindkét irányban 6—8 lábnyi távolságban vannak a tőkék egymástól ültetve. Marczius hóban vágják és szántják (kapálás helyett) részint ekével, részint cultivatorral minden eső után. A tőkét itt nem szokás karóhoz kötni, azért ezen kiadások is elesnek. A 3 éves tőke már szőlőt terem. A 4-ik évben a várandó termés felét, az 5-ikben már a teljeset adja. Egy acre-on 600 tőke (mi egy holdra éppen 1000 tőkét tenne) áll. Az átlagos jó tőke 20—30 font szőlőt terem évenként. Az átlag termés acreonként a különféle „county“-kban (grófságokban) külön ki van mutatva. Az egészet elsorolni talán untató lesz, azért csak azt emlitem meg, hogy a legszegényebb termő county $2^1/_2$—3 tonnát, a leggazdagabban termő Fresno county pedig 6—10 tonnát ád acreo-nként. Az ára az idei bornak 20—25 doll. tonnánként, Riesling és „Zierfandler“ (mely utóbbit szintén magyar eredetünek tartják) 30—35 doll.

Egy szőlőkert megkezdésének költségei itt következők per acre: A föld kitisztitása, elkészitése, porhanyitása stb. 20 doll. Venyigevétel 10 doll. Kiültetés 20 doll., első évi müvelés (3-szori szántás) 3 doll., második év detto, harmadik év kultivátorral 4 doll. Tehát a 3-ik évi 60 doll. kiadás.

Ezentuli kiadások évenként átlagban 16—22 doll. per acre. Vegyük az átlagtermést 5 tonnának, eladva per 20 doll. = 100 dollár. Ennélfogva az 5-ik évtől fogva körülbelül 70—80 doll. a tiszta jövedelem per acre, mi holdanként 100 dolláron, azaz 240 frton felül tenne ki.

Tehát mint látjuk, a nyereség itt nagy, habár a bor maga még eddig a mi inyünkre való. Főhibája a roppant nagy szesztartalom. Annak daczára mégis már meglehetősen

exportálnak Francziaországba a nagy phylloxeravész kezdete óta, persze, hogy aztán ők is esetleg saját borukat vásárolják vissza drága bordeaux alakjában. De az amerikai nem fogja magát soká bolonddá tartatni! A többi közt Haraszthynak egyik fia, Árpád, 5 évig tanulmányozta Francziaországban a borkezelést. És ezek nem fognak nyugodni, mig borukat, legalább Amerikában, biztos vásárképessé nem tették. Már most is meglátszik a haladás. New-Orleans, mely eddig csak franczia bort használt, s 1876-ban még 40 szállitmány bort kapott onnét, 1878-ban már csak 6-ot és 1880-ban csak 3-at. Meglehet, hogy ennek részben a franczia körülmények képezik okát, mindazonáltal elég szép, hogy californiai borral is meg voltak elégedve.

Hogy azon nézet, mely szerint a californiai vad venyige nem volna kitéve a phylloxera rombolásának, — nem való, az már azóta bizonynyal köztudomásra jutott nálunk. Itten már a 60-as években fedeztetett fel ezen kártékony rovar, és ugy hiszik, hogy a keleti államokból inportáltatott, valószinüleg Izabella és Catauba szőlőfajokkal, melyeket itt a phylloxera különösen szeret, mig a Zierfandler és Gutedel még eddig legjobban ellentállnak neki. Furmintot tavalyi mportáltak legelőször tőlünk, ugy, hogy még erről semmit sem lehet mondani. E vészes rovar pusztitásában nagy energiával járnak el. A különféle kezelési módok köz'il eddig legbiztosabbnak bizonyult a szénkéneggel való eljárás, bár radicaliter még ez sem gyógyitott.

Igy tehát California gyümölcstenyésztéséről is hoztam fel pár példát, bár körtéjéről és baraczkjáról nem is szóltam, daczára, hogy ez utóbbi éppen oly terjedelmes gyümölcsösöket képez, mint a narancs. Már most még a nagy mennyiségü és alaku virágokról is kellene beszélnem, melyek itt az utazót oly kellemesen lepik meg és gyönyörködtetik; de ezekhez, megvallom, semmit sem értek és igy legfeljebb azt irhatom meg, hogy a vad virágokból hogy csinál pénzt a californiai?

Délcalifornia egy ily kis virágos völgyében, a tengerpart közelében, egy „Bee-Ranchet“ vagyis méh-gazdaságot látogattunk meg. Ezen államnak nagy előnye e tekintetben az, hogy

egész télen át virágzó növényeket szolgáltat a méhnek és igy teleltetésökre nem kell gondolni. A méhész itt persze saját bőrére dolgozik és csakis ebből él. Barátunknak 83 kasa volt s átlagban évenként eddig 360 font mézet adott egy kas, tavaly csak 132 fontot, az idén pedig semmit, mert a virágokban nincs édesség, ugy látszik, egy kelletlen tavaszi zápor kiverte. Itt viaszból mesterségesen készült sejtalakokat tesznek a kasokba, „hogy hamarább megkezdjék a méhek a munkát.“ A mézet a viasztól egy kis centrifugával választja el, mely kézzel forgatható.

A californiai méz különösen jó zamatu és viztiszta. Többnyire Németországba exportálják innét. A királynékat mind Olaszországból hozták eddig, 7—10 doll.-t adva darabjáért. Ezentul már maguk is nevelnek telivért. A jól keresztezett kasnak ára 5 dollár.

Még végül egy tényt szeretnék megemliteni, mely Californiában már több év óta okoz kellemetlenségeket, és idővel talán még komoly viszályokat hozhat elő. Ez a chinaiak bevándorlása. E nemzet, mely tudvalevőleg nagy tulnépességben szenved. Amerika Pacific partját, melytől csak a Csendes tenger választja el, természetes áradási terének tekinti. A Burlingame szerződés, mely 1868-ban köttetett meg az Unio és China közt, a két birodalomba a kölcsönös be- és kivándorlást megengedte. A nagy capitalistáknak ez természetesen roppant előny, — mert sokkal olcsóbb áron kapnak napszámost, és igy több pénzt szerezhetnek. De a szegény embernek, a napszámosnak magának, ki ennek következtében kisebb munkabért kap, mert a chinaival kell concurrálnia, ez nagy veszteség.

Még ha lehetne concurrálni, valahogyan megjárná, de mikor a fehér munkás 2 doll.-ért dolgozik, a chinai 1-ért teszi ugyanazon munkát. Ha képes volna a fehér 1 doll.-ra lemenni, a chinai 50 centsre száll sőt 25-ért kapható volna és még ekkor is nemcsak hogy megél, de még pénzt takarit meg magának.

Mert hisz egy chinai Amerikában 7—15 cents-sel napjában képes megélni, és még mindig jobban jár, mint kedves hazájában. Étele rizskása és zöldségből áll, itt-ott egy darab

préselt hussal benne, mit chinai korcsmákban nagyon olcsó árért kaphat. Minden össze van keverve egy kis tálban, melynek tartalmát aztán nem villa és késsel, hanem — ősi szokás szerint — két kis botocska segitségével dobálja szájába.

Lakása pedig az ily mennyei birodalom szülöttének — akármi lehet! Itt többnyire kis földalatti pinczék és kamrákban, heringek módjára összepréselve, laknak. Belül a kamra falai körül két egész három emeletben egymás felett feküsznek. Ott, benn tüzelneb, alusznak és opiumot pipálnak minden szelelő lyuk, kémény vagy ablak nélkül. Persze az ilyen élet aztán nem drága és a fehér munkást könnyen lekonkurrálja. A néppártja már egyszer törvényt kért a chinai szaporodás megakadályozására, de Hayes elnök vetója megsemmisitette reményöket. Azóta Garfield alatt már egy uj szerződés köttetett Chinával, mely mindenik államnak szabadságába helyezi ezentul a másik államból való bevándorlást saját belátása szerint rendezni.

A chinai immigratió már 1849-ben vette kezdetét, 1849-ben 54, 1850-ben 789, 1852-ben 4 ezer, 1852-ben 7 ezer, most 161 ezer főre rúg. Ezeknek egyrésze, ha átutazási költséget lefizette és pénzt szerzett, megint hazamegy, a másik része is hazamegy, de csak halva. Ezt vallásuk kivánja meg, és minden 3 évben több chinai jön ide, mely az azalatt meghalt földiek nek csontjait (melyeket a rokonok jól elkészitettek és minden hustól megszabaditottak) a haza földjére viszi, hol aztán végleg eltemettetnek.

Még más rosz oldalai is vannak a chinai bevándorlásnak, p. az állam nem gazdagodik általuk, mint más nép bevándorlása által, mert a rizst, préselt hust, tojást, ruházatukat stb. mind Chinából hozatják, és még hozzá az itt nyert pénzt mind hazaküldik. Aztán opium-pipázás és más rosz szokások által a demoralizatiót hozzák be az országba, mi a fehér munkásokra is rosz példaként hat. Sokan az opium-szivásra már reá is szoktak. Azonkivül titokban saját biróságokat tartanak és igy az állam törvényeit kijátszani törekesznek: „status in statu.“ A nők pénzért vétetnek, egy asszony értéke 12 évtől kezdve 8—800 doll. körül variál. A mi 800-on felül van, már alig jön át Amerikába.

Egyébiránt még egy más szempontból is káros e bevándorlás, mely pedig az amerikai szabadságra nem éppen szép világot vet. T. i. a chinai munkások, „Kouli"-k, bizonyos hatalmas chinaiakból álló társaság által bérbe vétetnek, ingyen áthozatnak ide és visszemenniök addig nem szabad, mig ezen társaságoknak egész adósságukat és még azon felül egy bizonyos önkényes százalék-összeget le nem dolgoztak, ugy, hogy a nagy capitalisták habár, elfedett alakban, de mégis oly munkásokat használnak, melyek meglehetős közel állnak ahhoz, mit előbb „rabszolgának" hivtak.

X.

Utah, Salt-Lake-Citty, szeptember.

Californiából az ismert Central-Pacific-vasuton keletnek tartván, ismét átkell utaznunk azon roppant területü sivatagon, mely „Great American desert" név alatt ismeretes; és akaratanul az ezer veszélyre, szenvedésre és nélkülözésre emlékeztetlbennünket, melyet azon kincsszomjas kivándorlók és aranykeresőknek kellett kiállniok, kik a Pacific-vasutak megépitése előtt ezen amerikai sivatagon átvándorolni voltak kénytelenek.

Utazó társaságunk már egyszer áthatolt ezen sivatagoknak déli részén, midőn még keletről nyugatra haladván a meleg Arizonán mentünk át. — Itt északon is, valamint délen, oly sivár és terméketlen benyomást tesz az utazóra ezen tulságos sziksós vegyület által szürkés fehérre festett roppant terület, melyen viz is csak nagyon gyéren volt lelhető, hogy egész találónak véljük az amerikai Sahara elnevezést.

De mily nagy volt meglepetésünk, midőn előttünk a sivatagból egyszerre virágzó gazdaságok emelkednek, melyek mindig sürübbé válnak, minél jobban közeledünk a nagy sóstavakhoz, a mormon telepitvények központjához. A nagy sóstó partján emelkedik Salt-Lake-Citty, a mormonok Zionja, zöld farmok környezik, háttérben a magas hóhegyek csillognak.

A város maga egyike a legcsinosabbaknak Amerikában. Feltünő sok faültetvény lepi meg az utazót, minden utczán

végig két oldalon nyitott árkkoban friss viz csörgedez, mig a lakóházak, melyek többnyire minden nő számára külön lakássa vannak ellátva, mindig egy szorgosan müvelt szép kert közepében állanak.

Tudjuk, hogy a mormonok egy vallásfelekezet, mely 1847-ig Illinois államban volt letelepedve, de a szerintök megengedett soknejüséget gyakorolván, más felekezetü szomszédaik által nem lőnének tovább megszenvedve. Mig végre, miután minden unszolás daczára szokásaikból semmit sem engedtek, a nép tüzzel-vassal elpusztitá lakásaikat és ingatlan vagyonukat, sőt vallásalapitó prófétájukat, Joseph Smith-et, megölte. Ekkor Brigham Young, felekezetöknek egy tagja, Istentől sugallottnak mondván magát, felszólitotta „testvéreit," hogy kövessék őt az „igért földre," mire felkerekedtek, megmentett vagyonukat ökörszekerekre rakták és pereputyostól nyugatnak indultak. Egy egész esztendeig utazott a nép, vad országokon és ismeretlen tartományokon haladva keresztül. Minden nélkülözés és szenvedés daczára egyakaratulag követvén prófétájukat, ki, mint valaha Mózes a zsidókat, szilárd lélekkel vezérlé követőit mindig beljebb és beljebb a határtalan sivatagba.

Végre a nagy sótavakhoz értek, melyeknek partjain a sivatag dombjai is magasabbak. Mire a próféta kinyilvánitotta, hogy „ez az a Cánaán!"

Valóban nem kicsiség, ennyi fáradságos vándorlás után, egy terméketlennek látszó sivatagon letelepedni, arra lévén utalva, hogy ottan semmiből valamit, Saharából Cánaánt, — csupa kézi munka által csináljon az ember! De hiába, a vezetőben való teljes bizalom, és a szilárd hit abban, a mit ők igaznak tartanak, oly kitartást, erőt és szorgalmat adott mindegyiknek, hogy a munka gyümölcse minden várakozást felülmult. A közelfekvő hegyekben fát és vizet találtak. A viz levezettetett a sivatag lapos részeire, és miután a felületen lévő alkalit (salétromos sziksót) lemosta volt, saját készitményü ekével felhasitották a talajt. Az édes viz most ismét többször ráeresztetvén, a talaj lugos só-alkatrészeit feloldotta és lefolyván, azokat magával vitte. Igy a föld rossz részei „kimosattak." Azután

mélyre szántották és szorgosan bevetették. Igy lőn kenyér! Birkáik gyapjujából maguk szötték teljes ruházatukat; szént és vasat a sivatag távolabb dombjaiból nyertek, mig bőrszükségletüket a vadállatok látták el. Egy szóval a község önerőből minden szükségleteit fedezte.

Czéljuk el volt érve, elzárva az egész világtól, zavartalanul „élhették világukat" saját módjuk szerint! Ezen tartomány még ekkoráig Mexicóhoz tartozott, de két évvel azelőtt az Egyesült-Államokhoz lőn csatolva. Mindannak daczára ezen időtől kezdve egész addig, mig a Pacific-vasut megépült, történetük mysticus homályba borult. Ők maguk persze nem szeretnek „gentillel" (minden nem mormon neve „gentil") semmi lyest közölni, a világ többi része pedig nem volt velük közlekedésben. Mindazonáltal meglehetős bebizonyitottnak tartják az amerikaiak, hogy a mormonok az indiánusokkal együtt tartva, több izben karavánokat raboltak ki és öldöstek le, melyek akkoriban a kaliforniai aranyszomj által hajtva, a veszélyes sivatagon keltek át.

Most megváltoztak az idők! Az elszigeteltség, mely önállóságuknak főtámpontja volt, a vasut által elveszett, és sok „gentil" lakja Salt-Lake-Citty-t. Ezek, valamint egész Amerika ismét nagy lármát csapnak a soknejüség ellen, és talán még nehéz időket fognak a sivatag e lakói átélni. Mindazonáltal még eddig nagyon jól tartják magukat, és nem csak helyben szaporodnak (egy atya maga bevallotta nekünk, hogy 46 gyermeke van — négy nejétől), de folytonos uj bevándorlás, illetőleg térités által is gyarapitják hiveik számát. Mormon missionáriusok összejárják Európa északi részeit és különösen Svédországból és Norvégiából évenként pár ezer téritettet hoznak vissza. Persze, hogy ezeknek legnagyobb része a női nemhez tartozik. Megérkezésükkor az uj hazába, a családatyák kimennek az indóházhoz, válogatni a családi élet felfrissitésére . . . .

Telepitvényeik száma is (500-on felül) nagy mértékben szaporodik, és most már a „Great American desert"-nek nagy részére terjeszkednek, egy millió acrenál több lévén ekéik alatt. Délre Utahon végig egész Arizonába, mig északra már Idaho, sőt Montanába is behatol a „Zion"-ból kormányzott

népség. Persze névleg mint amerikai polgárok csak a rendes politikai hatalom alatt állanak, de hát természetes, hogy tettleg az ő vallási „praesidens"-ök, ki Zionban él, minden hatalmat egyesit kezeiben.

Ha gazdasági szempontból tekintjük a mormonokat, be kell vallanunk, hogy sokkal is nagyobb figyelemre méltók, mint a mennyire a közönséges utazó méltatja őket, ki megelégszik avval, ha pár sületlen élczet csinál háremjeik és vallásuk felett, és még pár skandalózus adomát elbeszél, — a nélkül, hogy valaha a mormonok kitünő földmüvelési ügyességéről és sikeréről is szólna.

Az irrigatió, melytől itten minden függ a lehető legczélszerübb és legolcsóbb módon van létesitve, ugyannyira, hogy érdemes volna szakértő által tanulmányoztatni. Az egész egy egységes terv szerint van kivive, mely egy „öntöző bizottság" munkája. Ezen bizottság a Mormon község segitségével és költségéből levezeti a vizet a hegyekből az öntözendő területre, ugy, hogy minden birtokos saját földjére ereszti hesse azt. De hogy minden viszálykodás vagy kellemetlenség kikerültessék, az öntöző idény kezdetén minden gazda kap a bizottságtól egy naptárt, melyben elő van neki jegyezve, hogy melyik napon, melyik órában és hányadik perczben mennyi dőre nyithatja ki zsilipjét, a vizet a közös árokból földjeire, eresztvén, és hogy mennyi idő mulva köteles azt ismét elzárni, hogy a következő szomszéd is kapjon belőle. Igy a mormonoknak vizszükséglete nappali és éjszakai órákra és perczekre van elosztva. Mindenik megkapja, a mi neki dukál. Ha nem kell neki, átadhatja szomszédjának, vagy benne hagyja a főárokban Mindenesetre tilos oly időben ereszteni vizet a földjére, melyben a naptár nem ad reá engedelmet.

Az öntözési munkálatok aránylagosan olcsók, mert a fő árkot községi munkaként ássák meg, mig a saját földjére mindenik maga ereszti reá a vizet, vagy talán szomszédja segitségével. Tulajdonképen nem ássák, hanem inkább turják az árkokat ugyanazon lófogatu lapáttal, melylyel a vasuttöltéseket szokás Amerikában felönteni. Elől jár egy eke, mely barázdát csinálva, a földet elválasztja a talajtól, utána pedig

több lólapát*) jár, mely az elszakitott földrészeket magával viszi. A hol töltés akar lenni, ott a lapátkezelő egyszerüen kiforgatja szerszámát, és a föld kiömlik, a nélkül, hogy lovát megállitaná. Ily módon nagy gyorsasággal és olcsón lehet a földet mozgatni. Átlagban itt az egy acre-ra eső összes öntözési előmunkálatokat 5—19 dollárba számitják, a szerint, hogy mily távolságból vezettetett le a viz. Mig a fentartást illetőleg 5 dollárt (vagyis öt munkanapot) számitanak évenként egy 160 acrenyi területre.

De ezen számok csak megközelitők lehetnek, és valószinü, hogy ennél olcsóbbra jön a munka, miután nem napszámosok dolgoznak, hanem mindegyik a maga érdekében. Az igy elkészitett földön, mely sok ásványrészt tartalmaz, és részint a vizben feloldott növényrészek, részint trágyázás által termékenyebbé tétetik, még eddig rossz termésök soha sem volt miután mindig öntözhették, ha kellett. Egyébiránt csak a 10-ik évtől szükséges a trágyázás. Zion város közelében a farmok 20—40 acrenyi nagyságuak és acre-jök alig kapható 150 dolláron alul, mig a távolabb esők már a rendes 160 acrenyi nagyságot érik el. Minden még nem müvelt föld a kormányé, de szintén „haszontalan sivatag“ lévén, akár ki ingyen reá telepedhetik. Csakhogy persze mormon vallásra kell áttérnie, másképen nemcsak hogy meg nem szenvednék ottan, hanem nem kapna az olcsó közös vizből. E nélkül pedig ki nem fizetné magát a gazdálkodás.

Szántani itt néha egész 10 hüvelyk mélységre szokás. — És mint mondám a 10-ik évtől kezdve rendesen trágyáznak. Ilyen alapos gazdaságot Amerikában még nem találtunk sehol, de meg is látszik a gyümölcse, daczára, hogy „terméketlen sivatagnak“ tartották e földet; mert, mig a mormon coloniáknak eddigi átlagos termésük per acre 25 bushel buza, 30 bushel árpa, 31 bushel zab, 20 bushel kukoricza és burgonya 139; addig az egész Unio átlagos buza termése 1871-ben=11.5,

*) Egy lólapát egy pár ló és egy emberrel, ha a földet nem kell messzebbre 35—40 lábnál egy helyről a másikra mozgatni, naponként 100 köb-yardot végezhet, mi = 2400 köbláb = 76 köbméter.

1872=11.9, 1873=12.7, 1874=12.3, 1875=11.0, 1876=10.4, 1877=13.9, 1878=13.1, 1879=13.7, 1880=13.3 bushel.

A föld terményeit közönségesen a szomszéd országokban érczet kereső bányásznépség jó árért veszi meg, valamint szép marhájuk egy része is ezek szükségletét fedezi, mig jó lovaikat és a marha másik részét vasuton keletre egész Chicagóig küldik.

Természetes, fü nem tenyészvén a sivatagon, mesterséges legelőket használnak, melyek szintén rendesen öntözés alá vétetnek. A jószág az év 8 hónapját ezen kitünő és dróttal bekeritett legelőkön tölti, mig négy hónapig fából épült meleg istállókban telel. Ezalatt répával, luczerna- és lóhere-szénával tartják, melyet szintén öntözött talajon termesztettek. Évenként 4-szer kaszálják, és igy acrenként átlag 8 tonnát, vagyis holdanként 115 métermázsát nyernek. Gyümölcsöt is folyton nagyobb mértékben termesztenek, és a mi helyben el nem kelt, megszáritva exportálják. — A posztógyárak, melyek valaha csupa szükségből keletkeztek, most pénzt szereznek, mert tökéletesitett készitményeiket exportálják. Selymet is már jókora mértékben állitanak elő. — Napibér nyáron 2 dollár. Lakást és eltartást hetenként $2^1/_2$—4 dollárért kaphatni. Esztendőre felfogadott munkás 150—200 dollárt kap, sőt többet is. Aratásra „kévekötő" gépet használnak, melyet 3 ló von, egy ember hajt és egyszersmind kezel. A kévék összeszedése és kepékbe rakása több kézi munkás által eszközöltetik. A gép váltott lovakkal 8—12 acre buzát vághat le és köthet kévékbe naponként. Cséplés, kaszálás, szénagyüjtés stb. a rendes amerikai gépekkel megy végbe.

Egyszóval látjuk, hogy a mormonok, kik tüzhelyeiktől elüzetvén, ujra kezdték életüket egy lakhatlan s terméketlen sivatagban, azt termékenynyé és lakhatóvá tették, és most daczára az amerikaiak ellenszenvének még mindig folyton gyarapodnak. És igy oly hatalomra vergődtek, melylyel számolni kell, — és mely még sok fejtörést fog az Egyesült-Államoknak szerezni, ha békében nem hagyják őket. — Eltekintve minden más indoktól, mely őket ezen nagy munka kivitelére ösztönözte, mindenesetre azt hiszem, hogy az „utahi mormonok" a legszebb

példái annak, hogy egy jól vezérelt „községi munka“ mily kevés költséggel mily nagy dolgokat bir véghez vinni!

XI.

Winnipeg (Manitoba-terület), **Canada**, október.

A mormonok területeiről egyenest észak felé tartva, nemsokára a Utah Northern vasut végére értünk, és részint kocsin‘ részint lóháton utaztuk át Utah északi részét, valamint Idaho és Montana territoriumokat.

Ezen még többnyire teljesen vad országoknak jövője főleg marhatenyésztés és bányászatból fog állani, mert müvelésre való föld csakis a folyamvölgyekben található, mig a többi részint olyan, mint a nagy sivatagnak a mormonok által lakott része, részint magas hegységekből álló, vagy pedig kiégett vulkán dombokkal fedett. Ezen utóbbiak oly Istentől elhagyott‘ szomoru képet adnak a vidéknek, mint egy „pokol, melynek tüze kialudt.“

A Missouri folyam északi részét Bismarcknál átlépve, egészen megváltozik a vidék. Jó füvel fedett dombos prairiek, terülnek el itten, melyek lapályai jó talajuak. Innét kelet felé haladva, mindig jobb minőségü lesz a föld, mig a hires „Red river“ völgyben eléri a kitünő minőség tetőpontját. A „Red River of the North“ Minneapolis dombjaiból eredve, északi irányban folyik az angol birtokok, illetőleg Manitoba felé és ennek határát átlépve, később a Winnipeg tóba ömlik. Bruckenridge városától kezdve a folyam termékeny völgye tágulni kezd, és innét egész torkolatáig átlagban 100 angol mértföld széles. Ezen hosszuság pedig közel 350 mfldet tesz ki. A Red River azonkivül jobbról-balról kisebb folyó vizeket vesz fel magába, ugy, hogy az egész Red River-vidék hálózata által öntözött területet nagyjából 200 millió angol □ mfldre lehetne becsülni.

Ez most a közvetlen jelennek nagy buza-eldoradója, itt termett Amerikának elsőizben azon kemény buzája,

mely a bánátival és avval, mely a hires orosz „fekete földben“ tenyészett, ki birja állani a versenyt. A Red River terület fő hibája az, hogy helyenként őszszel bizonyos részei viz alatt állanak, de a mint már azokon látni, melyek már eddig is müvelés alatt vannak, ezen a bajon könnyen lehet segiteni egyszerü levezető árkok által.

Ezen egész lapály talaja a legnagyobb mélységig gyönyörü zsiros agyag, melynek alsó rétegei mész- és kali-oldatokat tartalmaznak, mig a felső réteg, a sok ezer éven át vadon tenyésző embermagasságu fü rothadása és időnkénti elégése következtében, 3—12 lábnyi mélységre szép fekete szint mutat. Bánátunkat kivéve, máshol ehhez hasonlót még nem láttam. Az egész terület itt is olyan sik, „mint a tenger,“ de mindazonáltal elég hajlásai vannak ezen sikságnak, hogy az álló viz könnyen levezethető legyen. Kő nem látszik sok 100 mfnyi távolságra. És eső után az utak itt is oly feneketlenek, hogy inkább szárnynyal lehetne haladni, mint a szép fekete sárba tengelyig sülyedő szekérrel.

Csakhogy ezen szerencsés sikságnak még az az előnye is van, hogy, mint emlitém, számtalan folyó viz szeldeli át, melyeknek partjai a természet által befásitották. Tehát ez egyoldalról a gazdának fa-szükségletét fedezi, más oldalról az éji csapadékot „rendben tartja,“ és még hozzá az itten télen nagyon hidegen fujni szokott szelek ellen jó védül szolgál.

A tél hosszu és novembertől—márcziusig tart. A hőmérő 40 Celsiust vagyis 32 R. hideget is mutat. Az ezen idő alatt rendesen uralkodó szelek a havat mindig lefujják a földekről; ugy, hogy a téli vetések a hideg ellen nincsenek védve. Ennek következtében csakis tavaszit vetnek. És pedig, miután a buzának legmagosabb az ára, csakis evvel foglalkoznak és ezenkivül éppen csak annyi zabot termesztenek, a mennyi a vonó marha etetésére szükségeltetik. Az amerikai farmer kizárólag csak lovat használ munkára, csak a német, svéd és norvég települők használnak szarvasmarhát.

A Red River környéknek nagyon kis része van még feltörve, a többit még hallatlan magasságu, buja fü fedi. De ennek is legnagyobb része speculansok kezében van, kik olcsón

öszszevásárolván a földet, addig tartogatják, mig ára feljebb száll. Ez pedig csodálatos gyorsasággal megy. 1875-ben ama földért, hol most a hires Dalrymple-farm (az ugynevezett legnagyobb „buza-gyár“ a világon) áll, névleg egy dollárt fizettek per acre, de miután a föld az akkor pénz nélküli vasuttársaságtól vétetett, és annak bon-jaival lehetett fizetni, melyek 10%-ra le voltak esve, tehát tulajdonképen csak 10 centset adtak acre-jéért. Most, hogy a vasutak kiépittetnek, az érték napról-napra emelkedik, ugy, hogy a töretlen prairie értéke ott, hol nem esik tulságos messze a vasuttól, 15 – 20 dollár közt áll, mig a már egyszer eke alá hozott föld 40 dolláron alul alig kapható (a mi mintegy 90 ftot tesz ki holdjáért). A képződő városokhoz egészen közel fekvő területek egész nevetséges árakra emelkednek. Az ezen vidéken producált buza többnyire mind első rendű (Nr. 1.), és az idén kivételes magas áru.

Fargo városában, mely a Red River vidék azon részén fekszik, mely az Egyesült-Államoknak fő helyét képezi, a Nr. 1 buza bushel-ja most 1.17 dollárt ér. Nr. 2 pedig 1.12 dollárt. A nagy gazdák farmjukról egész vasutvonatonként directe nyugatra szállitják buzájukat, (mint pl. Dalrymple, ki az aratás óta naponta 2 tehervonatnyi buzát küld farmjáról egyenest Duluth és Buffalóba), mig a kicsinyeknek buzatermése az elevátorok által vétetik meg, melyek nemcsak minden kis városkában, de a vasutak mentében is nagy számban emelkednek.

Láttam állomásokat, hol már elevátort épitettek, daczára annak, hogy az egész környéken a föld még alig látszott szántva lenni. Ez mind spekuláczió; mihelyt hallják, hogy az idén települők jönnek ide vagy oda, hamar megépitik az elevátort, hogy biztositsák maguknak a helybeli buzakereskedést. Többnyire nagy társaságok vagy magános kapitalisták az elevátorok birtokosai, és néha egy társaság az egész vasutvonal mentében birja az elevátorokat és igy monopoliumra tesz szert. Aztán a vasuttársasággal egyetértve, kelleténél magasabb raktári dijakat vesz a farmertől. De utóvégre visszaélés mindenben

található. Egyébiránt az itten termett buza egy nagy része directe a minneapolisi malmokba megy.

De talán nem lesz érdektelen a gazdasági tervről is szólani, mely itten divik. Tavaszszal a prairie egyszeri szántás által feltöretik 2—3 hüvelyknyi mélységre, mi által éppen csak a gyepkérget vágja fel és azt gyökereivel felfelé forgatja az eke. Őszszel ismét egyszeri szántás által visszavetik a barázdát. Októberben befagy a föld, mely csak ismét márczius vége felé kezd engedni. Mihelyt 3—4 hüvelyknyire felengedett a legfelső réteg, noha az altalaj még juniusig fagyos marad, a vetőgép elkezdi munkáját.*) Ez hasonlólag müködik a mi szórvavető gépünkhöz, csakhogy ez maga elé szórja a magot, mig hátulsó részén egész szélességében egy sor földig érő kis exstirpátor kés van hozzá erősitve, melyet tehát a vetőgép maga után von és ez által a vetett magot azonnal beboronálja. Az egész munka meglehetős felületesnek látszik, de a buja föld helyreüti a hibát és a termések eddig átlagban 18 bushelt mutatnak fel per acre, a mi több mint 8 mm. holdanként. Ily csekély munkához képest ez nagyon jó, különösen ha tekintetbe veszszük, hogy e föld 60 évig is kitartja e zsarolást, a mint ezt a Winnipeg mellett már két generáczió óta letelepedett kis skót kolonia bizonyitja. Ezen utóbbi e század kezdetén lord Selkirk által alapittatott, és egészen a legujabb időkig oázisként állott a nagy Manitoba közepén.

Az aratás kizárólag „self-binder“ géppel, vagyis „kévekötő aratóval“ történik. És pedig kévekötésre a drótot éppen ugy használják, mint a kóczmadzagot, a gazdák véleménye eltérő lévén abban, hogy melyik jobb. Az aratógép után két ember szokott járni, kik a kévéket azonnal 12-es kepékbe rakják. Háromféle nagyságu gépet használnak, 4 és 6 láb szélességüt 3 lóra és 8 láb szélességüt 4 lóra. Az elsők 12 acret, az utóbbiak 25-öt végeznek napjában, a gazdák nyilatkozata szerint. Egy angol négyszögmértföldnyi — 640 acrényi — buzaterület aratására 3 drb 4 lábas gépet szokás számitani.

A mint a kévék kiszáradnak, a nagygazda kiviszi

*) A vetés közönségesen ápril 12-ike körül esik.

cséplőgépét, melynek lokomobilje többnyire saját erejéből mozdul helyéből, a cséplőgépet vonva maga után. Elébe egy pár ló van fogva, hogy az irányt megadják a mozgó gépnek.

Midőn ily módon ki ér a tarlóra, a kepék közepette megállván, elkezdi munkáját. 4 - 5 váltószekér folyton hordja a kévéket a cséplőhöz. Mihelyt egy bizonyos terület fel van tisztázva, a gép ismét a maga erejéből indul tovább, uj kepék közé. A kisgazda be szokta hordani gabonáját, és asztagba rakja azt, várván a „házaló“ gőzgépet, hogy mikor jöhet ő hozzá. Ennek aztán 3 centet fizet minden bushel kicsépléseért, azonkivül embereket kell neki fogadni, kik a munkában segitenek, valamint őket jól is kell tartani; ugy, hogy egy bushel cséplése mégis, mindent együvé számitva, bele kerül neki 8 centsjébe; némelyek még télen lójárgával is csépelnek, de ez 32 foknál kissé hideg mulatság!

A „header“-t, kalászoló arató gépet, itt nem lehet czélirányosan használni. Mert fő előnye, hogy t. i. a buza levágatván, közvetlenül a cséplőbe mehet, itt hátránynyá válnék. Californiában t. i., hol esőtől nem félnek, a buzát nem csak érni, de lábon állva teljesen kiszáradni is hagyhatják, mig ott, hol a mienkéhez hasonló, bizonytalan időjárás van, minél előbb kell aratni, az esetleges jó időt felhasználván; és ennek következtében kepékbe rakva kell száritani a gabonát. És csak is ez lehet az oka, hogy H. Semler azt mondja: „hogy a kalászolók használhatóságát ujabban több amerikai gazda elvitatni törekszik;“ meglehet, de valószinüleg csak ott, hol nem oly száraz az időjárás, mint például Californiában.

Aratás, illetőleg cséplés után azonnal szántani kezdenek és pedig sietve, mert a mi őszszel fel nem szántható, abba tavaszszal itt nem lehet vetni. De ezen egész munka nem áll másból, mint a tarlónak nagyon felületes megforgatásából, mi közben az ekét ritkán eresztik mélyebbre $3^1/_2$ hüvelyknél. Csakis egyes német gazdák vagy a svédek és norvégek, kik itt nagy számban találhatók, szántják fel alaposabban a talajt. Egynél több szántást senki sem végez. A korai fagy, igaz, nem sok időt engedne rá, de másrészt meg, nem is tartják érdemesnek. Ennek következménye aztán az, hogy mire a hó jő, a

földek nagy része ismét mind tele van szép zöld gyommal és fattyuhajtásokkal, melyeket ha kiboronálna még a gazda, bizonynyal jobb termést várhatna jövő évben. De hiába, ez itten nem szokás. És „a 20 bushelt ugy is megtermi a föld!“ Igy gondolkozik az amerikai gazda. Ekkor beáll a hosszu hideg tél, a gazda jó hosszut nyugszik, és tavaszkor megint reá kezdi a boronás vetést.

Az ekéknél itt általában csoroszlya-kés helyett csoroszlya-kereket használnak. Az aczélkerék kerülete meg van élesitve s a mennyire munkájánál láthattuk, könnyebben vágja a földet, mint a mi késünk.

Az ujabban használt ekék mind „sulkyplow“ systemára vannak készitve, a mely egyszerüen abban áll, hogy a szántó rajta ülhet és más dolga nincs, mint a lovakat hajtani és a mellette levő emeltyü segélyével a vasat kiemelni vagy leereszteni a földbe. Természetes, hogy a kis farmer, ki egyrészt gentleman-t játszik, de másrészt maga munkálja meg földjét, inkább karszéken ül, mint eke után jár, ha a munka kissé rossszabbul is üt ki. Egy ily egyes sulkyekével közönségesen 15—16 hüvelyknyi széles barázdát fognak. Még többen használják a két vasu „sulky“-t, melynek vasai egyenként 13 hüvelyket fognak és sokkal szebb munkát végeznek.

Az ily gazdálkodással egy acre-re eső kiadások: első évben (tehát a beruházási tőkét is be számitva) 11 dollárt, a második és minden következő évben 8-at tesznek ki.

Egyébiránt nagyon sok függ attól, vajjon egész évre vannak-e bérelve a munkások, mint ez nagyobb gazdaságokban történik, és hol aztán télen elküldi őket a gazda lovastul, szekerestül együtt Michigan államba, a nagy fenyőerdőkbe, hogy ott favágás és hordás által keressenek neki pénzt, — vagy pedig éppen csak a vetés és aratási időre vannak-e felfogadva.

Egyébiránt oly nagyszerü gazda, mint Dalrymple, is kezdi már megszüntetni a munkaerő ezen téli kihasználását és e helyett inkább elbocsájtja embereit aratás után, és öszvérjeit olcsó abrakra és legelőre degradálja. Pedig ha valamelyik Red-Riveri-i buzagazdának kifizetné magát a munka-

erőt télen által megtartani, mindenekelőtt Dalrymple lehetne az, miután oly nagyban dolgozik. Gazdasága 75,000 acre-ből áll; ebből müvelés alatt van évenként 30,000 acre, és pedig zabvetés csak annyi áll, a menyi vonós lovai és öszvérei eltartására szükséges (melyeknek száma 700). A többi mind buzával van bevetve! Dolgozik nála 700 ember, 200 kévekötő aratógép, 30 gőzcséplő. — Naponként 75 waggonnal szállit el buzát, cséplés idején. Ő 10 dollárra teszi acrenként a beruházott összeget és az évi kiadásokat szintén 8 dollárra. A gépek kopását 15%-ra állitja. Egyébiránt, hogy az az ember, ki a dolgot ezen gyönyörü talajban energiával felkarolja, mily gyorsan jőhet pénzhez, következő példából láthatjuk.

Valaki 160 acre-t vett á 25 dollár (persze a vasut mellett.) Első évben munka és beruházási költségek per acre 11 dollar. Termett első évben 36 bushel. A közel elevátor megvette bushelját egy dolláron. Tehát kiadás 25+11=36 dollár, bevétel szintén annyi acrenként. Vagyis az első évi termés megfizette a vételárt, a beruházàsi összeget és a munkát! (?)

Magam is hiszem, hogy ez a példa egy kissé nagyon füllentve is van, de hogy nem sok hiányzik a valóságából, ezt mindenki beismerheti, ki saját szemeivel láthatta a Red-River tájékát.

A Red-River folyón északra menve, Winnipeg városába érkezik az utas. Ez Manitoba angol provincziának fővárosa. Ezt is beutaztuk, a mennyire a „Canada pacific" vasut kiterjedése, melyet most nagyban épitenek, megengedte. Czélunk volt kitudni, vajjon van e valami alapja ama nagyszerü „jövő jósolásnak", melyet angol részről idekinn oly sokat emlegetnek, vagy igazuk van-e a yankeek-nek, kik mindezt csak schwindli-nek tartják, kik mindig csak azt dicsérik, a mi az övék. Nem akarom e levelek tisztelt olvasóit egy ily távol eső vadország leirásával untatni, a hol még egyelőre ugy sincs semmi, hanem nem állhatom meg kutatásaink eredményeit pár szóval megemliteni.

Azon meggyőződésre jutottunk, hogy az angoloknak nagy igazuk van, hogy a távol North-West-Territorium nagyon jó talajn részeket tartalmaz és hogy annak északi fekvése sehogy

sem akadályozza a buzatermelést. Még a Saskatsewan folyótól nyugatra, sőt a sziklás hegységekhez közel eső területek is, minden északi fekvésök daczára, melegebb égaljuak, mint keleti Canadának sok része. A csendes oczeánban, Japán felől, Észak-Amerika nyugati partjára is éppen oly meleg áramlat jő, mint a „Golf áramlat"; és valamint ez utóbbi Anglia és Francziaország égalját mérsékli, ugy hat a japáni áramlat is Amerika ezen pontjára Buzát a legészakibb telepitvényekből is mutattak, például Fort-Vermillonból, mely a Peace-River mellett az 57-ik szélességi fok alatt áll, mi ugyanazon magasság, mint Kamtsatka északi része, Schetland szigetek stb. Pedig ki gondolna ezen utóbbi helyeken buzatermelésre! Egyébiránt kormányunk által a malomkérdés érdekében átküldött Pekár ur, kivel elég szerencsés voltam találkozhatni, ezen északi buzából fog hozni mutatványokat. Hogy ezen „uj ország" mily roppant kiterjedésü, arról csak ugy szerezhetünk magunknak egy kis fogalmat, ha térképen nézzük, hogy Észak-Amerikának mily nagy része esik az Egyesült államok határától északra. Ha Manitoba ezentul is megmarad önálló angol provincziának és nem csatlakozik az Egyesült-Államokhoz, hát még sok fejtörést okozhat ezen hatalmas szomszédjának, mert olcsóbban lesz képes buzáját Európába szállitani, mint annak bármely állama!

Már jövő évtől kezdve Manitoba uj vasutján buzáját egyenest Thunder Bay-hez (a Superior tó északnyugati öble) szállitja, és ez onnét vizen egyenest Európàig mehet: a tavakon végig, az ujonnan szélesbitett Welland kanálison keresztül (kikerülvén ezuttal a Niagara-esést) és aztán az Onatario és St.-Lorenz folyókon át a tengerbe vévén utját. Itt Quebec-ben vagy más kikötőben mégis átrakják a gabonát (uszó elevátorok által) más hajóba. Nem mintha tengeri hajók nem volnának képesek a tavakba behatolni, de azért, mert a buzát ily hosszu utazáson keresztül veszélyes forgattatlanul hagyni.

Ha tehát minden ugy lesz, a mint a manitobaiak remélik, akkor az ő buzájuk bushelje Angolországig nem fog többe kerülni 80 centnél, és pedig:

Winnipeg-től Thunder Bay-ig vasut . . .	16	cents
Thunder Bay-től hajó Liverpoolig . . .	20	„
Elevator Thunder Bay	3	„
„ Liverpool	8	„
	47	„
A kisfarmernek termelési költségét pedig nem állitják többre	33	„
Tehát kerülne a buza bushelje . .	80	centbe

Ez persze „Zukunfts-Musik“, valamint azon tervnek megvalósitása is, mely szerint a nagy Hudson-öbölön keresztül vinnék a buzát, mi által a szállitás még kevesebbe kerülne.

De hát Amerikában mennyivel kisebb a hézag a „Jelen és Jövő“ közt, mint nálunk, a mi szegény, vén Európánkban!

XII.

Chicago. Illinois, október vége.

Még mielőtt Amerikát elhagyom, nem akarom elmulasztani, hogy egy eredeti gazdaság rövid leirását közöljem, mely ismét különböző mindazon sokféléttől, melyet e roppant kiterjedésü országban láttunk.

Eddigi utunkban többnyire csak oly gazdaságokat néztünk meg, melyek távol esnek az amerikai czivilizáczió és az intensivebb gazdaság bölcsőjétől, a benépesedett kelettől. Minél jobban közeledik az ember a keleti part felé, annál népesedettebb a vidék, annál intensivebb a földmüvelés. Illinois állam (nem szólok Chicago közel környékéről) jelenleg éppen az átmeneti korszakban van. És a keletről óriási léptekkel nyugatra haladó, mondhatnám, „gazdászati észretérés“ most kezdi érinteni nyugati Illinois gazdáit.

De azért találtam olyanokat is, kik kinevettek, midőn trágyahordásról szóltam, másokat meg kik „nagy csodálkozással“ emliték, hogy mennyivel jobb termést érnek el most ott, a hol előbb már lankadni kezdett a föld.

Bizony mintha csak ők találták volna fel ezt is! Hisz

még a puskapor, sőt talán a selyemhernyó „patentjét" is képesek volnának maguknak vindicálni!

Illinoisban már az alagcsövezés is megkezdetett, mert hasznosságát belátták. És miként minden más ezen nagyszerü országban, ugy ezen kérdés is vaskézzel ragadtatott meg. Ezen ifju államban az évenként ujolag fektetett alagcsövek öszszes hossza meghaladja a 10,000 angol mértföldet. Mindezt ugyanezen államnak 300 alagcső-égető gyára állitja elő. Munkájok korántsem oly jó, mint az európaiaké, miután itt csak finomra őrlik és nem iszapolják a nyers anyagot. De ők azt tartják, hogy igy is teljesen megfelel a czélnak. 1000 db egy lábas cső 14 dollárba kerül. Indiana állam példáját akarják itt is követni, melynek évi átlagtermése oly nagyon szaporodott, mióta az alagcsövezésbe belekapott.

De bármily hamar szereti is az amerikai munkájának gyümölcsét látni, ezen befektetésnél el van reá készülve, hogy csak a 3-ik évre szárad ki a drainirozott talaj teljesen. Mindezen az okszerü gazdaság felé irányuló haladás azonban még csak darabos és szabálytalan. Kevés kivétellel még nincsen megállapitott vető-turnusuk, és még ha váltják is a termést, ez csak gondolom-formára történik.

De a tőkepénzesek, kik sok földet összevásárolván, azt kis részletekben bérbe adják, már megkivánják bérlőiktől az általuk kitüzött vetőrendszer követését, a fő suly arra lévén fektetve, hogy minél több kukoriczát nyerhessenek. Vetési forgójuk a következő: kukoricza 3—4 évig, azután zab, utána pedig téli buza, vagy rozs. Következő évben ujra kezdik a kukoriczával. Ha pedig, ugymondják: „a gyomtul bujává lesz, akkor lóherét vetünk, mely azt azonnal elnyomja, és igy általa a jövő turnusra kitisztittatik a föld." (?)

Illinosnak fő terménye a kukoricza. 1879-ben pl. kukoricza-termésének értéke egy millióval felülhaladta az Egyesült-Államok összes aranybányáinak azon évi terményértékét. De azért buzát is jókora mennyiségben állitanak elő, és pedig csaknem mindnyájan „Drill" géppel vetik. Arra is rá jönnek tehát már, hogy jó a magot a földbe, és nemcsak a földre rakni. A mély szántás előnyeit szintén kezdik elismerni, és vannak, kik néha

8—12"-re eresztik az ekét. Mindezen rendetlen megjegyzések haszontalan szószaporitásnak látszanak talán, de csekély nézetem szerint érdekes világot vetnek arra, hogy miképen tér meg a legmegrögzöttebb „amerikai rabló gazda" is az „igaz hitre" Csakhogy ő életrevaló ember lévén, akkor ad tul az eddigi „Schlendrian"-on, mikor még nincs késõn.

De hogy végre az előbb emlitett gazdaság leirásához térjek: Mr. Gillettnek*) birtoka több ezer acre kiterjedésü, mely terület nagyobbára jó kövér és tágasan bekeritett legelőkből áll. Ezek közt váltakozva kisebb farmok vannak, melyek mindegyikén egy bérlő él családostól, kötelessége lévén neki a kukoriczatermelés, melyet aztán a tulajdonos készpénzben vesz meg tőle, és pedig fizet a kukoricza busheljéért (1 bushel = 0·65 mérő) 15 cent-et (30 kr.), ha a farmer saját lovaival és gépeivel dolgozik, és 10 cent-et, ha maga a tulajdonos adta a fundus instruktust. A kis bérletek nagysága a bérlők családjától és vagyonától függ. 50 acre-ra (1 acre = 1127 □öl) szokás egy munkást és 2 lovat számitani. A farmer lakását mindig Mr. Gillett épiti (mit itt nem minden birtokos szokott megtenni). A bérlet 1—5 évre adatik. A farmer tehát csakis annyi kalászos gabonát és kerti növényt termel, a mennyi családja és lovai számára szükségel tetik, a többi földet mind kukoriczával veti be egy erre való vetőgép segélyével.

Ezen amerikai kukoricza-vető gépnek czélja, hogy az egyes növények $3^1/_2$ lábnyi távolságban álljanak egymástól, mindkét (egymást derék szögben vágó) irányban. Ennek előnye szerintök az, hogy: 1. helye lévén a plantának, 3—4 szárat hajt egy fészekből, és 2. hogy a cultivator (itt lókapa) mindkét irányban gyomlálhasson és igy a kézi tisztitás teljesen kikerültessék. Egy ily amerikai kukoricza-vető „corn planter" 20 acret = 12·5 holdat vet be egy nap alatt, szükséges hozzá 2 ló és egy ember. A régibb fajtájuhoz még egy fiu is.

Vetés után egyszeri boronálás és később kétszer lókapálás következik a kultivátorral, azaz egyszer mindkét irányban. A kultivátor naponként 6—7 acret, mi körülbelül 4 holdnak felel

*) Gillett a chicagói, valamint londoni marhavásárokon ismeretes, mint olyan, ki a legkövérebb göbölyöket szállitja.

meg, végez. A kukoriczaszedésre már ugyan szintén találtak fel gépet, de még mindeddig czélszerütlennek bizonyult, azért ezen munkát egyelőre ők is kézzel végzik. A bérlö a letört csöveket most behordja a birtokos góréiba, ki a mennyiséget megmérve, kifizeti az emlitett járandóságot. A tulajdonos marhája a bérleti kukoriczaszárak között telel. Tavaszszal a bérlő egy nehéz dorong mindkét végébe egy lovat fog be és ezzel oly módon simitja végig a kukoriczatarlót, hogy minden szár, mely a dorongnak utjában áll, letöressék; azután egy egyszerü, fából készült kóró-gyüjtőbe fogja be a lovakat, a lehullott szárakat összegereblyélendő. A szántás 4—6 hüvelyknyire történik, többnyire több vasu ekével.

Most térjünk át a tulajdonoshoz és látni fogjuk, hogy Gillett hogyan értékesiti a farmerjai által termelt kukoriczát. Ő már sok év előtt Shorthorn (Durham) bikákat vett és azokat benszülött csiramarhával keresztezte. Azóta folyton javitja ezen keresztezést ugyanazon faj által, ugy, hogy törzsgulyája in praxi már telivér Shorthorn, habár theoriában még csak $^{15}/_{16}$-nak szabad nevezni. Egy bika alá 60 tehenet ereszt; 5 6 hónapos korában a borju elválasztatik, miközben legelni már megtanul. Az anyákat nem feji, mert a tej értékesitése nem állana arányban a felállitandó istállók és a szükséges tehenes-bérekkel. Másképen — ugymond — fejetném a teheneket és nem hiszem, hogy a borjuk gyengébbek lennének (?) mint most.

A hideg telek daczára az összes csordák télen-nyáron szabadban tartatnak roppant terjedelmü keritések között, és az egész felügyelet csak abból áll, hogy a szolgák friss kukoriczacsöveket hánynak a karámokban felállitott, mozgatható jászolokba. A kutak (szélkerekek által hajtva), valamint a górék szintén e karámokban vannak elosztva.

A jószág tehát egész kénye-kedve szerint mozoghat. Nappal legel és este a jászolhoz jön a belehányt csöves kukoriczát felenni és aztán magától megy a kutra. Hetenként nyalni való sót is kap.

A göbölyöké faszénnel van keverve. A téli tartás csutka és kevés csöves kukoricza mellett történik.

A karámban sok szép disznó is van, ezeket már éppen

senki sem eteti, és a mit kapnak azt is már csak „második kézből" kapják. Az az tisztán a marhának potyadékából élnek. Mr. Gillett 3 hizandó malaczot számit egy darab marha után. És jól is számit; mert valóban utána vannak mindig az éppen elpottyant jó falatnak. De meg is látszik rajtuk, hogy „jó", mert már a 4-ik hónapra ugy meghiznak, hogy 12 hónapos korukban átlag 250 fonttal mennek a chicagói vásárra.

Gillett ur számitása következő:

a) Borju eladásnál kap	30 dollárt
a tehén telelése kerül	10 dollárba
Tehát borju-eladásnál nyereség	20 dollár

Elérvén a bikaborju a 2-ik évet, ki lesz herélve;

b) most eladható volna	40 dollárért
Születéstől fogva eddigi kiadások	28 dollár
Tehát a nyereség esetleg eladásnál	12 dollár

Ezután kezdődik a hizlalás; a második évtől a harmadikig 150 bushel csöves kukoriczát kap a göböly (e mellett folyton a legelőn járva), és csak az utolsó 6 hét alatt adnak elejébe annyi zabot, a mennyit megehetik. Ezen utolsó hizó év leteltével a göbölyök 7—10 angol mázsányi sulyt nyernek; és igy 3 éves korukban 18 egész 20 mázsát nyomva vitetnek a vásárra.

A hizómarhára fejenként $^3/_4$ acre legelőt vesz, mig borjus tehénre, mely nyáron tisztán legelőn jár, 2 acret számit (Egy acre=0·6 kat. hold)

Tehát lássuk, mibe kerül az utolsó hizlalási év fejenként:

c) $^3/_4$ acre legelő és 150 bushel kukoricza. Ezen utóbbinak előállitására 40 bushel átlag termést vévén acrenként, szükséges 4 acre. A termelésért, mint tudjuk, 15 cent-et fizet a bérlőnek bushelenként, tehát (150×15) 32·5 dollárt. Ehhez a föld értékének százalékát számitva, mi (acre-je 50 dollárt ér, kámatláb itt még $8_0/^0$) körülbelül 3 dollárt tesz. Igy a kiadások lesznek;

Kukoriczaár	22·5 dollár
a 4 acre haszonbére	12 „

a $^3/_4$ acre legelő	3 dollár
Tehát: a 3-dik év kiadásai összesen . .	37·5 „
Kiadások a 2-ik évig	28 „
Összes kiadások egy göböly előállitására . .	65·5 „
Átlag kap értők	100 „
Tehát nyereség a göbölyön	34·5 „

Csakhogy ehhez jönnek még a disznók. Ezek az erdőben neveltetnek, és mint már emlitém, 8 hónapos korukban a marha korlátokba eresztetnek, 3 malaczot számitva egy marhára. De megjegyzendő, hogy mielőtt a malaczokat a legelőre eresztik, örökre elszoktatják őket a turástól, hogy a marhának el ne ronthassák a gyepet. T. i. orrukba egy kis réz-karikát csipnek be, mely ezután mindig sérti orrukat, mihelyt megfeledkezvén magukról, azt a földbe nyomják.

Tehát ezek minden további turás nélkül engedik hizlaltatni magukat, azon, a min már egyszer másnak kellett volna hiznia.

Hogy ezen sertéstartás mit hoz, nehéz pontosan kiszámitani, már azért is, mert a sertés ára nagyon változó, tavaly: $4^1/_2$—$5^1/_2$ cent, az idén 6—7 közt állott fontja. A malaczot nem lehet többre becsülni 5 dollárnál, midőn az erdőről jön, a karámban pedig élelmezésükre semmi kiadást nem szabad számitani.

Átlag Gillett ur 20 dollár tiszta nyereséget vesz az egy göböly után járó malaczokból. És ha jól áll a sertés ára, a malaczok teljesen megfizetik a göböly hizlalását, vagyis a kukoricza árát, mely mint láttuk 22·5 dollárba kerül.

Tehát átlagos végszámitás:

Göböly fejenként hoz	100 dollárt
Egy böböly utáni sertés eladás nyeresége . . .	20 „
Összesen . .	120 dollár
Ebből levonva egy göböly előállitására való összes kiadásokat	65 dollár
Tiszta nyereség	55 dollár

Ha pedig, hogy még szebb legyen, „à l' americaine“ javitjuk a számitást és kiadásoknak csak 60-at veszünk, akkor a nyereség is 60 lesz, vagyis 100% tiszta nyereség.

XIII.

Somogyvár, 1881. deczember 25.

Amerikai utamból hazatérve, késztetve érzem magamat még néhány pontot megemliteni, melyeket az utazás folytában alkalmilag irt szerény relatióimban csak mellesleg érinthettem.

Ezen pontok czélja egynehány Amerikára vonatkozó és Európa-szerte elterjedt téves felfogást felsorolni, és lehetőleg helyreigazitani.

Sokszor hallani: „Hisz nem sokáig fog már tartani Amerika tulproductiója, mert a rablógazdaság hamar kizsarolja a földet, pedig az amerikai csakis ahhoz ért!" stb. — Ez nem áll. — Igaz ugyan, vannak sokan — oly yankee földrablók, kik magukat gazdáknak tartják. Ezek a „pioneer"-ok, kik mindig az uj, még eddig soha nem müvelt földre telepednek, ezek a nyugat felé előhatoló földmüvelés előőrsei. A földet addig huzzák és zsarolják, mig egyrészt annak termőképessége engedi, másrészt eléggé ismeretessé válik a vidék és uj bevándorlók is arra veszik utjokat. Akkor megragadja a „pioneer" a legjobb alkalmat, hogy egy még járatlan bevándorló családjára rádisputálja birtokát, és igy a gazdag váltságot zsebre rakva, összes sátorfájával ismét tovább nyugatra indul, uj zsákmányt, uj szüzföldet keresendő. Az eladott farm uj birtokosa többnyire német vagy scandinavi. Ezek szoktak átjönni családostul, tele erszénynyel és azon szilárd elhatározással, hogy ők csak müvelt földet akarnak venni, nehogy az első feltörési munkálatokkal kelljen bibelődniök.

Egy ilyen német farmer aztán, mihelyt megkezdte a gazdálkodást, azonnal trágyázni is kezd, akkor is, ha a földnek még nem volna reá szüksége (mint ezt például a kansasi mennonitáknál emlitém).

Ez az egyik eset. A másik meg az, hogy, ugy mint Illinoisról irtam, a letelepedett farmeroknál megindul a „gazdasági észretérés", mert látják, hogy a termőképesség évről-évre gyengül itt is és ők maguk kezdenek gondot forditani arra, hogy

a földtől elvett erőt ismét viszszaadják neki. Egy szóval mindebből kitetszik, hogy minden földnek Amerikában ugyan meg van a kizsarolási időpontja, de hogy a következmény mégis az, hogy ezen hiba a talajjavitás által ismét jóvátétetik; hiszen igy volt ez az egész világnak minden gazdaságával. Reánk nézve pedig mindegy, akár a „pioneer“ állitja elő a buzát és 30—40% nyereséget rak zsebre, akár az észszerübb német gazda dolgozik 3—5% nyereséggel. Az a buza mégis csak buza és velünk azért versenyezik! Igaz, hogy ezen kis német gazda, ki idővel vetés-forgót hoz be, kevesebb buzát fog előállitni, mint a zsarló, ki minden évben egész birtokán buzát arat, — de hisz nem csak a „pioneer“-ek és az a pár nagy buzagyáros, à la Dalrymple, állitják elő a concurrentiára szükséges mennyiséget, hanem a kis gazdák roppant nagy összesége.

Másoktól ismét hallottam emliteni, hogy Amerikától ne féljünk: „Mert oly magas napi bér mellett nem lehet olcsóbban producálni, mint azt mi teszszük.“ Igaz, hogy drága a kézimunka, de hát éppen azért használnak mindenre gépet, és a kézimunkát sokszor egész a tulzásig megtakaritani igyekeznek. Igy például gépeket használnak arra, hogy a szénát a rétről a szekérre rakják, és ismét egy másikat, melynek segitségével, a szekérről a szénát a padlásra emelik, a hol azt csupán egy ember kezelése alatt az emelő villa rendesen elrakja. Mindezt nem valami nagy gazdag farmerek, de közönséges kis gazdák használják. Hogy egyébiránt a gazdaságban, minden magas bér daczára is, mennyivel olcsóbban munkálkodnak, mint mi, még Semlernek könyvéből is kitünik, ki ugyancsak minden tekintetben azon iparkodik, hogy Amerika hátrányait, Európa előnyei ellenében, minél feltünőbbé tegye, (mi csakugyan sanyaru munka) és mint látjuk, itt nem is sikerült neki. Mert a californiai és németországi egyenlő nagyságu terület munkaköltségeinek összehasonlitásánál minden erőlködése daczára is kitünik, hogy Amerikában a földmunka 7 márk 75 fillérrel olcsóbbra jön.

A mi a gép kihasználását illeti, érdekes példákat látni az en gros mészárosság, egy szóval a hus- és zsir-iparban. Az

iparnál általában a gépekkel nagy dolgokat értek el. Igy például egy czipőgyár New-Yorkban, melyben a gépeket 300 gyermek kezeli, naponként 600 pár czipőt készit. Tehát nemcsak hogy nem hiszem, hogy a versenyben a magas bérek nagy hátrányukra szolgálnak, sőt inkább meggyőződésem, hogy éppen ezen látszólagos hátrányuk, párosulva szemességök és találékony eszökkel, oly gépek használatára ösztönözik őket, melyeknek behozatalát Európában nagy „megfontolási idő" előzné meg, mert sem az első, sem a második fentemlitett tényezővel nem birunk, azaz hogy napszámunk relative oly olcsó, hogy még ha egy kis előny mutatkoznék is a gépek használatánál, nem örömest változtatjuk azért eddigi termelési systemánkat, sem pedig uj gép-tőkét belefektetni nem vagyunk hajlandók. Igy aztán nem csoda, hogy olcsó napszámunk daczára is már némely terményt drágábban állitunk elő, mint a tengerentuliak.

Többek közt azt az ellenvetést is hallom, hogy csak addig tarthat a concurrentia, még több ember nem vándorol ki Amerikába; ezek aztán majd felemésztik a tulproductiót maguk, és igy nekünk nem fog többé alkalmatlankodni az amerikai buza. De hát lássuk csak mennyi az évente kivándorlók száma. Az idei év minden eddigit felülhalad, mert a new-yorki kivándorlási intézet praeliminált számitása szerint az emigransok száma meg fogja haladni a 700,000-et. Vegyük tehát a bekövetkező évek átlagát 1 millióra, mely szám a jövőben ugyan csökkenhetik is, csak egy jókora amerikai Krach kell hozzá, mely a létező szédelgő korszakra könnyen bekövetkezhetne, – de azért csak vegyük 1 millióra. És kérdjük, fog-e azért Európa lakossági száma fogyni? Korántsem, sőt ellenkezőleg! Miután Európa lakossága jelenleg 320 millió, évenkénti szaporodása 1%, tehát 3 millió: ennek következménye, hogy habár 1 millió kivándorol is, még mindig 2 millióval szaporodik számunk, és ugyanily viszonyban buzaszükségletünk is. Igaz, hogy egyuttal az amerikaiaké is növekedik, és pedig ugy a bevándorlás, mint szaporodás által, és nem is tagadom, hogy ezen szaporodás évről-évre Amerika buzatermésének nagyobb részét fogja igénybe venni, – hanem Amerika termőképessége is fog ám növekedni! És pedig fog növekedni a régibb államokban jobb

müvelés által — mindezt már most is lehet látni a statisztikából, — és fog növekedni uj területek müvelésbe vétele által. Erre azt felelik talán, hogy: „Ilyen már kevés van!“ Helyes; nincs már több ingyen kapható és könnyen müvelhető föld 25 millió acrenél az Egyesült-Államokban. De azért van ám még sok, pénzért kapható jó föld ott, — és vannagyon sok pénzért és ingyen kapható terület Canadában, mindenekelőtt pedig Manitobában, egy szóval a nagy continensnek észak-nyugati részén.

Azon tévhitből hiszen már mindnyájan kiábrándultunk, hogy az amerikai verseny kikerülésére azon egyetlen és biztos mód van, t. i. áttérni a husproductióra, mert mig a tengerentuli hus- és zsirproductumok behozatala oda a hova mi exportálni akarunk, meg nem akadályoztatik, addig sikeresebben nem értékesithetjük állati terményeinket sem, növényi terményeinknél.

Azon édesen megnyugtató gondolat, miszerint malom-iparunkat semmi veszély nem fenyegeti, szintugy csorbát fog szenvedni azok előtt, a kik megtudják, hogy mily kedves hireket hoz haza Pekár barátom uram, ki kormányunk részéről nagy szorgalommal tanulmányozza oda át a malom-kérdést.

Még egyről nem akarok megfeledkezni. Néhány, különösen német iró (kikről nem hiszem, hogy személyesen volt volna oda àt) hangsulyozza, hogy mekkora csoda, hogy az Egyesült-Államok oly nagyszerü földmüvelő állammá váltak, midőn gazdasága nem részesül semmiféle protectióban a kormány részéről, sőt az iparczikkekre vetett beviteli vám által oly drágán él a farmer, hogy szinte zsarolás! Ez utóbbi nem egészen alaptalan, mert csakugyan ezen beviteli vám okozza az amerikai iparczikkek drágaságát. Amerikában egy ott készült Singer-féle varrógép kétszer annyiba kerül ott, mintha ugyanazon gép Európában adatik el. De utóvégre mindennek meg van a maga árnyoldala és efféle anomaliák nem ritkák. Azért maguk a farmerek nagyobb részt még sem ellenzik a vámot, mert belátják, hogy éppen ezen vámpolitika által menynyire haladt az amerikai ipar; belátják továbbá, hogy az ipar haladása egyszersmind a gazdaságnak is nagy hasznot hajt,

mert lokális piaczot teremt egyrészt az élelmi czikkekre, másrészt pedig a gazdasági nyersterményekre, mindamellett eljöhet még az idő, mikor az Unio, Anglia példájára, bátran eltörülheti azon vámot, melynek nagy részben gazdagságát köszöni.

De még akkor is, ha mind ettől eltekintve, hátrányára volna az amerikai gazdának ezen vám, még akkor sem hiszem, hogy létezik kormány a világon, mely annyit tesz a földmüvelés érdekében, mint éppen az Egyesült Államoké. A kormánynak ezen tevékenysége szintén egyik tényezőjét képezi az amerikaik gazdasági főlényének, egy oly tényezőt, melyet utánozni mindenkinek — azaz minden kormánynak — szabadságában áll. Mert az sem a kedvező égalj, sem szüzföldek, sem a yankeek munkaképességével nincs összefüggésben. A gazdákra üdvös hatásu törvényeket illetőleg ott van a „homestead“ és „exemption“ törvény, mely a kisbirtokosnak élete és családja fentartására szükséges földet, marhát, munkaeszközöket stb. exekuczio ellen biztositsa; ott az uzsora-törvény, mely szintén a kisbirtokost védi, és mely, ha 10 uzsorás által is ki lőn játszva és csak a 11-ikén léphet érvénybe, erre oly büntetést szab, hogy jó időre a többi 10-nek is elmegy a kedve. De itt nincs időm elsorolni a sok jótékony intézményt, melyben az amerikai kormány a földmüvelőt részesiti.

Még csak két dologról kivánok emlitést tenni. Mindenekelőtt a statisztikáról. Tudjuk, hogy ez sehol sincs annyira kifejlődve, mint Amerikában. Hogy tengerentuli szomszédjaink, nemzeti és gazdasági fiatalságuk és az akadályozó nehézségek daczára, Európán még ebben is tultettek, csak azt bizonyitja, hogy érdemes egy ily teljes statisztikát tartani, mert ha tényleg nem fizetné ki magát a nemzeti vagyon ezen számon tartása,. — ők bizonyosan nem tennék. Hogy az adatok mily egyszerü módon szedetnek össze, legyen megengedve elmondanom, a mint azt Illinoisban tapasztaltam. Minden 6 angol négyszög mértföldnyi terület képez egy townshipot. Egy ily township választ a farmerok közül egy „assessort“, ez az állam részéről „blanket“-ekkel lesz ellátva, melyekkel évente többször beutazza kerületét és minden egyes lakóhoz beszól, ki az üres helyeket számokkal betölti. Az „assessor“

maga nem más, mint egy intelligens farmer, ki napi dijat kap a townshiptól fáradságáért. Ezen összeirási ivek beküldetnek a County-hoz, honnét mind együtt az illető állam statisztikai irodájába küldetnek. Ott 3–5 ember mindezt szépen összeállitja, a mi aztán negyedévenként, füzetkében nyomtatva, közzététetik.

Végül még egyre vagyok bátor figyelmeztetni e levelek t. olvasóit. Pel és Read, az ismert angol parliamenti bizottság tagjai, 2 évvel ezelőtt kiszámitották, hogy a Mississippi-völgyből a buzának busheljét Angliába lehet állitani 1·37 dollárért (bele számitva tehát a termelési költségeket és a szállitást is) A parliamenti küldöttséggel járt ekkor mr. Dunn is, a Times-nek gazdasági levelezője. Ugyan ő egy évvel később egy czikkében bebizonyitotta, hogy 1880-ra a számitás már nem egészen ugy áll, hanem 1·27 dollárt kell venni. Az idén társaságunk találkozott ezen emlitett uri emberrel. Utazótársam, dr. R. Meyer, ki mr. Dunnt már Angliából ismerte, utazásunk folytán szerzett tapasztalatok alapján kimutatta, hogy most már a tavalyi számitás sem áll; mert most 98 centbe jön a buza bushelja! a mit Dunn ur később maga is beismert.

Most még ha fel is teszszük, hogy Semlernek számitásai correctabbak ezeknél, azért még sem tagadhatja senki, hogy midőn egy három éven keresztül különféle emberek által, de ugyanazon tényezők mellett véghez vitt számitás ily feltünő apadást mutat eredményében, nagyon elszomoritó kilátás mutatkozik buzakivitelünk jövőjére nézve. Hogy egyébiránt ezentul a szállitás olcsóbbitása következtében még apadhat a buza ára, könnyen megláthatjuk abból, miszerint még eddig az egyenes transit-szállitás Chicagóból Angliába legjobb esetben 22 centbe került, ezentul, mióta pár hóval ezelőtt a Welland canális megtágitását bevégezték, és általa az 5 tavat a tengerrel direct vizi összeköttetésbe hozták, állitólag csak 16 centbe fog kerülni.

De térjünk még egy perczre a jelen időre vonatkozó számitásokhoz vissza.

Az angolok és dr. Meyer idei számitása szerint Amerika

8 frt 88 krért képes egy mm. buzát angol piaczra szállitani, a nélkül, hogy veszteséget szenvedne. Semlernek optimisticus alapján számitva azonban m.-mázsáját csak 9 frt 60 krért birják veszteség nélkül ugyanoda szállitani. Adja isten, hogy utóbbinak legyen igaza; de még akkor is, oda tudjuk-e mi vesztesség nélkül szàllitani ugyanezen àrért? Vagy remélhetjük-e, hogy a jövőben versenyezhetünk velök, ha mostan létező körülményeink meg nem változnak?

Hála istennek vannak még férfiaink, kikben meg van a jó akarat, kik már erélylyel meg is kezdték körülményeinket jobbra változtatni! Ha pedig nem sikerül, csakis azokon fog mulni, kik kizárólagosan személyes érdekeiket tartván szem előtt, ezen nemes törekvéseknek utját állják!

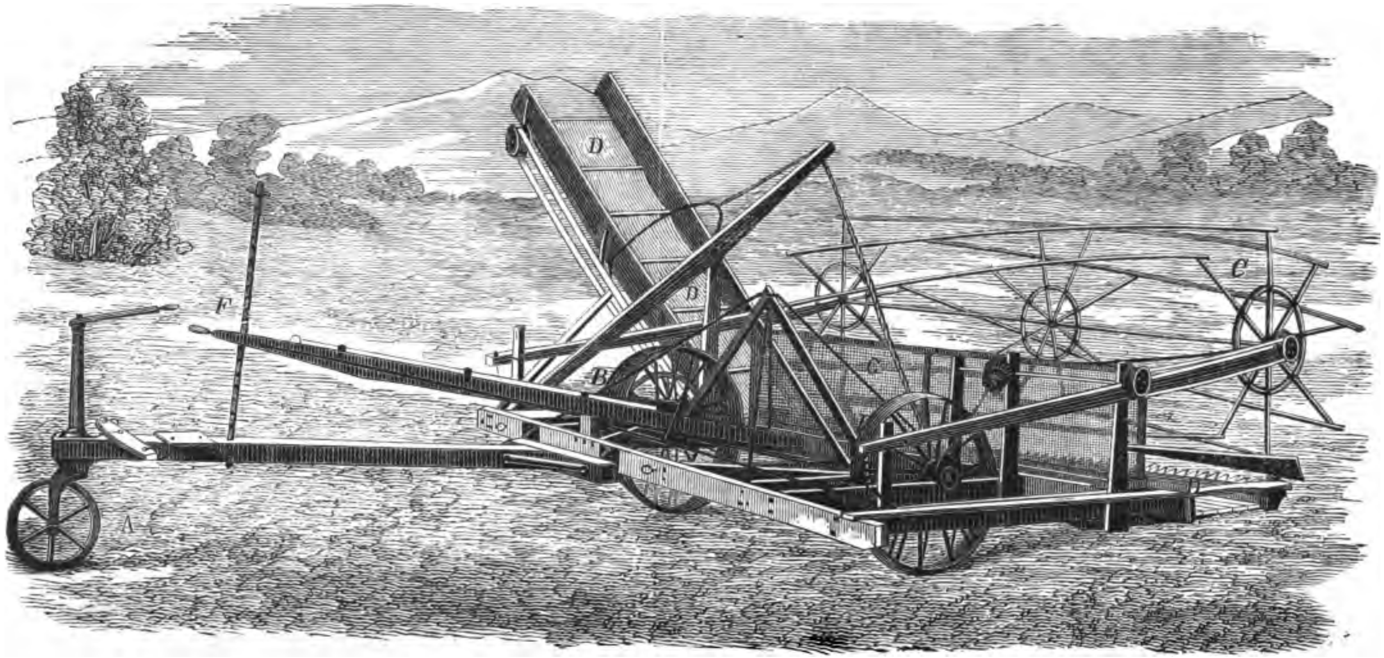
Néhány fontosabb amerikai gazdasági gép ismertetése.

„Leveleim“ folyamában több oly amerikai gazdasági gépekről szóltam, melyek nálunk kevésbé vagy alig ismeretesek, és igy a velük végzett munka is, csak megközelitőleg képzelhető. Éppen azért azon t. olvasók számára, kik a dologról alaposabb fogalmat kivánnak maguknak szerezni, néhány ily, nálunk kevéssé ismert gépnek rajzát akarom itt közzé tenni, minden egyes ábrát egyszersmind rövid magyarázattal látván el.

Az I-ső ábra (l. tullapon) a Californiában szokásos arató gépet mutatja, melyet az onnét irt levelemben (46. oldal) emlitém, t. i. a „header“ vagy kalászoló. Czélja abban áll, hogy a vetést tetszésszerinti magasságban lehetőleg a kalászok alatt messe le, hogy a szalma betakaritásával és a cséplőgépen való átbocsátásával ne kelljen az időt vesztegetni, hanem az kün a földön maradván, a sokvasú ekék által azonnal aláforgatható legyen.

Az első ábrában bemutatott „header“, vagyis kalászolóarató gépen az ismert aratógép-kések mennek legelől; a lovak, melyek az egész gépet mozgatják, nem mint más arató és kaszáló gépeken, oldalvást, — de hátulról hatnak. Az egész gépnek rudja hátrafelé nyulik, ennek végébe a lovak ugy vannak a hámfa elé fogva, hogy háttal állanak a rud végéhez. A rud végét egy nehéz aczélkerék hordja (A), mely egyszersmind kormányául szolgál az egész gépezetnek. Az egésznek sulya a két széles talpu vaskeréken áll (B és B^1-n). Ezek közül B-nek hivatása 3 különféle tárgyat mozgásba hozni, u. m.:

1. a késeket, a már ismert módon,
2. a kések felett levő „C“ orsót, mely a dülőfélben lévő

I-ső ábra. „Header vagy kalászoló.“

kalászokat hátrafelé a végtelen vászontransporteur-re (D-re) sodorja, és

3. a végtelen vászon transporteurt magát, mely kis forgó hengereken keresztül lévén feszitve, folyton egy irányban mozog, és igy a reá sodort kalászokat a gép jobb oldaláról balfelé és onnét pedig a lejtősen álló részen felfelé szállitja, a hol annak végére érvén, a gabona- vagy kalász-szekérbe hullanak.

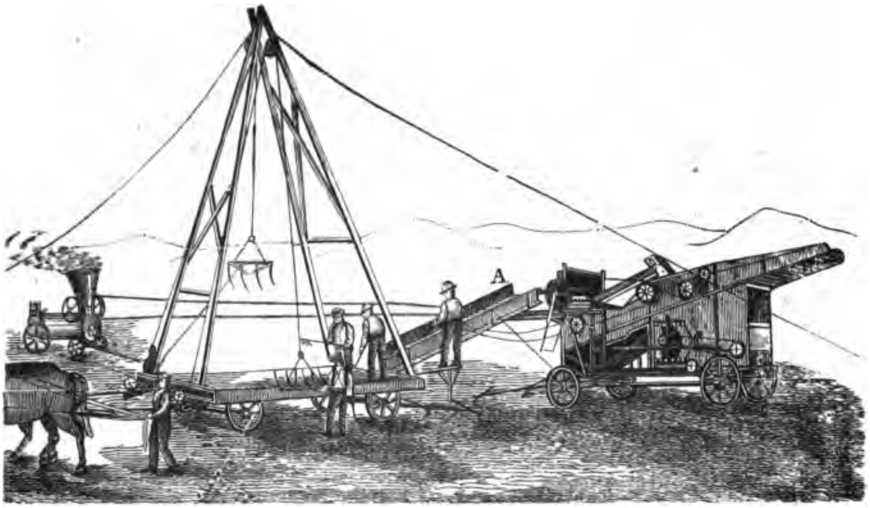
Még 4-szer megjegyzendő az „F" léczszerkezet, melynek segitségével a kocsis, itt egyszersmind kormányos, a balkezében lévő emeltyű felemelése s leeresztése által arról intézkedik, hogy a kések mily magasságban vágják a szalmát. Lapos vidéken rendesen rövidebbre, hullámosabb vidéken hosszabbra hagyják a tarlót.

5-ször ott van még „G" drótfonás, mely megakadályozza a kalászok tulröpülését a transporteur-ön.

Az egész gépezet relative nagyon könnyen jár és egyszerüen kezelhető és kormányozható, mint az ábrán látjuk, egy ember által. Ha a gabonaszekér megtelik, akkor a rajta álló 2-ik ember leugrik és az arató gépnél marad az uj szekeret várva.

A „headert" 16, 14 és 12 lábnyi vágó-szélességgel használják, 6—8 egymás mellé fogott ló huzza s naponként 25—35 acret kaszál. Ára itten (a gazdaságig szállitva) circa 400 doll. (Kansasba a gyárban 250 d.).

A „header" transporteurje által kalászokkal megtöltött kocsi aztán a tábla mellett felállitott gőzgéphez hajt. A cséplőgép etető oldalán áll a II-ik ábrán látható gép (85. old.), mely kerekekre fektetett asztalból (A) és egy csigapóznából (B) áll. Czélja a kalászokat minél kevesebb kézi munkával a szekérről a cséplőgépbe emelni. A két gabona-villa, mely a csigáról lóg, arra való, hogy segitségökkel a kalászok a gabonaszekerekből (melyeket most a II-ik ábra két oldalára képzeljünk) az asztalra vettessenek. Az asztalon álló munkások villákkal a kalászokat a cséplőgépbe vonják. Kézzel itt nem kell etetni, mert szalma nem lévén, mindegy, hogy mily irányban fekszik a gabona. A dob mégis jobban kiüti mint a mienket. A két villa-kötél végébe egyenként egy-egy ló van befogva és melléje egy fiu adva. A

II-ik ábra.

III-ik ábra.

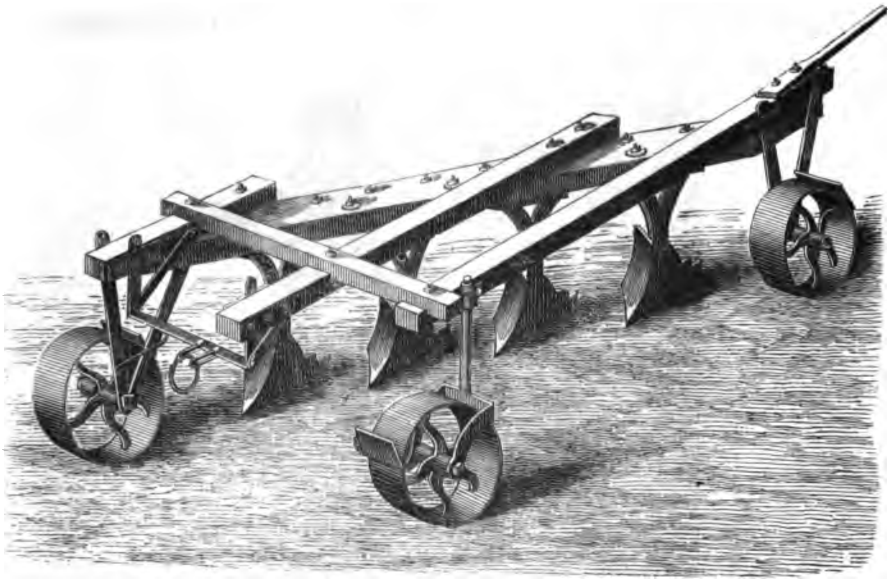
szerint, a mint a villát felemelni vagy leereszteni kell, a fiu a lovat előre hajtja vagy hátráltatja (mely utóbbi gyakorlat nem lehet előnyös a ló lábára). A villa szerkezete nagyon elmés, tulajdonképen két több ujju kampóból áll, mely egy hozzá erősitett szalag megrántása által tetszés szerint összecsapható vagy felnyitható.

E szerkezet által az aratott gabona pár percz alatt a cséplőgéphez kerül, melyen naponta 300, egészen 500 angol métermázsáig terjedő magmennyiség csépeltetik, mely azonnal helyben elzsákoltatik és szekéren a pajtába vitetik. A cséplőgépen nincs finomabb rosta vagy szortirozó mint a mi ujabb gépeinken és a gabona meglehetősen piszkosan jön a vásárra.

Vetésre a californiai gazda szintén egy különös gépet használ, melyet a III-ik ábrában (85. old.) látunk. — Ez a centrifugalis szórvavetőgép első tekintetre ugy néz ki, mint egy szecskavágó. Közelebbről megnézve azonban látjuk, hogy a nagy fatölcsér A) a vetőmagot fogadja magába; a tölcsér alján egy félretolható ajtócska van, melynek igazitása által a tölcsérből kifolyó magmenyiség kontrolizálható. A kipottyanó mag egy kis vizszintesen álló köralaku aczéltányérra hull, melynek területén 4 sugáralaku kidudorodás látható. Ha vetni akaruuk, ezt a kis gépet felrakjuk egy szekérre, a szekér hátulsó jobb kerék-küllőire az ezen czélra készült kisebb (B) vaskereket reácsavarjuk, ezt pedig C) láncz által összeköttetésbe hozzuk D)-vel, a vetőgép tengelyével. Ha most elindul a szekér, a kocsikerék által a láncz és vetőgép is mozgásba jön, és a vizszintes tányér oly gyors körmozgást fejt ki, hogy a tölcsérből reá potyogó magot minden irányban nagy erővel szétszórja. Az egyszerre bevetett tér szélessége 30 lábnyi. Egy ember 2 lóval egy nap alatt 100 acret (= 60 holdat) vet. A vetés minősége a lovak egyenletes járásától és a széltől függ. Egyébiránt a tarlók csodálatos jó magelosztást mutattak, és talán nem is oly nagyon felületes a munka, mint nekünk első meglepetésünkkor látszott. Ott, hol nálunk még kézi vetéssel megelégesznek, talán előnyösen lehetne használni ezen gépet.

A vetőgépet nyomon követi az 5 – 8 vasu megtakaró eke, a „Gangplow“, mely 3 hüvelyknyire valahogyan alászántja a

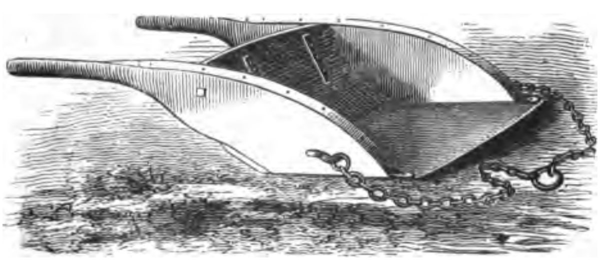
vetőmagot. A IV ábra egy ily 4 vasu „Gangplow"-t mutat; minden vas egy lovat kiván és minden vas után naponként kö-

IV-ik ábra. „Gangplow".

rülbelül egy acrenyi munkát számitanak. Ezzel be van fejezve a vetés, ha esik elég eső, lesz jó termés, ha nem, — hát nem lesz.

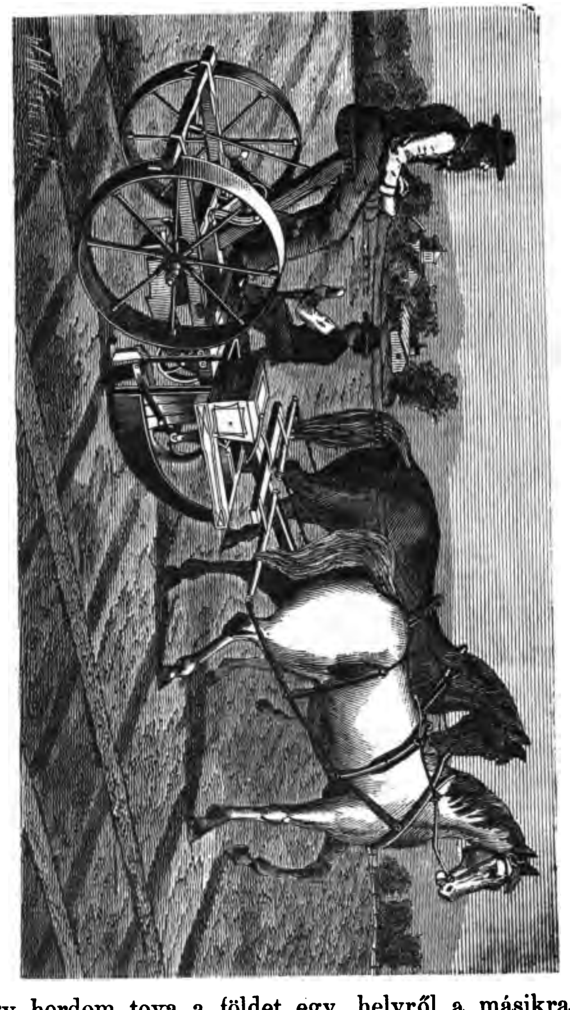
A Mormónokról irt levelemben (59. oldal) emlitettem egy szerszámot lólapát név alatt. Ez az V-ik ábrában látható. —

V-ik ábra.

Az elül loggó lánczba hámfa kapcsoltatván be, két lovat fognak elébe, mig egy ember a lovakat hajtva, megfogja a lólapát

szarvait. — Ha most árkot kiemelni vagy töltést hányni akarok, előre küldök egy mélyen járó ekét, mely a földet fellazitja. Utána jár több ily lólapát vagy hánytoló gép, mely előre haladtában a laza földet turja és igy annak egy részét felveszi magába.

VI. ábra. Kukoricza vető gép

Igy hordom tova a földet egy helyről a másikra. Ott, a hol azt le akarom rakni, feldöntöm a lólapátot az által, hogy szarvát felvetem. Igy aztán minden talicskázás vagy szekérre

fel- és lehányás munkája megtakarittatik. A vasutak töltései Amerikában csaknem mind igy készültek.

Illinois államban, a hol főleg kukoriczát vetnek, a VI. ábrában (a 88. oldalon) bemutatott kukoricza vetőgépet hasz-

VII. ábra. Külön álló kévekötő. (Hubbard gleaner and selfbinder.)

nálják. Czélja az, hogy a fészkek négyzetes alakban legyenek elhelyezve, azaz a növények, egymással derékszöget képező sorokban álljanak. E czélra ül fenn a kis fiu, ki, a kezében

tartott rud segélyével minden előbb rakott fészek irányában felrántja a magtartó szelepet.

A két széles talpu kerék előtt, földig le ér a két csür „a“, mely a magot „c“ magtartóból a földhöz vezeti. Ez előt „b“ kés járván csoroszlya módjára ugy hasitja a földet, hogy a pottyanó mag számára egy mélyedést készitsen elő. A kerék széles talpa azonnal betakarja a mélyedést és magot. A czél az lévén, hogy az egymás mellett vetett magfészkek ugyanazon vonalban feküdjenek, szabályozni kell a mag-át-eresztő szelep időnkénti kinyilását.

A VII-ik ábra (l. az előbbi oldalt) egy egész uj kévekötő gépet ábrázol, mely az egyszerü arató gép után jár. A kévekötő aratógép nagy sulya, melynél fogva eső után nagyon elszokott sülyedni, és gépezetének complicátiója mellőzve van az által, hogy az aratást és kévekötést most 2 külön gép viszi. Az aratást a közönséges már nálunk régóta ismert aratógép, a kévekötést ezen uj "Hubbard Gleaner and selfbinder" végzi. Mondják, hogy a 2 gép együttvéve csak 3 lovat igényel még puha földben is, mig a kévekötő aratót csak jó utban birta 3 elhuzni. Azonkivül a 2 gépnek ára együttvéve még mindig olcsóbb egy „kévekötő-aratónál.“

Zárszó
az „Amerikai levelekhez".

Miután „Leveleim" mint már a bevezetésben emlitém, nem egyebek rhapsodicus feljegyzéseknél, itt-ott egy kiszakitott lap azon sok érdekesnek sorozatából, a mit utam folyamában tapasztaltam és láttam, és mint ilyenek sem Amerikáról, sem az amerikai versenyről egy befejezett, tökéletes képet nem nyujthatnak: arra tökéltem el magamat, hogy ezeknek füzetes kiadását egy hosszabb zárszóval toldom meg.

Czélja e zárszónak némikép pótolni azon sok hiányt, melyben leveleim, tartalmuknak szakadozottságánál fogva szenvednek; más részről pedig, hogy az amerikai versenyről egy rövid, de lehető világos képet nyujthassak oly szinekben, a milyenekben én azt látni gondolom.

Leveleim irásakor mindig szem előtt tartottam azon amerikai közmondást, mely azt mondja: „Give me the facts, and I will make the conclusion myself."

Azon iparkodtam e „Levelekben", hogy mindig csak tisztán adatokkal szolgáljak, és óvakodjam minden következtetéstől.

A zárszóban ezt nem vittem keresztül, sőt nem állhattam meg, hogy összehasonlitásokat ne tegyek az amerikai és a mi viszonyaink közt.

Az erősebbel való harczot csak ugy reményelhetem kiállhatni, ha magam is erősnek lenni törekedem. Hogy ezt elérjem, mindenekelőtt kitanulni iparkodom versenytársam fölényének okait, — hogy ezeket aztán lehetőleg magam is elsajátitsam.

Hatvanhatodiki vereségünk egyik okát a lőfegyverek egyenlőtlenségében találták. — Mi volt természetesebb, mint hogy

egy hasonló jövő kikerülésének czéljából rögtön mi is hátultöltőket szereztünk! Épugy az amerikai versenynél!

Honositsuk meg mi is Amerika fölényének indokait.

És azt részben meg is tehetjük!

Hogy valóban létezik-e következményeiben, hatásában is, a tengerentuliak versenye? vajjon van-e még a ki kétkedik benne? — Ha nem létezik verseny, miért állitottunk behozatali vámot? Ha jelenleg az amerikai zsir nem fizetne 16 aranyforintot határunkon, az ország szivében, Debreczenben is 50—60 forintért volna kapható m.-mázsája.

Pedig ezen versenynek okvetlenül kell még növekednie, mert az Egyesült-Államokhoz hozzá jön még egész Canada növekvő exportja; Ausztrália szintén még csak nem rég kezdte; India most kezdi; Mexicó pedig ezentul fog csak bele jönni a versenybe. De egyelőre térjünk vissza tisztán Észak-Amerikának velünk való versenyére.

Világosabb áttekintés okából egy bilance-ot állitok fel; melynek egyik oldalát azon pontok képezik, melyekkel Európa van előnyben Amerikával szemben; a másik oldalon pedig azok állanak, melyek viszont Amerika előnyeit jelentik az öreg Európa felett.

Megjegyzem, hogy ez alkalommal eltekintek Amerika mindazon előnyeitől, melyek alkotmányában, földrajzi fekvésében stb. találják okukat és csakis olyanokat emlitek, melyeknek alapfeltételei részben nálunk is meg vannak, és ennélfogva nincs kizárva, hogy azokat ne utánozhatnók.

Európa javára:	*Amerika javára:*
I. Olcsó kamatláb.	I. A földbirtok nagyobbrészt a birtokos saját kezelése alatt miveltetik. (Saját regie.)
II. Olcsó munka erő.	II. Olcsó és termékeny talaj.
III. Közelebb fekvésü piacz, tehát rövidebb szállitási vonalak.	III. Olcsó épületek.

Európa javára:

IV. Szabályozottabb társadalmi viszonyok. (?)

V. Nagyobb tudományosság a föld kihasználásában.

Amerika javára:

IV. A közvetitők és magtárak a gabna elevator intézménye által feleslegesekké válnak.

V. Olcsóbb szállitás.

VI. Könnyebb adók.

VII. A birtokoknak aránylag nagy kiterjedése.

VIII. Gépek használata.

IX. A földmivelő osztálynak jobb nevelése és magasabb intelligentiája.

X. A földbirtok biztonsága.

Európa előnyit csak összehasonlitásképen jegyeztem itt fel, azonban az Amerikáról szóló pontokat egyenként taglalni szándékozom.

I. A földbirtok nagyobbrészt a birtokosnak saját kezelése alatt miveltetik. (Saját regie.)

A par excellence földmivelő államokban a bérsystema csak kis mértékben van kifejlődve. A birtokos többnyire maga kezeli földjét, a minek nagy előnyei vannak. A bér vagy rövid, vagy hosszu időtartamu. Az elsőnél az észszerü gazdálkodás nem áll a bérlő érdekében, és igy a birtokosra hátrányosabb a hosszu időre való bérletnél.

Akár rövid, akár hosszu időtartamu a bérlet, a birtokos többnyire előirja a bérlőnek a kivánt gazdálkodási tervet, vetőforgót stb. vagy legalább is részben meggátolja őt szabad rendelkezési jogában. Igy aztán a bérlőnek nem áll szabadságában egy bizonyos termény előállitásáról egy több haszonnal kecsegtető másiknak termelésére átcsapni.

Pedig éppen azon tény characterizálja az amerikai gazdát, hogy könnyen bir a conjunctura kivánalmainak engedni, — rövid idő alatt képes megváltoztatni termelési módszerét.

A mit majd később közelebbről érinteni fogok. Más oldalról, a sociális politika szempontjából kétségkivül nagy előny egy államra nézve, ha oly földbirtokosok nagy számával dicsekedhetik, a kik tulajdon telkeiken élve, azokat maguk kezelik, mert a saját földjén nemcsak, hogy mindenki jobban fog gazdálkodni, de azt mindig kész lesz minden erejéből meg is védeni.

II. Termékeny és olcsó talaj.

A mint canadai levelemben emlitettem, az Egyesült-Államokban ingyen kapható termékeny föld, már 1881-ben is csak 25 mil. acre volt; de pénzért a speculánsoktól még most is nagy területek vásárolhatók. Legalább is ugyanannyi, de valószinüleg sokkal több föld van még olyan, a mely a Mormonokéhoz hasonlóan csak öntözés által változtatható termővé. De azért van még ingyen kapható jó föld Canadában elég, — mondják 200 mil. acre — és ugyanott van még annál sokkal több, legelőnek alkalmatos talaj. A szüzföldet illetőleg Észak-Amerika tehát igaz, nagyban előttünk áll, — és ebben azt elérni természetesen nem áll hatalmunkban, de talajunkat javitani még nagy mértékben vagyunk képesek. Eltekintve a természetes és mesterséges trágyázás fokozásától, irrigatió által még sokat tehetnénk.

Ha az Egyesült-Államok, már akkor, midőn még sok termékeny földjük volt, érdemesnek tartották az öntözést sok helyen elkésziteni ugy, hogy nagy területek termőképesekké váltak: annál természetesebb volna, ha mi, Európa oly országának lakói, melyben még alig történt valami e téren, — ezen országos érdekünket teljes erélylyel karolnók fel.

Nem mondok sokat, ha azt állitom, hogy az Unio öszszes öntözésre való csatornáinak hossza, jóval felülmulja már az 1000 kilométert, és hogy California, Arizona, Uj-Mexico, Colorado, Kansas, Utah, Idaho és Montana államok és tartományokban együttvéve évenkint legalább is 100 kilométerrel szaporodik ezen összeg. Pedig ezen csatornák nagyobb része szántóföldek irrigatiójára szolgál, és csak egy kis részével öntöznek réteket.

Nálunk mennyi oly vidék van, a hol ily nagyobbszerü,

szövetkezeti öntözések nem sok technicai nehézséggel találkoznának. Sőt vannak egész vidékeink, a melyeket ugy látszik, arra teremtett az ur Isten. — A ki akarja látni, milyen terméseket lehet nálunk az irrigált földben elérni, nézze meg a Ferencz-csatorna körüli öntözéseket!

Örüljünk egyébiránt, hogy ujabb időben legalább az ily nemü kisebb vállalatok szaporodnak nálunk, — mit legnagyobb részt az üdvös culturmérnöki intézménynek köszönhetünk. Hanem az ilyen amelioratiókra hiába, csak mégis pénz kell, és azt sokszor másra adja kí a gazda. — Ezen baj kikerülése végett Stájerországban egy „talajjavító bankot“ akartak alapitani, melynek czélja lett volna ellenőrzés mellett talajjavitásra hosszu lejáratu kölcsönöket adni, olyformán, hogy az intézet közegeinek kötelességévé tétetnék ellenőrizni, vajjon elég érdemes befektetésre fordittatik-e az általa nyujtott kölcsön vagy nem. De ezen intézmény propositiója megbukott, s pedig nagyon érdekes okokból, melyeket azonban még később fogok felemliteni.

III. Olcsó épületek.

Nagy különbség mutatkozik a költségekben, ha két oly egyenlő területen álló gazdasági épületnek árát hasonlitjuk össze egymással, a mely területek közül az egyik Európában, a másik Amerikában fekszik! Az amerikai gazda épületei sokkal olcsóbbak, és mégis mennyivel czélszerübbek!

Igaz, hogy korántsem oly tartósak mint a mi „fi-ágra“ rakott épületeink, mert legnagyobb részük fából készült. — Az amerikai gazda ugyanis következőleg számit:

Mit lesz czélszerübb épiteni? Egy istállót-e, mely 1000 ftba kerül és 20 évig tart, vagy pedig egyet, mely 2000 ftba kerül, de 100 évig is eláll? Ő az elsőt, vagyis az 1000 ftosat fogja választani, a másik 1000-et pedig azalatt kamatra adja ki. — Igy a megtakaritott 1000 ft. 5%-kal számitva 20 év mulva, mire tehát az olcsó épület ledől, 1650 ft.-ra szaporodott — Akkor egy uj 1000 frt-os épületet épittet, és azonkivül 650 frtot „csinált“ magának.

Ez a systema persze csakis a takarékosnak előny! és épen azért nálunk csak nagyon keveseknek lehetne aján-

lani, — miután gazdáinknak legnagyobb része, az olcsó épités által megtakaritott 1000 frton minél előbb tul adna. — Ilyen esetben azután a „fiágra“ készült épületek legczélszerübbek.

Érdekes egyébiránt tudni, hogy miért oly nevetségesen olcsók az amerikai faépületek. Például ha valamelyik Minnesota állambeli gazda, gazdasági épületet akar valahol felállitani, akkor egy nagy épület-gyárból, pl. Still-Waterből egy épület kathalogust hozat. A kathalogus minden lapján más-más alaku épület van rajzolva, a melyek külön meg vannak számozva. Miután e rajzok közt a gazda megtalálta a tervének legmegfelelőbbet, megirja a gyárnak, pl.: „Küldje meg nékem a 18-ik számu birkaaklot utánvétellel.“

Ugy rendeli meg tehát az épületet, — mint mi egy pár keztyüt!

A jövő tehervonattal megérkezik az épület — azaz annak részei, és vele a megfelelő munkások, kik azt rövid idő alatt össze- és felállitják.

Némely keleti államban persze már látni itt-ott gazdasági kő- vagy tégla épületet, — de ezt bizony még a legtöbb yankee csak luxus-nak tartja.

IV. A közvetitők és magtárak a gabna elevator intézménye által feleslegesekké válnak.

Kinek adja el az amerikai farmer gabonáját?

a) Vagy egy közvetitőnek,

b) vagy egyenesen a nagy vásárra viszi,

c) vagy közvetlenül a fogyasztónak szolgáltatja ki.

Ezen harmadik pont alatti módozatnak keresztülvitele és annak előnyei további tárgyalásra nem szorulnak, e szerint csak az *a*) és *b*) pontokat vizsgáljuk meg közelebbről.

a) Ez az „egy közvetitő“ nem más, mint az elevátorok birtokosai, kik gabna-elevátorjaikat vasuti állomásokon, vagy folyam partokon állitják fel. — Ezen tulajdonosok részint egyes magán személyek, részint kisebb-nagyobb társaságok, melyeknek vagyonukhoz mérten egy vagy több elevátorjuk van. Ők kétféle üzletet folytatnak, vagy a maguk risicójára és speculatiójára közvetlenül a termelőtől vásárolják a

gabonát, a mi egyébiránt ritkább eset; vagy átveszik csupán a gabonát raktárolás végett, hogy azt megtisztitván és forgatván, kellő időben, azaz, midőn a termelő értesiti őket, a kijelölt helyre elszállitsák. — Ezen kijelölt hely rendesen vagy a világpiacz, vagy maga a fogyasztó. — Az elevátor systema tehát egy rendszeres kereskedelmi közvetités vagy raktározási üzlet, még pedig olyképen, hogy a termelő érdekeit az elevátorok utján a buza kereskedelmi csarnokoknak („produce exchange“) külön szabályai, sőt némelykor még állami intézkedések is ellenőrzik.

b) „Egyenesen a nagy vásárra.“ — Ez azon eset, midőn a termelő maga a közel fekvő vagy épen „helybeli piaczra“, (pl. városok, ipartelepek localis fogyasztására) vagy pedig a világpiaczra viszi gabonáját. Az első a legegyszerübb módon történik, azaz a termelő saját kocsiján szállitja piaczra termését, de még sem ugy, mint minálunk, mert ők ezen czélra külön elkészitik szekereiket, t. i. magas deszka-falakat raknak fel, ugy hogy a gabonát „à la rinfusa“ bele önthessék. Mert, mint tudjuk, az amerikaiak a zsákot költségesnek és czélszerütlennek tartván, a Pacific államokat kivéve, már sehol sem használják.

Ha nincs a termelőnek ily localis piacza, akkor direct a világ-piaczra küldi áruját, ilyenek: Chicago, St.-Louis, Kansas, City, St.-Paul, Milwaukee, Omaha, Buffalo, Cincinnati (kukoricza); vagy a nagy kikötőkbe mint New-York, New-Orleans és Montreal. Ha a termelő távol fekvő piaczra maga szállitja gabonáját, az eljárás a következő: A cséplőgéptől egyenesen saját fogataival rinfusa szekereken elszállitja terményét a legközelebbi vasuti állomás elevátorjába raktározás végett. — Ő maga nem szokott magtárt (granarium) épiteni. Az elevátorkezelő az átvett gabnáról egy elismervényt, Warrantot állit ki, mely a beadott buzát teljes értékében reprezentálja.

Nem más az, mint egy nyugta, mely bizonyitja, hogy X. farmer ennyi, pl. Nr. 2 piros buzát raktározott X. elevásorba. Ezen Warrant buza gyanánt jön forgalomba és ép oly könnyüséggel jár kézről-kézre, mint mai napság akármily más értékpapir. Igy Amerikában még a raktározott, a fekvő

buza sem holttőke, annak értéke is forog. Ha aztán ezen birtokosok egyike tovább akarja szállitani a gabonát, elküldi a kezében lévő Warrantot az elevátor kezelőhöz, megnevezvén a helyet, a hova az a buzát szállitsa.

A mint látjuk tehát Amerikában teljesen ki van zárva azon eset, hogy a gabona több közvetitő kezén menjen át, és igy a termelő zsebében marad azon összeg, a melyből minálunk annyi felesleges közvetitő él. Ehhez járul még azon nyereség, mely az elevátor systemának helyes fölhasználásából keletkezik, mint a zsákok megtakaritása, Warrant használata stb. Mindezeken kivül még azon nagy előnye is van az elevátorból az olyan gazdának, a ki tulságos távol nincs a vasuti állomástól, hogy a privát-magtár épitése neki fölöslegessé válik, miután ő közvetlenül az állomáson levő elevátorba raktárolhat. Természetes, hogy ekkor a házi rostálás, tisztitás és forgatás költségeit is megtakaritja. Igaz, hogy fizet ezen munkákért, melyek az elevátorban történnek, valamit, de hisz a dolog logicájában fekszik, hogy az en gros munka olcsóbb mint a detail; és ott igazán olcsóbbnak is mutatkozik, mert az amerikai minden munkát számitásba vesz.

Egyébiránt mindezen előnyeiről az amerikai buzakereskedési systemának, és különösen azoknak meghonositásáról, legnagyobb szakavatottsággal értekezik „Mezőgazdaságunk és gabnakereskedelmünk" czimü érdekes füzetkéjében Miklós Ödön, a ki általában ezen irányban nálunk uttörőnek mondható. Azóta vannak már nálunk többen is, kik gabnakereskedelmünknek ezen irányban való átalakitását feltétlen szükségesnek tartják, ha ki akarjuk állani az amerikai versenyt. De mindezen jóakaratnak csak is ugy lehet üdvös eredménye, ha azon nagy számu akadályok, melyeket tisztátlan magán érdek szül, nem állják a közhaszonnak utját!

A mi a Budapesten épülő gabnaelevátort illeti, sajnálattal kell azon meggyőződést kimondanom, hogy eltekintve a monumentális és luxuriosus épitéstől, mely szükségtelenül növeli a költségeket, maga a dolog technicuma félrendszabálynak tünik fel előttem.

Ugyanazt a benyomást teszi rám, mint hogy ha valaki

egy gazdag vidéken keresztül egy nagyon költséges vasutat épit, de azt csupán személyszállitásra rendezi be, mert ha terhet is szállitana rajta, a fuvarosok rosz néven vehetnék; — ép igy felépitik a drága elevátort, de azon két intézmény behozatalára, mely főleg szükséges arra, hogy teljesen megfeleljen a czélnak, — a terv készitésénél nem reflectálnak.

Ezen két intézmény: először a „rinfusa“ szállitás, vagyis a zsákok feleslegessé tétele; másodszor pedig a buza osztályozása „the grading“ vagyis törvényes buza minőségek megállapitása.*)

Az elsőnek, az amerikai mód szerint teljesen keresztülvitt rinfusa szállitásnak fő előnye a szállitás és átrakás olcsóbbodása. A zsák mellőzése egyszersmind biztositás a kereskedésben néha előforduló csalások ellen. Mert zsákba macskát is lehet árulni buza helyett!

A zsák mellőzésének előnyeit egyébiránt szükségtelen magyarázni, mert hisz a kereskedő világ legnagyobb része is belátja már azokat, a mi legjobban kitünik a triesti kereskedelmi kamara, a leobeni keresk. és ipar kamara, valamint a cs. k. csernovitz-lembergi vasutnak ez ügyben tett nyilatkozataiból. Mindannyian a zsák nélkülözés systemáját sürgetik, csak a kivitel nehézségeitől ijednek vissza.

A Budapesten épülő elevátor épitési, valamint leendő kezelési költsége is tetemesen kisebb volna, ha a belszerkezetet az amerikai elevátorok példájára, a zsák használatra való tekintet nélkül lehetett volna berendezni.

A mi a második fent emlitett intézményt illeti, annak hiányát egy elevátornál még sokkal nagyobb kárnak tartom.

A törvényes buza-osztályok megállapitása által minden tekintetben megkönnyittetik a kereskedés. Mert akkor csak az áru minősége, nem pedig a beraktározó személy különfélesége vétetvén tekintetbe, ép oly fungibilissá válik a buza, mint akármely érczpénz. Igy A és B buzája, egyenlő minőségü lévén, összeönthetők, együtt raktároltatnak, kezeltetnek stb. tekintet nélkül, hogy melyik buza melyiké.

*) Örömmel értesültem, hogy a jelenlegi elevátor birtokosoknál erre nézve élénk mozgalom indult meg.

A budapesti gabona-elevátor ebben ismét az amerikai systemától eltérőleg módosittatott. A helyett t. i., hogy mint Amerikában, annyi hombárt „bins“-t készitettek volna csak, a hány buza osztályt különböztetnek meg, minden külön raktározó birtokos számára külön-külön hombárral szolgálnak. Ennek következménye aztán a nehézkes kezelés, és a fölötte nagy térveszteség. Mihelyt tehát egy raktározónak például egy ezer méter-mázsát magába foglaló hombár jut, de ő csak 700-at bir raktárolni, — az elevátor birtokos már azon egy hombár által 30% veszteséget szenved. És ilyformán lesz ez az eset a legtöbb hombárnál. Pedig a budapesti elevátornak hombárjai nagyság szerint következők:

1)	120 db egyenként	à c/a. 470 m./m.	= 56400 m.-mázsa
2)	20 „ „	„ 690 „	= 13800 „
3)	60 „ „	„ 895 „	= 53700 „
4)	20 „ „	„ 1305 „	= 26100 „
5)	10 „ „	„ 1380 „	= 13800 „
6)	20 „ „	„ 1750 „	= 34800 „
7)	30 „ „	„ 1790 „	= 53700 „
8)	10 „ „	„ 1835 „	= 18350 „

Tehát 290 „bins“ összbefoglalása 75 kgros buzára = 270650 m.-mázsa vagyis 541300 vám-mázsa.

Világos tehát, hogy mennyivel olcsóbb volna a kezelés és épités, ha 290 hombár helyett csak annyi volna, a hány buza szokvány „standard“ szokott megkülönböztetni.

Sok tanulságosat mond ezen tárgyról Szávoszt Alphonsnak báró Pereira után átdolgozott „Terménybankok“ czimü füzete.

Látjuk, hogy a buzaosztályozás mily nagy technikai és pénzbeli előnyökkel jár. — De látok én abban még egy sokkal nagyobb, közgazdasági előnyt, melyet, daczára annak, hogy emliteni nem szoktak, kicsinyelnünk korántsem szabad. Csakis az olyan közraktárak segithetnek a kistermelőn (azokat is ideértve, a kik 100 m.-mázsán alul termesztenek), melyeknél törvényesen megállapitott osztályonként raktárolható a gabona.

A nálunk ujabban létesitett közraktároknak üdvös intézménye, ha mindkét részről helyes felfogásban részesül, okvetlen

nagyon előnyösnek és hasznosnak fog bizonyulni! De kinek? A nagybirtokosnak és a kereskedőnek. – A kisbirtokosra, akinek legjobban kellene a segitség, arra nem terjedhet ki – és miért? Mert nincs behozva a gabona osztályozás!

A házi alkusz, a felesleges közvetitő privát nyereségét a nagybirtokos alig érzi meg, annak azért marad még elég. De bizony megérzi azt a kisbirtokos, mert a kevésen jobban meglátszik a hiány, megérzi annál is inkább, mert többnyire hiszékeny természetü és nagyon egyszerü gondolkozásu ember lévén, könnyen reá birható, hogy a piaczi áron tetemesen alul adja oda buzáját.

Ha majd egyszer a közraktári intézmény magáévá téve a buza osztályozás systemáját, annyira kiterjeszkedik, hogy a vidéken amerikai módra, kis elevátorok emelkednek, melyekbe aztán a paraszt birtokos maga beszállitja gabonáját és ott piaczi árt kapván érte, fáradságának megérdemlett gyümölcsét egyszer valahára minden levonás nélkül élvezheti; és ezalatt az elevátor a sok kis buza részleteket államilag megállapitott minőségekbe összeöntvén, azokat igy „en gros“ olcsó uton egyenest a fogyasztóhoz kiküldi; akkor majd lesz kilátás, hogy a jövőben is megküzdünk a növekedő verseny nehézségeivel.

V. Olcsó szállitás.

A ki az amerikai versenyről akár mily keveset is hallott, annak bizonyosan feltünt, hogy mennyire tultettek rajtunk az amerikaiak e tekintetben, és hogy mily nagy mértékben köszönhetik versenyképességüket az olcsó szállitásnak. Hiába való szószaporitás volna tehát, ha ennek részletezésével hoszszasabban foglalkoznám. Csak egy pontról akarok megemlékezni, a mely talán nem egészen érdektelen.

Hogyan szerzett magának az amerikai gazda oly olcsó szállitást? Vasutakat épitett úgy-e!? De ha a vasutak részvényeseiknek mielőbb osztalékot kivánván szerezni, magas szállitási dijtételeket szabnak, a velük netán versenyző vonalakkal pedig cartel-egyezségre lépvén, közösen folytatják jól fizető munkájukat, a termelő publicum zsarolását?

Ily esetben az amerikai termelők vagy olcsó vizi utat szereznek maguknak vagy erőszakkal is iparkodnak leszállitani a vasuti társaság dijtételeit.

A vizi utak épitése akár az állam, akár részvény-társaságok által eszközöltetik, folyók szabályozása vagy csatornák metszése által.

Igy pl. a Mississippi-Jetties-ek nagyszerü munkája egy társaság által, és pedig egyetlen egy embernek: a hirneves Capt. Eads-nak risicójára, lőn elvállalva, — és csak akkor fizette meg az állam a társaságnak belefektetett tőkéjét, midőn a siker már biztositva volt. Az ismert Erie canális állam által épittetett, a költségek eddig be is hajtattak az állami vám által, most ez is eltöröltetvén, szabad a szállitás, — hogy annál jobban versenyezhessenek a vasutak és más vizi utakkal. Olyan helyen, a hol nincs alkalom vizi utak által kikerülni a szállitásnak tuldrágaságát, ott addig mozgott az összes gazdaközönség, védszövetségeket alakitván, agitálva, összetartva, hogy elvégre az államok törvényhozására nagy befolyást gyakoroltak, és annyira vitték a dolgot, hogy tarif-control-bizottságok neveztettek ki a kormány által.

Ezen tarif-control következő alapon létesül. Midőn az egyes államok a vasuttársaságoknak subventió alakjában földadományokat adnak, kikötik maguknak a szállitási dijtételeknek szabályozhatását. — Tehát sem időnkénti enquet-ek, sem Reichs-Eisenbahn-Amt ott nem szükségesek, hanem a legtöbb államban a governer rendesen két évre, két vagy három tarifa-comissáriust nevez ki és terjeszt a senatus elé megerősités végett. Ezen comissióhoz fordul aztán mindenki, a kinek a szállitási dijtételek ellen valami kifogása van. A comissiónak kötelessége a panaszlónak igazságot szolgáltatni. Jogukban áll t. i. a vasuttársaság által vezetett könyvekbe akár mikor beletekinteni, a melyekből kiviláglik, hogy azon szállitási tétel, melyet a vasut a panaszlótól kiván, akkora-e, hogy a vasutba bele fektetett tőkének csak törvényszerü százalékát szolgáltatja, vagy ennél többet? — Ha a társaság ezen dijtételek által tőkéjéből a törvényesnél magasabb kamatot húz, a comissiónak kötelessége a dijtételt szabályozni, illetőleg leszállitani.

Bizony, az Egyesült-Államoknak nagy részében tehát még a közönséges uzsoratörvényeken kivül a vasuti társaságok ellen is van külön uzsora törvény! – Ott nem félnek, hogy a kamatmaximum megszabása által a vállalkozási kedv és én nem tudom mi még — — csökkenjen!

* * *

Vasutainkról nem szólok; hisz a mi államvasutunk ugy is tesz, — vajha többet tehetne! privátvasutaink egy némelyike felett pedig ugy is alig tartottunk fen egyebet magunknak — a szidás jogánál!

A mi viziutaink készitésének vagy helyreállitásának terveit illeti, bizony nem panaszkodhatunk, mert vannak férfiaink, kik testtel-lélekkel szorgalmazzák a dolgot, — de sajnos, vannak olyanok is (és pedig a többség), kik az ily czélokra fordithatό ugy sem tulságos tőkénknek czélszerübb elhelyezést véltek találni.

Kivitelre czélzó vizi utunk, kettő van tervben, talán éppen ez az oka, hogy mindegyik még csak tervben van. — Az egyik az ismert magyar Neptunnak, Türr tábornoknak terve: a vukovár-samaczi csatornát metszeni, a Kulpát szabályozni és vizen Károlyvárosig, onnét pedig magy. államvasuton Fiuméig juthatni.

Az előállitási árak volnának:

Vukovár-Samaczi csatorna	66·4	kilm. hosszu	= 7 millió ft
Száva szabályozás Samacztól Sziszekig	288·3	„ „	= 1 „ „
Kulpa szabályozás Sziszektől Károlyvárosig	135·4	„ „	= 1 „ „
		Összeg	= 9 millió ft

Ezen viziut által elérendő előnyök volnának: hogy a buza szállitása a Tiszavidékről Fiuméig per m.-mázsa 1 fttal; per tonna 10 frttal olcsóbb lenne.

Ezen megtakaritott 10 frt elég arra, hogy a buzának m.-mázsája Fiumétől Liverpool-, Hamburg- vagy Antwerpenig 2 frttal olcsóbb legyen. (Türr tábornok 1879. nov. 23-án tartott beszéde.)

A másik viziutnak terve Károlyi Sándor grófé, ki már több év óta behatóan foglalkozik ezen kérdéssel. Ő szerinte egy

— ha lehet állami — lánczhajózási vállalat volna létesitendő Budapest és Dévény közt. Onnét aztán, ha az osztrák lánczhajózási vállalat Dévény – Passau közt még meg nem alakult, magyar kerékgőzösök hordanák tovább a gabonát Passauig, azt egyenesen a külföldi fogyasztók vasuti kocsijához rakván le. A szállitási vállalat összes befektetési költsége sodronykötelekben és hajókban = 9.400,000 ft. A Duna mosonyi ágának fölhasználása ezen utóbbi tervnél feltételeztetik.

Igy elérhető volna, hogy buzánk m.-mázsánként a jelenlegi osztr. államvaspálya dijtételeihez képest 1 ft. 70 krral, a szab. Duna gőzhajótársaságéihoz pedig 1 ft. 3 krral olcsóbban jutna a németországi és svájczi piaczokra.

Ezen két viziut feletti vélemények nagyon elágazók. Távolról sem érzem magamat hivatva ily szakemberek számitásait legkevésbé is birálni, — annál is inkább, mert nem is volnék reá képes. Csak egyet legyen szabad megjegyeznem. Csekély nézetem szerint azt hiszem, hogy annak kiszámitásánál, vajjon melyik viziut czélszerübb, nem annyira a szállitási módozat által megtakaritott egyes krajczárokra, — mint inkább a szállitási végpontok átlagos piaczi árainak különbözetére kellene fektetni a fősulyt, pl. Liverpool, Hamburg, Antwerpen, közvetleu a tenger mellett lévén, a különböző versenytársak által minden oldalról könnyebben elérhetők, és igy az árlengéseknek jobban ki vannak téve, mint a continens közepén fekvő városok.

VI. Könnyebb adók.

Tudvalevő dolog, hogy az amerikai farmer kisebb adót fizet a mi gazdáinknál, a mint ezt utolsó levelemből is láthatni. Azonban ujabb időben, Semler-nek más tekintetben nagyon megbizható és nagy érdekü könyve az amerikai viszonyokról, e tekintetben téves nézetet terjesztett az európai gazdaközönségben. Ő t. i. számokkal bizonyitja, hogy az amerikai gazda több adót fizet az európainál! A tévedés két ponton alapszik, melyet Semler nem tartott szükségesnek fölemliteni.

1) Számitása alapjául egy californiai farmernek példáját hozza fel, és ebből következtet általában amerikai farmerekra,

holott az Unio összes államai közt a két Pacificparti állam, California és Oregon az, mely leginkább tul van terhelve adóval.

2) Nem veszi tekintetbe, hogy Amerikában általában az adó becslési érték közönségesen csak 50%-ját teszi ki a föld valódi értékének. Pedig ezt maga a farmer, valamint az adó becslő is beismeri.

Tudva van, miszerint az Egyesült-Allamok mindegyike kétféle állami adót fizet: a) az Unio-adót, mely az Egyesült-Államoknak közös kiadását fedezi, és b) a külön állami adót, melyet minden egyes állam saját belszükségleteinek fedezésére fordit. Fentebbi első állitásom bebizonyitására, az egyes, velünk concurráló államoknak Unio-adóként kiszabott hányadosát fogom felsorolni.

Extensiv földmivelő államok:

Minnesota	100 dollárra becsült vagyon érték után fizet	18 cent-et
Illinois	„ „ „ „ „ „ „	36 „
Indiana	„ „ „ „ „ „ „	30 „
Jowa	„ „ „ „ „ „ „	20 „
Kansas	„ „ „ „ „ „ „	55 „*)
Kentucky	„ „ „ „ „ „ „	40 „
Michigan	„ „ „ „ „ „ „	$13^1/_2$ „
Nebraska	„ „ „ „ „ „ „	40 „
Ohio	„ „ „ „ „ „ „	29 „
Tennesee	„ „ „ „ „ „ „	21 „
Texas	„ „ „ „ „ „ „	50 „
Wisconsin	„ „ „ „ „ „ „	$10^8/_{10}$ cent-et
		341·8 cent-et.

Ezek átlagban fizetnek tehát 29·3 cent-et. Most a két Pacific-parti államnak (melyek szintén extensiv mivelésüek ugyanezen Unio-adó hányadosát véve:

California per 100 dol. érték fizet 62·5 cent-et

Oregon „ „ „ „ „ 60·0 „

az átlag tehát 61·2 cent. Miután ezen utóbbiak több mint kétszeresét fizetik az előbbiek adójának, nem lehet tehát ezeknek egyikéből a többire helyes következtetést vonni.

Mindazonáltal Semlernek igaza van, ha Californiáról magáról beszél. sőt még megközelitőleg akkor is, ha a legczivili-

*) 200 dollár érték szabad.

sáltabb keleti államoknak és a régi déli államoknak sokkal magasabb adótételeit az extensiv földmivelő államokkal egybe véve, California adóját mint az összes egyesült államoknak átlag adóját veszi fel. De ekkor nem mondhatja, hogy ezen adó a mi versenytársunknak adója, — miután a keleti, intensiv gazdálkodású és európailag czivilizált államok nem versenytársaink.

Ezeknek nagy városaik, kifejlett iparuk van és adójuk többnyire azért oly magas, mert még a háboru alatt keletkezett adóságaikat kell vissza fizetniök.

Vegyük ezeknél is az Unio-adóként kivetett hányados átlagát.

Régibb- és iparos államok:

Alabama fizet	100	dollár	érték	után	65	cent-et
Florida	„	„	„	„	70	„
Georgia	„	„	„	„	35	„
Louisiana	„	„	„	„	60	„
Maine	„	„	„	„	40	„
Mississippi	„	„	„	„	35	„
Missouri	„	„	„	„	40	„
New-York	„	„	„	„	65	„
New-Jersey	„	„	„	„	25	„
Északi Carolina	„	„	„	„	$32^1/_3$	„
Pennsylvania	„	„	„	„	30	„
Dél-Carolina	„	„	„	„	47	„
Virginia	„	„	„	„	50	„
Nyugot-Virginia	„	„	„	„	30	„
					624·3	cent-et.

Tehát a kerek átlag még ezeknél is csak 44·5 c.

Mindebből már kiviláglik, hogy California teljesen kivételes állam e tekintetben, — kivételt pedig szabálynak venni nem lehet! — De legyen szabad még egy okot felemlitenem, a mely a californiai kisbirtokos adójának nyomasztó voltát még világosabban tünteti fel. — A Pacific-parti államokban a földbirtok legnagyobb része gazdag és befolyásos uagybirtokosok kezében van. — Ezen urak az adóbecslés alkalmával felhasználják pénzüket és hatalmukat arra, hogy birtokukat, a me-

lyet ugy is csak (mint emlitém) fele értékére szoktak becsülni még ennél is lejebb becsültessék meg. — Mondják, hogy többször a valódi értéknek $^1/_4$-jére is sikerül nekik a becsértéket lenyomni. De már most, miután az adó beszedése által elérendő összeg eleve meghatároztatott, sokszor a szegény kisbirtokosnak kell azt pótolnia, a mit az adószedő a nagy birtokoson nem tudott megvenni. — Ezen tény maga is mutatja, hogy Californiában minden tekintetben különböznek a körülmények az átlagos amerikai állapottól.

A mint fentebb láttuk, a velünk versenyző államoknak Unio-adója 29 centet tesz ki 100 d. vagyon érték után. Nézzük, hogy ezen, mondjnk 30 c. (29·3 c. helyett) per 100 d. érték, az amerikai farmer jövedelmének hány százalékát veszi el. Azon uj, és extensiv államokban lehet mondani, hogy átlag hoz a földbirtok 12%-ot, 100 d. becsérték pedig = 200 d. valódi érték; 200 d. tehát hoz évenként 24 dollárt; 24 d. évi jövedelemből 30 ct. adó a jövedelemnek $1^1/_4$%-jét teszi ki.

A mi a többi adókat illeti, mindenekelőtt megjegyzendő, hogy azok az összes iskolapénzt, — még a közép, sőt felső iskolák is dijmentesek — a „szegények pénzét" stb. is tartalmazzák. Végül, hogy egy képet adjak az összes adókról, még két külön állambeli gazdának példáját akarom felemliteni. Dakota tartományban egy Mennonit paraszt ember, 385 acre birtokán, melyért épen akkor 14,400 d.-t igértek, minden adót összevéve csak 69 dollárt fizetett, tehát acrejéra esett mintegy 18 ct.

Továbbá egy michigani farmer birtoka 410 acre; eddig évenkénti tiszta jövedelme volt 1200 d. összes adója pedig 133 d. Ez a jövedelem 11·5%-ja.

Van-e nálunk sok olyan szerencsés, a ki jövedelmének 25%-jén alul fizet?

VII. A kivitelre termelő kisbirtokoknak aránylag nagy kiterjedése.

Ez is egy oly pont, mely Amerika versenyképességét nagyban elősegiti. Nem azon nagy területü birtokokról akarok szólani, melyeknek példányképeül nálunk mindig Dalrymple vagy Glenn farmot emlitik. Hisz ilyen aránylag nagyon kevés

van az Unioban, és csak kivételnek mondható: 1880-ban 1000 acre-n felüli birtok az Unioban csak 28,578 volt. Földmivelő államok és tartományokban a nagybirtok tulnyomólag csak California- és Oregonban és helyenként Dakotában található. Az Unioban 1870-ben már 2.659,985 farm volt, 1880-ban 4.008,907 farm és most bizonyára már $4^1/_2$ millióra nőtt e szám. 1880-ban ezen 4 millió farm között:

10 acre*)	nagyságuig	volt	139,241 farm.
10–20 „	„	„	254,749 „
20—50 „	„	„	781,747 „

Itt kezdődik aztán a gépmiveletü kiterjedés, azaz egy oly nagysága a birtoknak, a melynél gözeke kivételével, minden más gép kifizeti magát, (a gőzcséplő és ilyféle nagyszerübbek, persze csak szövetkezeti uton); 50 acretől 500-ig (20–200 hectár), ez az a veszedelmes kiterjedés, mely kivitelre termeszt. Evvel kell concurrálnunk! — Elég nagy, hogy a géphasználat kifizesse magát; és elég kicsiny arra, hogy épen ezen gépek használata által, az összes munkát többnyire a birtokos maga végezhesse családjával. És ilyen volt már 1880-ban 2.728,993! Ehhez jönnek még a középbirtokok 500—1000 acreig, melyeknek száma ugyanekkor 75,972 volt. Tehát gépmiveletü és közép birtok 1880-ban 2.804,915. Ma valószinüleg van ilyen 3 millió! Ebbe a nagyságba esik bele a homesteadek kiterjedése (160 acre), azon farmoké, melyeket az állam ingyen oszt a települőknek. Ez aztán a birtok kiterjedésének oly átlaga, a melyen a gazda olcsón termeszthet, jól trágyázhat és mindenekelőtt családjával együtt tisztességesen megélhet.

* * *

Lássuk hogy állunk mi e tekintetben.

Keleti kimutatása szerint van földbirtok:

	Magyarországban	Erdélyben	Összesen
5 holdon és ezen alul	1.108,993	335,407	1.444,400
5— 15 holdig	508,903	136,098	643,091
15— 30 „	199,248	61,371	260,619
30— 50 „	58,001	19,276	77,280

*) Egy acre = 0.6 cat. hold.

	Magyarországban	Erdélyben	Összesen
50— 100 holdig	23,764	6,572	30,336
100— 200 „	9302	2063	11,365
200— 500 „	7746	1500	9246
500— 1000 „	3779	723	4502
1000— 3000 „	3258	642	3882
3000-- 5000 „	673	144	818
5000—10,000 „	401	94	495
10,000 felül	166	65	231

Látjuk tehát, hogy mig nálunk az 5 holdtól 25 holdig levő kategoriák képezik az összes birtokoknak tulsulyát, t. i. az összes magyarországi földbirtokoknak 81.2%-ját; eddig Amerikában az 500-tól 1000 acreig vagyis 300-tól 600 holdig menő birtok-kiterjedés tulnyomó.

Ez mindenesetre nagyon megdöbbentő! De még inkább akkor, ha Földes Bélának kimutatását olvasván, azon hihetetlen tényre jutunk, hogy Magyarország még a kisbirtokairól ismeretes Francziaországot is felülmulja a föld eldarabolásban, miután a 20 hectáron aluli birtokok Francziaországban az összes földbirtokoknak csak 88—90%-ját, mig nálunk ugyanannak 96%-ját teszik. Csakhogy ezen hasonlat még korántsem tünteti fel teljes mértékben a baj nagyságát, mert a 90% és a 96% közti különbség tulajdonképen sokkal több 6%-nál. Sőt számokban ki sem fejezhető! — Mennyivel gazdagabb ember az, kinek Francziaországban 15 holdja van, mint az, a kinek nálunk van ugyanannyija. Ott megélhet belőle, de hát itt?!

Én csak azt nevezem földbirtokosnak (a szó szoros értelmében), a ki földjének jövedelméből magát és családját el képes tartani anélkül, hogy más mellékkeresetre szorulna.

Lássuk, mily nagy földterület szükségeltetik erre, ha a magyarországi átlag talajt, és a divó extensiv földmivelést veszszük alapul.

Fejenként az egy évi kenyérszükséglet nálunk 6 pozsonyi mérőre vétetik. Átlag 6 tagu családot vévén alapul, ez tesz 36 pozsonyi mérőt.

Vegyünk föl például egy 10 holdas birtokot a mi az átlagos 1/4 sessiónak felel meg. Ebből esik körülbelül

2 hold őszi,
2 „ tavaszi,
2 „ parlag,
2 „ rét,
1 „ belsőség,
1 „ legelő és erdő.

A II. osztályu földnek termését, a vetőmagot levonva, holdanként nem számithatjuk többre 8 pozs. mérőnél, 2 hold = 16 pozsonyi mérő. Az egyik hold tavaszin termett kukoriczának már egy része nyers állapotban lévén elfogyasztva, ritkán marad több hátra 10 mérő szemnél. — A másik tavaszi hold, répa, burgonya, zöldség, káposzta stb. A rét a tehén eltartására szükséges, tehát az sem törhető fel.

Meglátszik egy szóval, hogy egy birtokos ennyi földnek, ilynemü jövedelméből családját fentartani nem képes, még akkor is alig, ha ilyen termés mellett 10 hold helyett 15 holddal bir Az ilyennek mellékkeresetre van szüksége, hogy családját fentartsa. Tehát a szó szoros értelmében nem földbirtokos, hanem többé-kevésbé földet birtokló napszámos. Persze kell, hogy ilyen is legyen, és pedig nagy számban, máskép napszám nem volna kapható! Csakhogy nálunk. ezen osztály az összes földbirtokosoknak 81%-ját képezi!

Ha már tehát ennyire vagyunk, mindenekelőtt a bajnak további növekedését — a birtoknak még nagyobb eldarabolását — kellene törvényszerüleg megakadályozni.

Hogy a földbirtoknak ezen tulságos elaprózása az ősiség eltörlése óta keletkezett, azt ugy hiszem, senki sem fogja tagadni. Lássuk számokban:

Galgóczi Károlynak 1850-es évekből való statistikája szerint 545,252 telkes gazda közül:

Egész teleknél többel birt	17,262
Egész telket	48,599
Félteleknél többet	43,865
Fél telket	173,119
Tehát féltelket, egészet és azon felülit biró gazda	282,845

volt; mig Keleti szerint 15 - 50 holdig, most csak 247,252

birtok van. Pedig ott csak a 20 holdas, mig itt a 15 holdas birtok is bele van véve.

Galgóczi továbbá azt mondja:

Negyed telkes és féltelken alul	239,692
Negyed telken alul	22,715
Ehhez számitom meg a Fényes által (1848. előtt) megadott zsellérek számát	911,774
Tehát akkor 20 hold alatti birtok volt	1.174,181
Mig most a 15 hold alatt lévő birtokok összege .	1.615,896
Ép ugy az 50-es években 1/4 telken alul volt . .	22,715
Ehhez számitva a zsellérek számát	911,774
	934,489
Most pedig csak 5 holdon alul van már . . .	1.108,993

Látjuk tehát, hogy mig a féltelken felüli birtokok száma apadt, addig a féltelken (20 hold) aluliaké ijesztő mértékben szaporodott.

A birtok elaprózása még mindig teljes folyamatban van, és lesz addig, mig törvényes uton meg nem akadályoztatik.

Az osztrák kormány is belátja már ezt, és az örökös tartományokról a földbirtok elaprózásának hatásaira vonatkozó részletes adatokat szerez be. — Sziléziából már beérkeztek az adatok, és érdekes tudni, hogy egy átlag 17·2 holdas birtoktestből a földbirtok oszthatóságának kimondása után, átlag 4 hold vagyis 23% adatott el. Ezen felosztott telkekből származó több ezerre menő törpe gazdaságok átlag nagysága 2·85 hold! Ily módon végre nekünk is csak oda kell jutnunk!

VIII. Gépek használata.

Az amerikai farmok zöménél, meglévén azon bizonyos kiterjedés, melyet minden gazdasági gép észszerü használhatása megkiván; igen természetes, hogy a kézimunka drágaságánál fogva, minden gazda géppel végez a mit csak lehet.

Megfogom kisérteni az ilyen emlitett átlag farmnak (circa 100 hold birtok) gépinventárját emlékezetből összeirni, a hol tudom, az illető munkaeszköz árát is kitéve.

1) 3—4 db eke és pedig: vagy Sulky plow = rajt ülni

való, egy vasu; vagy Gang plow = rajt ülni való, 2—3 vasu; vagy Walking plow = közönséges utánjáró eke vagy mélyitő. Az ily lovagló-ekék ára darabonként kb. 65 doll., a közönségesé kb. 18 doll.

2) 2 vasborona à 15 doll.

3) 1—2 vető gép à 60 doll. Systemájuk a vidék szerint változik.

4) 2 darab kévekötő-arató à 320 doll. (Californiában kalászoló.)

5) 1 darab kaszáló gép.

6) 1—2 darab lógereblye.

7) 2 darab lókapa.

8) 1 darab kukoricza vetőgép (ha kukoricza vidék akkor 2 darab).

9) 1 darab lójárga cséplővel.

Ez utóbbi sokszor hiányzik, midőn valamelyik szomszédnak van vendég-gőzcséplője, ki avval eljár részben csépelni.

A nyugoti farmer ritkán szecskáz vagy darál és igy az arra való gépek sem kellenek neki. — „A marha ugy is megeszi!“ Rosta nem kell, mert a rostálás a gabona elevátor dolga.

Ennyi géppel aztán egy kis gazda sok kézimunkát kimél meg.

IX. A földmivelő osztálynak jobb nevelése és magasabb intelligentiaja.

A földmivelő osztálynak társadalmi állásához szükséges iskolai nevelésről kellően van gondoskodva. Másrészről maguk a körülmények képző tényezőkként hatnak az egyénekre. Az „intelligentiáról“ alantabb akarok szólani, egyelőre csak a „jobb nevelést“ tárgyalván. Azt hiszem, négyféle oly főmomentumot lehetne megkülönböztetni, melyből az amerikai földmivelő osztály képzését meriti:

1) Az iskolák.

2) Az állami intézmények.

3) A sajtó.

4) A közigazgatásban való részvétel.

1) Az iskolák tagadhatlanul sokkal előrehaladottabbak mint a hogy ezt egy ily ifju országtól várni lehetne. A mi pedig czélarányosságukat illeti, bátran mondhatjuk, hogy az átlagos európaikkal könnyen felvehetik a versenyt. — De eltekintve magának az iskolának és a tanrendszernek technikumától, minden esetre abban felülmulják az európaikat, hogy a nép- és középiskolák mindannyian, sőt még a legfelsőbb intézeteknek is egy része minden felvételi és tandijtól mentek. Nagy előny továbbá az iskolák aránylagos nagy száma. Alig hogy megkezdődött egy uj telepítés, már is ott áll az iskola és templom, illetőleg imaház, mely ilyenkor még többnyire fából [készült. Minden oly uj tartományban, a melyben az Unio még földterületeket bir, azoknak $^{3}/_{72}$ részét iskola-czélokra tartja fenn. Ezen iskola birtok azután árverés utjáni eladás vagy bérbeadás által oly módon értékesittetik, hogy annak ára, illetőleg évijövedéke csupán az iskola javára fordittassék. Földmivelő vidékeken, hol minden birtokos „tanya systema"-ként saját birtokán lakik, ép ugy építik az iskolát a szétszórt tanyák közé, mint a hogy sz. István királyunk templomait több falu közé állitá.

Végre a legjobb oldala az amerikai iskoláknak az, hogy mindig nagyon látogatottak, daczára annak, hogy ott tankényszer nem létezik.*) De ennek okát nem csak az ingyen iskolázásban, hanem a szülék belátásában is kell keresnünk. Annál is inkább belátják a szülők a tanulás szükségét, mert, ugy hiszem, Amerikában sokkal több alkalma van az embernek megbánni, hogy valamit nem tud, mint másutt bárhol.

Az intelligenciának versenye ott sokkal nagyobb mint nálunk. Más oldalról pedig természetes, hogy a bevándorlók nagy része, kik más országokból jövén át, nem értik a nyelvet, nem tudják ezt és azt a munkát, mert nincs reá képzettségük stb, sok oly nehézség és kellemetlenséggel találkoznak,

*) Az összes lakosságnak a tanulók	Osztrákországban	10%-át	képezik
„ „ „ „ „	Poroszországban	15 „	„
„ „ „ „ „	Franciaországb.	13 „	„
„ „ „ „ „	Angolországban	15 „	„
Az Unioban pedig	. . . .	19 „	„

melynek okát tudatlanságukban látják, és így a tapasztaltat nagyon is szivükre vévén, annál jobban igyekeznek gyermekeiket jobb helyzetbe tenni. — Valószinüleg ez az oka, hogy a bevándorlottak gyermekei valóban még szorgalmasabban szokják az iskolákat látogatni, mint a benszülött yankeek ivadékai.

2. Az állami intézmények.

Az állam nagyon szép és czélarányos intézményekkel bir, melyek a farmernek mint olyannak, további kiképeztetésére tagadhatatlan hatással vannak, amennyiben őt szakmájában tanitólag segitik és munkájában tökéletesbitik. Mindenek előtt az Unionak van egy közös földmivelési miniszteriuma Washingtonban; azonkivül minden egyes állam külön is bir egy-egy ily miniszteriummal. Az előbbit személyesen megtekintettük midőn még Garrfield elnöklete alatt a derék Leduc volt földmivelési miniszter. — Ezen miniszteriumi palota, mely egy nagy terjedelmü mintakert közepén áll, egyszersmind egy nagy szabásu kisérleti állomás.

A terjedelmes mintakertben, a legkülönfélébb gazdasági, valamint kerti növények és fák láthatók, melyeknek megtekintése és tanulmányozása természetesen akárkinek is szabadságában áll. — A nagyszerü épületnek felső osztályai részint a miniszterium irodái stb. által vannak elfoglalva, részint a gazdasági statistika és időjelző állomás helyiségeit képezik.

Az alsóbb osztályokban nagy terjedelmü vegytani laboratorium és a kizárólag gazdasági czélokra használt sajtó vannak elhelyezve. Itt ezrenként nyomtattatnak a legkülönfélébb gazdasági füzetek, felhivások, figyelmeztetések egyik-másik uj culturára, uj növényre, találmányra stb. valamint a terjedelmes gazdasági évi jelentések. Ugyanitt készülnek statistikai havijelentések. Mindezen nyomtatványok hallatlan számban is mindig ingyen osztatnak ki. A boltozott pinczehelyiségekben gőzmotorok állanak, a melyek a legkülönfélébb ujabb vagy javitott gazdasági iparra szolgáló gépeket mozgatják, melyeknek használhatósága itt azonnal szakemberek által kipróbáltatik. Ha valamelyik aztán czélszerünek bizonyul, a miniszter

azonnal nyomtatványokban hirdeti és mindent elkövet, hogy az ország különféle részében ismertessék. Ottlétünkkor épen a sorghum-czukor készitésre szolgáló gép lőn megkisértve. Nemcsak a gépet hozták mozgásba, de kezdettől végig az egész proceduran keresztül mentek, és kisült, hogy ezen ujabb eljárással, melynél a raffinirozás jobban sikerül, sokkal nagyobb jövője van a sorghum-czukornak, mint azt eddig hinni lehetett.

Más tekintetben is ezen miniszterium minden lehetőt megtesz. Természetes, magot és növényeket, használati utasitással együtt, ingyen küldöz szét, és sok más ilyest. De azt más kormányok is megteszik. Az amerikai még többet tesz; pl. szakképzett ügynököket küld át Európába, kik nálunk a gazdaságban és gazdasági iparban tett különféle előmeneteleket tanulmányozzák, és miniszterüket tapasztalataikról folyton értesitik. Küldenek át ifjakat, kik állami költségen a legjobb európai szakiskolákat látogatják. Épen taval küldöttek át többet az erdészeti szakma tanulmányozása végett. Erre bizony nagy szükségük volt, mert eddig csak az erdőpusztitásban voltak mesterek. Tartanak Európában permanens ügynököket, kiknek kötelességük az amerikai termények számára fogyasztókat keresni, a kereskedőknek összeköttetéseket szerezni. Ugyanezen okból, — hogy t. i. a fogyasztást szemmel tartván, mihelyt valahol a kinálat hiányát megpillantják, az illető piaczot saját terményeikkel azonnal eláraszthassák, — állitottak fel most az amerikaiak Londonban egy „amerikai statisztikai hivatalt Európa számára."

Szintén érdekes tudni, hogy ugyanezen miniszterium a száraz vidékeken saját költségén és mérnökei által artézi kutakat fúrat, hogy igy a föld irrigáltathassék, és termőképesebbé válván a vidéken, a bevándorlás elősegittessék.

Ennyit a központi földmivelésügyi miniszteriumról.

Mint emlitém, az egyes államok és tartományok egyenként szintén egy többé-kevésbé tökéletes földmivelésügyi miniszteriummal birnak. Ezek közől is meglátogattuk némelyiket Különféle módon iparkodnak rendeltetésüknek megfelelni, de nagyjából mégis ugyanazon czélra törekesznek.

Különösen statisztikával foglalkoznak, és ők is évenként,

valamint havonként jetentéseket osztanak ki. De ezt érdemes is tenniök, mert ott igazán van fáradságuknak látszatja.

Magam kérdeztem egykor egy farmert, vajjon tenyésztenek-e disznót az ő county-jában (megyéjében)? „Oh, felelé ő, az egészen a statisztikai jelentésektől függ. Néhány hónapja még alig volt egypár gazda, aki foglalkozott volna sertéstenyésztéssel; most, hogy az utolsó havi jelentésből kiviláglott, hogy a közel jövőben kifogja magát fizetni, most nyakrafőre mindenki szerez be tenyész-anyagot." Ebből meglátszik, hogy ott minden kis farmer egyszersmind egy kis nemzetgazda is. Számit a conjuncturákkal, ő érdekkel nézi, kutatja a statisztikát, gondolkozik felette és következtet.

Aztán a legtöbb államnak földmivelésügyi miniszteriuma időjelző hivatalokkal is rendelkezik.

Ezek észleléseiket nemcsak a sajtó és jelentések által közlik, hanem a vidék gazdáinak messziről látható külső jelek által is tudtukra adják. Legtöbb helyen ezen utóbbi ugy történik, hogy a város legmagasabb tornyára különböző szinü zászlók huzatnak fel. A gazdák tudják már, hogy melyik szinü zászló milyen időt jelent, és igy mihamarább előre intézkedhetnek a netaláni kár kikerülésére. Egy gazda pl. valamely szép juniusi napon épen bevégezvén családi ebédjét, nincs tisztában magával a délutáni foglalkozást illetőleg; vajjon folytassa-e a birkanyirást, vagy szénáját hordja-e be? Egyszerüen az ablakhoz lép távcsövével és megnézi, hogy a szomszéd városka magas tornyán mily szinü zászló leng. Meglátván, hogy az a szin van felhúzva, mely a közeledő esőt jelzi, félbenhagyja a birkanyirást, és minden erejét a széna betakaritására forditván, az időjelző állomásnak köszönheti takarmánya megmentését.

Minden County évenként külön-külön gazdasági termény és marha-kiállitást rendez. Ekkor vannak a dijjazások, futtatási, tehervonási stb. versenyek. Megtartatik egyuttal a nagyvásár; ezen időpont sokszor meetingekre is alkalmul szolgál, hol a Countynak gazdasági és közgazdászati kérdései nyilvánosan megvitattatnak. Külön tenyészmarhavásár, gépkiállitás és — verseny is többnyire ilyenkor rendeztetnek.

Mindebből kitünik, hogy az Egyesült Államoknak kor-

mánya, illetőleg kormányai, államilag is lehetőleg mindent megtesznek a gazdaközönség jólétének elősegitésére, mely intézményeknek nagyrésze bár indirekt, de mégis szakképzőleg hat az egyesekre.

3. A sajtó,

Amerikában valóban népnevelési momentummal bir.

Egyrészt azért, mert ugy el van terjedve az olvasás, hogy bátran el lehet mondani, miszerint nincs is Amerikai, aki legalább egy ujságot naponta ne olvasna; másrészt, mert az ujságok ott ugy vannak szerkesztve, hogy azokból igazán lehet valamit tanulni.

Természetes, hogy az amerikai sajtónak is megvannak a maga hibái, melyeknek legfeltünőbbje a senzatiós hirek után való kapkodás, de másrészt be kell vallanunk, hogy fontosabb, és a komoly olvasóra tanulságosabb (practicusabb) adatokat szolgáltat, mint a mi sajtónknak nagy része. A helyi sajtó különös czikkeket hoz a vidéken már meghonosult vagy meghonositandó termelési ágakat illetőleg, közzé teszi, hogy mily eredményt értek el velük itt és ott, és vajjon milyent lehetne még elérni; uj találmányok, — és azoknak sikerére figyelmeztet; oly gazdasági és iparkérdésekről értekezik, melyek megoldás végett a törvényhozás elé fognak kerülni, vagy legalább melyeknek kerülniök kellene; gazdasági kiállitásoknak kritikáit, számtalan statisztikai adatokat, időjelzéseket, feltünő gyors és kimeritő piaczi jelentéseket stb. hoz. — De mindezt nem szaklapokról emlitem, mert hisz azoknak ugyis kötelességük kizárólag szakmájukkal foglalkozni, de a nagy napilapokat értem, a melyek kivétel nélkül szükségesnek tartják ezen közgazdasági kérdésekkel való beható és folytonos foglalkozást.

Ha az amerikai sajtót az európaival összehasonlitjuk, főleg az tünik fel, hogy az előbbiben kevesebb politikát csevegnek és kevesebb politikai hypothezis fejtegetésével foglalkoznak, mint az utóbbiban, hanem inkább az értelmes és komoly közgazdasági kérdéseknek adnak helyet, és általában inkább tények megbeszélésével foglalkoznak. Azután, többet értekeznek az őket közelebb érdeklő kérdésekről, a milyenek magát az országot,

az államot érintik, semhogy a legtöbb papirost távol eső országok politikájával és idegen hadakozó népek sebesültjeinek megszámlálásával töltenék be.

Végül még felemlitendő, hogy az Egyesült Államokban a sajtószabadság is tökéletesebb, miután a szerkesztőnek nincs mit félnie aféle journalisticai egyesületeknek rémuralmától.

4. A közigazgatásban való részvételnek

azon befolyásáról sem szabad itt megfeledkeznünk, a melylyel ez a népnevelésre bir. Mert az Unióban általános önkormányzatnál fogva csaknem minden farmernek legalább egyszer életében van alkalma valamely nyilvános tisztséget viselni, valamely közigazgatási alkalmazást betölteni.

Ezen tisztségeknek legnagyobb része fizetetlen, tiszteletbeli állás, melyek legteljebb napidijban vagy bizonyos járandóságokban részesülnek, de biztos fizetést nem kapnak. A farmer tehát zavartalanul foglalkozhatik gazdaságával, mert csak bizonyos órákat vagy napokat kell tisztsége betöltésére forditania.

Gr. Andrássy Géza barátomnak feljegyzései szerint Michigan államnak tiszteletbeli hivatalai következők:

Tudjuk, hogy az Uniónak minden állama, közigazgatási systemája folytán Countykra (megyékre), ezek ismét Townshipokra (kerületekre), ezek végre községekre vannak osztva. Minden község maga kezeli és tartja fenn iskoláit, a melyekre vonatkozó teendőket 3 tiszteletbeli hivatalnokra biz. Ezek egy direktor, egy moderator és egy assessor.

Közlekedési utait szinte a község maga tartja fenn. Az erre felügyelő tiszteletbeli hivatalnok a „Highway overseer", ki a County főutmesterének van alárendelve.

A Township, mely többnyire átlagban 36 angol négyszögmf. kiterjedésü, következő tiszteletbeli hivatalnokokat tart:

1) 1 Comissioner of Higways (fő utmester.)
2) 4 békebiró.
3) 4 rendőrszolga.
4) 1 Township titkár.
5) 1 Township adószedő.
6) 1 Supervisor.

Ezen utóbbi a Townshipnak legfontosabb hivatalnoka, mert ő végzi az adóbeszedést. A Countynak mindannyi Supervisorja évenkint összejön a kivetendő hányados megállapitására.

A County, melynek átlag nagyságát az ujabb államokban k. b. 900 ang. mfre lehet venni, következő tiszteletbeli hivatalnokokat foglalkoztat:

1) A Sheriff vagy rendőrkapitány.

2) A County titkár; ő vezeti azt, a mi telekkönyvünknek felel meg.

3) Az adópénztárnok.

4) A gyámgondnok.

5) A kerületi biró, és

6) „Superintendent of the poor.“ Ez kezeli a szegények pénztárát és fel van jogositva a hozzá folyamodó szükölködőknek a County nevében 20 dollárig terjedő alamizsnát adni.

Az államnál: A kormányzó, az államtitkár, a pénzügyminiszter, az iskolák és állambirtokok igazgatója és a cultusminiszter egyenként és évenként csak 1000 dollárt kapnak. Miután ezen összeggel állásukhoz képest korántsem birnának megélni, ezek is tiszteletbeli hivataloknak tekintetnek, és csakis tehetős polgárok által viselhetők.

Mindezen hivatalokon kivül természetesen még a törvényhozó testület is foglalkozást ád a polgárok egy részének. Igy épen Michigan államban, az 100 képviselő és 36 senatorból áll.

Mindezen tisztek és hivatalok elsorolásánál nem akarom az amerikai közigazgatást általában fejtegetni, csak tisztán azon hivatalokat akartam felemliteni, melyek tiszteletbeliek vagy legalább is részben azok. Azon arányban t. i. a melyben több időt igényel azok betöltése, természetesen nagyobb is a napidij, járandóság vagy költségmegtérités. De mindez együttvéve nem képvisel oly jövedelmet, melyből az illető hivatalnok, állásának megfelelőleg képes volna megélni. Különös szakképzettséget egyik sem igényel és igy kevés kivétellel mindannyian farmerok által tölthetők be. Miután pedig a közigazgatási, valamint törvényhozó testületi hivatalnokok legnagyobb része 1—2

évre választatnak, k. b. minden farmer legalább egyszer, valamely nyilvános hivatalt nyer el, mely kétségkivül képzőleg hat reá.

Természetes, hogy ezen a népnevelésre kiható előnyön kivül, még két más jó oldala is van az ilyen rendszernek: — Hogy t. i. az administratió nagyon olcsó, és hogy az állam minden polgára, — még a hivatalnok is, — maga járul hozzá a termeléshez, — a helyett, hogy a termelőre hárulna az inproductiv burocratia föntartásának ritkán méltányolt terhe

* * *

Az amerikai farmernak „jobb nevelését és annak okait, tehát fentebb megkisérlettem lehetőleg röviden kifejteni; de a „magasabb intelligentiát", definiálni, okadatolni, alig lesz lehetséges. — És mégis oly tényező ez, melyet tagadni nem lehet.

A franczia egy bizonyos „je ne sais quoi"-nak nevezné. Azt a tulajdonságot értem, mely az amerikait az élet minden helyzetében és minden phásisában végtelen practicussá teszi.

Itt Európában is láthatjuk annak kifolyását; a legtöbb gép, eszköz és más találmány, mely Európából jut Amerikába, — egy bizonyos idő alatt más, egyszerübb és mindig czélarányosabb alakban kerül vissza hozzánk, mint „american patent."

Miért?

Azt hiszem abban a tényben fekszik a titok, hogy midőn egy európaitól azt kérdezi az ember: hogy ő miért teszi ezt igy, és nem másként? Többnyire az a felelet: „Mert az apám, a szomszédom is igy tette!"

Mig ha ugyanazt a kérdést intézi az ember egy Yankeehez, a felelet k. b. egyértelmü lesz avval hogy: „Azért teszem igy, mert ezt és azt igy és úgy akarom elérni."

Neki mindig jár az esze midőn tesz, és nem az eszközt, hanem az elérendő czélt tartja szem előtt.

Ha aztán mindegyik igy cselekszik, egyik vagy másik végtére mégis csak egy egyszerübb vagy czélarányosabb módot talál. — Ez, valamint azon tény, hogy a Patent office müködése olyan, mint sehol a világon, mindenesetre nagyban elősegiti a találmányok számát.

Elég csodálatos, hogy alig vándorolt ki tőlünk egy közönséges paraszt ember, már is praktikusabbá lett egész természete. És ez ugy hiszem az egyetlen vigasztaló oldala a kivándorlásnak, legalább reánk magyarokra nézve. — Azért mondom reánk nézve, mivel ugy tapasztaltam, hogy a Magyarhonból kivándorlottak közöl, nagyobb százalék tér vissza, mint más európai ország népéből.

Persze, hogy a hazatérők egyrészről uj kivándorlásra csábitanak, — de más oldalról kérdés, hogy vajjon a tengeren tul nyert képzettségük és tapasztalataik által közgazdasági szempontból nem többet ér-e a visszatértek közöl egy, mint a kivándorolni készülők közöl kettő?

Az illető megtanult dolgozni ugy, a mint itthon soha megnem tanulhatott volna, pénzt szerzett és hozott, stb. Ha egészségben tért haza nem tanithatná-e jó példával a honiakat erős kitartó munkára, takarékosságra stb. Nem lehetne az ily szerencsésen hazatérteket a kormány vagy gazdasági egyesületek utján a nép munkásabbá tételére felhasználni?

Erre legjobban a kivándorló megyék lakói maguk felelhetnének.

A földbirtok biztonsága kétségkivül hatalmas tényezője az amerikai gazda versenyképességének, habár elég sajnos, a konkurrenczia okadatolásánál nem szokott felemlittetni.

Tudjuk, hogy az Unio csaknem minden államában fenáll a „Homestead és Exemption“ törvény, a melynél fogva a birtok és minden a mi hozzá tartozik, adósság fejében nem exequálható.

Más szóval ezen telektörvény a földbirtokosnak egy bizonyos birtokminimumot biztosit.

A biztositásnak foka, valamint a birtokminimum kiter-

jedése, különféle államok törvényeiben természetesen külömbözőleg van megállapitva, de a ratio legis mégis mindig azonos.

A dolog illustrálására egy ily törvényt szószerinti forditásban fogok itt előterjeszteni. — Következő törvényjavaslat tavaly Lousiana államban a két háznak $^{2}/_{3}$ része által elfogadtatott, s maholnap törvénnyé válik. Azért hozom fel épen ezt, hogy megmutassam, miszerint oly szabadelvü államokban mint az Unio államai, még a legujabb időben is helyesnek sőt szükségesnek tartják a földbirtok mobilizálását még jobban megszoritani mint eddig volt.

Mr. Cuuningham-nek a „homestead"-ről szálló törvényjavaslata:

„Minden tagja valamely családnak, és mindenki, kinek atyja, anyja, gyermeke vagy gyermekei vannak és minden személy (férfi vagy nő) ki támaszát képezi egy másiknak, azon elvitázhatlan joggal birjon, hogy birtokának bizonyos részét, eladósodás esetében, kényszer eladás és végrehajtástól érintetlenül megtarthassa; ezen bizonyos része a birtoknak, bona fide a homestead, mely az eladósodott birtokában van, és neki és családjának lakhelyül szolgál; ez pedig álljon: földek vagy telkek, épületek vagy tartozékaiból akár falun akár városban; 160 acres földnél*) többet, homestead-ül nem szabad feljegyeztetni, és ha az adós többel bir, jogában áll birtokának tetszés szerinti részén a homestead-et kijelelni, — 2 ló vagy öszvérből, vagy egy ló, vagy egy öszvér és egy pár jármos ökörből; egy kocsi vagy szekérből; 2 tehén és borjuból; 25 drb disznóból; 1000 font szalonna vagy disznóhusból, és ha farmer, annyi gabonából és takarmányból, mely az egy évre szükséges készletet fedezi.

Minden egyes része, a nevezett birtoknak azonban lefoglalható: ha az adósság a birtok vételárhátralékából származott és az eladó azt, a birtokra való bekebelezés által biztositotta. A homestead lefoglalás, vagy kényszereladás alá jöhet, továbbá : oly adósságokért, melyek épitkezésekhez szükségeltetett, munka- és anyagért való tartozásból származtak.

*) K. b. 100 kat. hold,

A fentemlitett birtok minden része még végrehajtható adóhátralék miatt; valamint egy személynek hivatalos állásbani adósságaiért, vagy ha nála oly pénzek hiányoznak, melyek mint törvényszéki biró, ügyvéd, vagy más bizalmi állásban gondviselésére bizattak, és megtériteni nem képes.

Minden hitelező, ki a fent emlitett pontok alapján kedvező itéletben részesült, azon joggal bir, hogy az ily Homestead-et lefoglalhatja és eladathatja, föltéve, hogy nem adatik el 500 dollaron alul."

* * *

Az amerikai gazda létele, családjának jövője tehát biztositva van.

Vegyük pl. azt az esetet, hogy az ilyennek egy, vagy akár több rosz termése van egymásután, sőt hogy tartalék tőkéjén is tuladott már, (bár ezen utóbbi eset aligha fordul elő nála) mit fog ő, az amerikai gazda, ilyenkor tenni?

Pénzt felvenni? Ó nem! mert ilyenkor neki nincs hitele, miután a hitelezőnek biztositást nem nyujthat; — tehát mit tesz?

Elmegy napszámba.

Ha ez sem elég, bérbe adja néhány évre birtokát és elmegy szolgálni.

Ezen nehány év lejárta után mégis csak ismét lábra kapott, visszahelyezkedhetik birtokába, és — folytathatja velünk a versenyt.

A jószág tehát, addig mig a birtokos és neje azt akarják, a család birtokában marad.

Legtöbb államban t. i. a nő irásbeli beleegyezése is szükséges arra, hogy a jószág akár eladassék akár megterheltessék.

Vegyünk fel most nálunk egy hasonló esetet. A kisbirtokosnak rosz esztendői vannak. Nem marad elegendő a termésből a család fentartására, élelmezésére, miután a csekély jövedelem egy nagy része adó fejében kiszolgálandó. Előbb a felesleg, ha van, aztán az instructió egy része kerül e adásra.

Ezután még ha jobb év következnék is be, nem használhatja már fel Isten áldását, miután rosz munkát adhatván csak a földnek, elégtelen lesz termése.

Pénze nincs, gazdasági felszereléséből sem adhat már el semmit ; de azért korántsem gondol az illető arra, hogy elmenjen szolgálni, hogy birtokát bérbe adja, mint ezt az amerikai farmer teszi. Hogy is tenné, mikor ilyenkor már mögötte áll a kedves jó hitelező, „hogy kisegitse őt a bajból.“ — Magyar ember létére csak nem teszi, hogy munkába megy akkor, midőn csak ugy kinálják neki a pénzt.

Felveszi biz azt, sőt még többnyire be is kebelezteti.

Mire ezt a kölcsönt aztán kiadta, a kedves hitelező „ezer örömest ad még“, persze csak addig a mig az adós biztositékot nyujt, és nagyon magas kamat fizetésére kötelezi magát.

Tudom, hogy vannak nálunk sokan kik erre azt mondják: „Hála az égnek, hogy ez igy van! Hisz ez csak azt bizonyitja, hogy van hitelünk!“

Van ám, sőt addig, mig van, látszólag jól is megy dolga az adósnak. — De „kurz ist der Wahn, lang die Reue!“

Nemsokára bekövetkezik a pillanat, midőn kamat és adó meg nem fizethetők többé, — és a hitelező elárvereztetvén a birtokot, potom áron annak birtokába jut!

Tehát a hitel által, melyet sokan annyira dicsőitenek, sőt lehetőleg sokszorositani kivánnak, jutott tönkre, és pedig rövid idő alatt, a mi szegény kisbirtokosunk. A magyar fajnak birtokában lévő föld, megint egy darabbal megfogyott, — mert tulvalevő dolog, hogy nagyobb részt a nem magyar fajú pénzüzér kezére kerül a birtok. Ki is több ily módon szerzett kisebb birtokokat egybe kapcsolva közép vagy nagybirtokossá, — de soha paraszt birtokossá nem válik!

A földnek ősi birtokosa pedig, apáinak házából kiüzve, birtoktalanná, földönfutóvá lőn, és ha csak a szerencse nem kedvez neki annyira, hogy valami conventiós alkalmazást találhat, proletárnak kénytelen felcsapni.

És igy szaporodik a proletariátus veszélyes tömege egy oly országban, mely még alig husz évvel ezelőtt arról volt nevezetes, hogy ott végtelenül kevés a proletariatus. És Kenessey Kálmán szavaival (1868. Székes-Fehérvár) kérdem: „Lehet e az ilyen tömegnek hazafiságára hivatkozni, és — még tovább megyek — lehet e csodálni, ha az ily tömeg akkor, midőn azon haza, melyhez őt földbirtoka oly erős kötelékkel füzte, s mely őt proletárrá sülyedni engedte, megszünik szemében azon varázserővel birni, melylyel még ma bir, és „nem találván honját e hazában." idegen isteneknek is kész zsoldjába állani, ha azok őt egy jobb anyagi léttel kecsegtetik."

Akárhol létezik egy ilyen tömeg, ott mai napság elkerülhetlen dolog, hogy a communisticus ideák termény talajra ne találjanak. Minél nagyobb lesz tehát a proletárrá vált birtokosok száma, annál jobban felszaporodik azon ujonczok hada, a melyet mi ily formán az Oroszországból könnyen átszivárgó, sőt izgatók által nálunk tervszerint terjesztett nihilisticus ideáknak elébe viszünk. Ezeknek alapja pedig nem más, mint az összes privát birtok eltörlése, és azoknak parasztközségek közt való kiosztása.

Tekintsünk bele egy kissé földbirtokunk megterheltetésének statistikájába, és a végrehajtások számából könnyen fogunk következtethetni a proletariatus mikénti szaporodására. Sajnos, hogy még nem birunk oly teljes statistikával, a mely a magyar földbirtoknak összes bekeblezett adósságát megmutatná. De szerezhetünk magunknak ezen kérdés felől tájékozottságot oly módon, ha tekintjük, hogy 1875-ik évig mily nagy volt az összes magyar pénzintézeteknél a magyar földbirtokra betáblázott összeg. — A statisztikából látjuk, hogy csakis ezen adósságok $205^1/_2$ millió forintot tesznek ki. — 1876-ik évtől fogva megtalálhatjuk már az évenkint ujonan betáblázott öszszegeknek számát, ezekből az évenkint kitáblázott összegeket levonva, azt látjuk, hogy:

1876-ban	73 millió frt
1877-ben	72 „ „
1878-ban	52 „ „

1879-ben	. . . .	62 millió frt
1880-ban	. . . .	41 „ „

tehát 5 év alatt mind együtt . . . . 300 millió forint uj adósság tábláztatott be; ezt hozzáadva az előbb emlitett 205½ millióhoz, melyben, ismétlem csakis a pénzintézetektől felvett összegek vannak beszámitva, — azt találjuk, hogy 505½ millió adósság van betáblázva a magyar földbirtokra. De még egy tünik fel, ha ezen számokat jól végig nézzük. — T. i. a folytonos apadás. — Első tekintetre vigasztalólag felsóhajt az ember: Hál Isten mégis kevesbedik az adósság! — Csakhogy ez csalódás!

A következő táblázat megmutatja: Végrehajtás által elárveztetett:

1876.	=	12,982 birtok,
1877.	=	15,965 „
1878.	=	15,285 „
1879.	=	19,213 „
1880.	=	19,748 „
Összesen		83,193 birtok.

Ezen számok növekedése tisztán megmutatja előbbi vigasztalási sóhajunknak illusóriusságát, — sőt még szomorubb szinekben tünteti azt elibénk, mert nem azért vétetett fel kevesebb kölcsön az utóbbi években, mint a megelőzőkben, (1876-ban 73 mill. és 1880-ban csak 41 mill.) mert az állapot javult, hanem azért, mert a földbirtok már annyira tul van terhelve, hogy már nem adnak reá több pénzt. — Hisz tudvalevő dolog, hogy az utolsó 10 év lefolyása alatt általánosan lehetőleg legtöbb kölcsön vétetett fel, mert részint nagyon rosz évek voltak, részint pedig ép ezen utolsó 10 év alatt legtöbb befektetés történt. Mennyire tul voltak terhelve az elárverezett jószágok, bizonyitja az, hogy „a hitelezők kielégitésére szolgáló bejött összegek elégtelensége miatt“, a hitelezők vesztesége ezen 5 év lefolyása alatt 33 millió frtot tesz ki. Azon birtokoknak száma pedig, a melyeknél a hitelezők veszteséget szenvedtek voltak:

1876-ban	=	4729 birtok,
1877-ben	=	4537 „

1878-ban = 4518 birtok
1879-ben = 4427 „
1880-ban = 5364 „

Tehát a tulterhelés is halad.

Nem rémitő-e, hogy e földbirtokos országban, 5 év lefolyása alatt, közel 100,000 birtokos kényszerittetett hajlékát és földjét odahagyni, és földönfutóvá vált. — Igy aztán hogy lehet a proletárságot megakadályozni?

A mi pedig a bekeblezett adósságokat illeti, az 5 száz millió még csak megközelitőleg sem adja meg a teljes számot, miután a mint már fenebb emlitettem az 1876. év előtti időről csakis a pénzintézeteknél bekeblezetteket ismerjük. Hol vannak még azon kölcsönök, melyeket magánosok, árvaszékek, káptalanok stb. nyujtanak? — Statisztikai hivatalunknak érdemes vezetője már évek óta szorgolja az összes bekeblezett adósságoknak (tehát 1876. előtt keletkezteket is) felvételét; de mindeddig még nem tudom, hogy megtörtént volna, remélem azonban, hogy folyamatban van. — A Lajtántuliak már belátták ennek az égető szükségét, és megkezdték a munkát, csakhogy a czélszerütlen berendezés folytán, csak részben felel meg a kimutatás a kivánalomnak. Pedig alig került volna több fáradságukba, ha következőkép állitották volna fel adataikat.

Hogy t. i. a munka minden tekintetben tökéletes és a czélnak megfelelő legyen, mindenekelőtt szükséges, nem az összes földbirtokról egybe véve, de külön-külön kiterjedési kategoriák szerint mindent kimutatni. Ezen kategoriák volnának:

1) 1 holdon 10 hold nagyságig (a régi $^1/_4$ sessiónak és azon alul megfelelve).

2) 10—40 holdig (vagyis $^1/_4$ sessiótól egy egészig).

3) 40—1000 holdig vagyis a parasztbirtoktól a középbirtok határáig).

4) 1000 holdon felül.

Ezután mindegyik kategoriára külön ki volna mutatandó:

I. Mennyi a kataszteri tisztajövedelem.

II. Mennyi a bekeblezett adósságok összege.

III. Mekkora az ezen adósságok után fizetendő évi kamat.

IV. Mily nagy az egyenes adók összege.

Csakis ezen adatok összehasonlitása által, vagyis ha a tisztajövedelemből az adót és az adósságok után fizetendő kamatot levonjuk, tudhatjuk meg, hogy mekkora telekjövedelem (Grundrente) marad az illető kategoriába beosztott földbirtokosnak zsebében. Azon reményben, hogy mi itt is felülmuljuk majd szomszédainkat, térjünk vissza az előbbi tárgyhoz.

Hazai viszonyaink még komolyabb szinben mutatkoznak, ha azokat az osztrák örökös tartományokkal hasonlitjuk össze. Ausztriában a birtokok kiterjedésre nézve, valószinüleg kisebbek a mieinknél, azonban átlag értékesebbek. Sajnos, hogy a Lajtán tuliak ebbeli statistikájából csak az 1878-ik év áll rendelkezésemre. De lássuk legalább azt: 1878-ban uj betáblázás történt:

Osztrákországban 9.249,000 frt értékben,
Magyarországban 15.285,000 „ „

Megjegyzendő, hogy ezen számokból az örökösök számára betáblázott összegek le vannak vonva.

Már ebből is kitünik, hogy még közel szomszédainknál is roszabban állunk. — És mégis, ők már kezdenek mozogni, és iparkodnak ezen bajokon segiteni.

Mindenféle statisztikai felvétellel foglalkoznak; a föld eldarabolást illető adatokat szereznek; a birtokminimum kérdésével tüzetesen foglalkoznak, és általános adósság megváltásáról beszélnek.

A többi közt néhány hónapja hogy Steyerország számára egy talajjavitási intézetet (Amellirations-Bankot) akartak alapitani, mely dr. Schurtznak azon állitása miatt bukott meg, hogy: „A földjavitó bank a parasztbirtokosnak talajjavitási czélokra csak biztos zálog mellett és megfelelő kamatra adhat vagy szerezhet pénzt. Ez a nagybirtokosok, kerületek és községekre nézve minden esetre előnyös lenne, de a mennyire a parasztság most el van adósodva, biztositékot nyujtani és kamatot fizetni képtelen. Ha az állam saját érdekében a parasztságot a teljes tönkremeneteltől meg akarja óvni, akkor, mint Anglia Kelet-Indiában tette, a földbirtokot fel kell szabaditania a jelzálogadósságok terhe alól és védenie kell

törvények segélyével az ujabb eladósodás ellen. Továbbá törvényt kell alkotnia a parasztság lételének biztositására; mindezen törvények életbeléptetéséig azonban meg kell akadályozni ujabb jelzálogkölcsönök felvételét. Ha ez időpont elérkezik, akkor ideje lesz a talajjavitási bankokat felállitani, mert csak akkor fognak valóban áldásosan működni."

Ugy látszik belátták, hogy dr. Schurtznak igaza van, mert lemondtak tervükről. Hiába is tesz talajjavitásokat a kisbirtokos, mikor nem tudhatja, hogy mire kifizeti majd magát a befektetett tőke, — nem más fogja-e már elvezni annak gyümölcsét.

Hogy nagy az elszegényedés nálunk, a fentebbi számok után, azt hiszem, tagadhatatlan. Hogy pedig annak okai nem főleg „az iszákosság és dologkerülés", mint állitani szokás, azt nem nehéz belátni, minthogy népünknek ezen két szép tulajdonsága előbb is megvolt, mig ellenben az elszegényedés ujabb vivmánya korunknak!

Ha van tehát általában bennünk akarat e nemzetet, ősi fajunkat és e szép hazát a békés, de annál biztosabb tönkrejutástól megóvni, akkor ne késsünk tovább a baj gyökeres megorvoslásával! Mert napról napra óriási léptekkel fogy az, a minek megmentésére törekedni minden magyar hazafinak szent kötelessége, — és ez a magyar taju kis- és középbirtokos osztály.

De nem elég rosszalni a meglevőt, — helyette jobbat teremteni, ez a feladat!

Szerény nézetem szerint az első teendő volna megakasztani a jelen állapotnak folyamatát, az elszegényedésnek fokozatos haladását.

A második pedig abban állana, módot nyujtani a tulságosan eladósodott birtokosnak arra, hogy lassan de biztosan megmenekülhessen a terhektől a nélkül, hogy a hitelező igazságtalanul megkárosittassék.

Hogy képes-e az állam ily módon a fennemlitett bajokon segiteni, azt más államok példájából láthatjuk.

Az Unio a 40-es években hasonló bajokban szenvedett. A földbirtokos határtalan pénzfelvétel által eladósodván, a hitelező a földbirtokot kezére keritette. Az eladósodás és végrehajtások szaporodtak, az uzsora legszebb virágzásban volt, ekkor fellépett két „farmer", kiknek sikerült a közvéleményt meggyőzni arról, miszerint okvetlen szükséges oly törvényeket hozni, a melyek a földbirtok mobilizálását megakadályozzák.

Ezen felszólalás folytán készült az első „homestead és exemption" „törvény, mely mostanában kisebb nagyobb változással az Uniónak csaknem mindegyik államában és territoriumában fennáll. Ennek, és az uzsora-törvénynek köszönik az amerikaiak főleg, hogy az előbb emlitett állapot nemcsak jobbra változott, de általa még az amerikai „farmer"-osztály felvirágzása, sőt versenyképessége is lehetségessé tétetett.

Az emlitettem második teendő keresztül vitelének lehetőségét az Angolok példája igazolja, kik Kelet-Indiában 1879-ben egy oly törvényt léptettek életbe, melynek czélja a tulszegényedett benszülött földmivelő osztályt felsegiteni.

Az eladósodott „Riot" hindu-paraszt, a kormány gyámsága alá helyeztetik és pedig: személyes adósságért 7, bekeblezett adósságért 20 évre.

A kormány által kinevezett gyám (egy, a községben élő földbirtokos) évenkint annyi értéket szed el az adóstól, a mennyit az nélkülözni képes annélkül, hogy maga, családja vagy gazdasága kárt szenvedne. Ezen értékből törleszti aztán a gondnok a gyámság alatt lévőnek adósságait. A 7, illetőleg 20 év letelte után az adós nem tartozik többé fizetni, és a hitelező magát kielégitettnek köteles tekinteni.

Itt valószinü, hogy a hitelező részben megkárositatott, de ezen veszteség is sokkal csekélyebbnek tűnik fel előttünk, mihelyt tekintetbe vesszük, hogy a csődtömeg elégtelensége miatt a hitelező ugy is már sokkal kevesebbet szokott kapni valódi követelésénél. De hisz nem is azért hozom itt fel ezt a törvényt, mintha direct utánzandónak tartanám, de azért, hogy lássuk, miként más nemzetek a mieinkhez hasonló bajokon nem csak akarnak, de tudnak is segiteni!

Mindkét törvénynek, az indiainak és amerikainak tendentiái nem-e ismeretesek már előttünk?

Nem-e hallottunk valahol, és pedig sokkal közelebbről, ezekhez hasonló horderejü intézkedésekről?

Ott volt az ősiség, az urbéri sequestrum, a melyeket apáink nem ok nélkül létesitettek. Jól ismerték ők a földbirtok tulajdonságait, és azért oly intézményeket tartottak fenn, a melyek amig fennállottak, megakadályozták azon szomoru állapot beálltát, melynek sulya alatt mi szenvedünk.

Ha már akkor, midőn még elszegényedés, nyomoruság csak elvétve létezett, és korántsem volt olyan kifejlett, mint ma; akkor, a mikor Magyarországban mint mondják, még tej és méz folyt, — is szükségesnek találták már ezen, a földbirtokot védő intézményeket létesiteni: mennyivel inkább van arra szükségünk most, midőn statisztikánk számai oly szomoruan tükrözik vissza állapotunk nyomoruságát.

Más oldalról meg: ha már az amerikaiak, a világ legélelmesebb népe, a melynek minden egyes tagja maga is ért nemcsak a pénzzel való bánásmódhoz, de még magához a pénzüzérkedéshez is; ha már azon nép, a melynek legalsóbb rétege is a mienkhez képest az intelligentiának hasonlitlanul sokkal magasabb fokán áll, — kivánatosnak, sőt feltétlen szükségesnek tartja a földbirtokot megkötni: mennyivel inkább volna ez szükséges ott, hol tudvalevő dolog, hogy a nép nemcsak semmi üzleti érzékkel nem bir, de természeténél fogva könnyelmü és mint afféle lovagias nép, számolni nem tudó; ott, hol ipar még alig létezvén, a legfőbb sulyt a földbirtoknak megvédésére kellene forditani; ott, hol a birtok mobilizálásának káros hatása már-már tényleg érezhetővé válik; végre ott, hol mindenekelőtt szükséges, miszerint a *nemzeti lét fenntartása minden más tekintetet háttérbe szoritson. — Mert azon nemzet, mely a földet kiadja kezéből, megszünik nemzet lenni.*

Az országos „gazdakör“, a földbirtokot érintő magánjogi kérdéseknek tanulmányozására egy bizottságot küldött ki. — Igaz, hogy eddig még ugy értesültem, mintha csak a váltójog korlátozására fektette volna a fősulyt, — de nem kétkedem

benne, hogy ezentúl az érdemes bizottság a fentebb emlitett intézmények tanulmányozásába is be fog hatolni. A váltójog korlátozása, habár kétségkivül nagyon üdvös horderejü lenne, mégis csak az eladósodásnak egy bizonyos nemét korlátozná és igy csak részben segithetne; de korántsem biztositaná a telket a birtokosnak!

Pedig ha a paraszttól veszik el a földet, akkor a földtől vették el a parasztot, mert Magyarország magyar kisbirtokos nélkül nem lesz többé **magyar föld.**

Bato